

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: SURÁNYI MIKLÓS: *A csoda-
várók. (Regény, folyt.)* •

BARTÓKY JÓZSEF, DALLOS SÁNDOR, SIPOS DOMONKOS:
Novellák. • LUKINICH IMRE: *Rákóczi felségsértési*

pere. • BARDÓCZ ÁRPÁD, DEBRECZENY LILI, ERDÉLYI

JÓZSEF, MÁRIÁSSY MIHÁLYNÉ SZEMERE KATINKA, RÉZ GYULA: *Versek.* •

Elvek és művek: DÓCZY JENŐ: *Édes Anna.* • *Könyvismerte-*

tések. • Szemle: RÉDEY TIVADAR: *Aprily Lajos a felolvasóasztal-*

nál. • GALAMB SÁNDOR: *Színház.* • MARIAY ÖDÖN: *Művészet.* •

KOSZÓ JÁNOS: *Rilke.* • WEÖRES GYULA: *Irodalmi hét Finn-*

országban. • GÁSPÁR PÁL: *Magyartárgyú amerikai könyv.* • *Apró*

cikkek: KOSZÓ JÁNOS: *Rokokó.*

1927. ÉV

FEBRUÁR

II. SZÁM

V. ÉVFOLYAM

ÁRA: 2 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

Előfizetési ára negyedévre 5 pengő.

TARTALOM:

	Lap	Lap
<i>Surányi Miklós</i> : A csodavárók ...	97	<i>Lukinich Imre</i> : Rákóczi felségsértési pere ...
<i>Erdélyi József</i> : Keserű pohár. (Vers) ...	109	<i>Máriássy Mihályné Szemere Katinka</i> : Hazafelé. (Vers) ...
<i>Bartók József</i> : Egy este ...	110	<i>Sipos Domokos</i> : Elzásztól Erdélyig ...
<i>Réz Gyula</i> : Emlékezés. (Vers) ...	122	<i>Bardóc Árpád</i> : Esőcsepergés. (Vers) ...
<i>Dallos Sándor</i> : Tűz Péter asszonyt szerez ...	123	<i>Debreczeny Lili</i> : Déva vára. (Vers) ...

ELVEK ÉS MŰVEK:

<i>Dóczy Jenő</i> : Édes Anna ...	156	<i>Brisits Frigyes</i> : A Szent István-Társulat regényei ...	165
<i>A. B.</i> : Eger multjából ...	158	<i>Hartmann János</i> : Világlexikon ...	166
<i>Pauler Ákos</i> : Szalezianus pedagógia ...	158	<i>Szinnyei Ferenc</i> : Elbeszélők ...	168
<i>Dóczy Jenő</i> : Zsolt Béla: Házassággal végződik ...	159	<i>Halász Gábor</i> : Spinoza levelei ...	168
<i>Hartmann János</i> : Heltai Jenő: Papirkosár. Az asszony körül. Az utolsó bohém ...	160	<i>B. Gy.</i> : Szántó Róbert elbeszélései ...	169
<i>—i —gy.</i> : Magyar etymologiai szótár ...	161	<i>Gombocz Endre</i> : A növények társadalma ...	169
<i>Hevesy M. Angelica</i> : Ifjú szentek élete. (Hám Antal könyve) ...	162	<i>Pigler Andor</i> : Divald Kornél: Magyar művészettörténet ...	170
<i>Kerényi György</i> : Fábian László: Debussy és művészete ...	163	<i>Gulyás Sándor</i> : Bányay László: Lázár lakomája ...	171
<i>Szőnyi Sándor</i> : Négy kis verskötet ...	164	<i>Halász Gábor</i> : Regényfordítások ...	172
		<i>J. J.</i> : Magyar Irodalmi Lexikon ...	173
		<i>Pauler Ákos</i> : A társadalomtudomány filozófiája ...	175

SZEMLE:

<i>Rédey Tivadar</i> : Áprily Lajos a felolvasóasztalnál ...	176	<i>Koszó János</i> : Rainer Maria Rilke ...	183
<i>Galamb Sándor</i> : Színházi szemle ...	177	<i>Weöres Gyula</i> : Irodalmi hét Finnországban ...	184
<i>Mariay Ödön</i> : Művészeti szemle. A magyar táj- és életképiállítás ...	180	<i>Gáspár Pál</i> : Magyar tárgyú amerikai könyv ...	186

APRÓ CIKKEK:

<i>Koszó János</i> : Rokokó ...	188
---------------------------------	-----

HEGEDŰ, VIOLA, CELLÓ ÉS ALKATRÉSZEI.

kvinttiszta hangversenyhúrok

Művészi javítások, csere, vétel.
Részletfizetésre is!
Saját érdekében kérjen prospektust.

Kérjük a t. közönség szíves támogatását.

KOMÁROMY és TÓTH

(öegtulajdonos TÓTH JÁNOS)
művészhegedű-építőnél,

Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 10. sz.

Igen kérjük t. Olvasóink közül azokat, akik idei előfizetésük megújítása iránt még nem intézkedtek, vagy régebből hátrálékban vannak, szíveskedjenek a megújítás iránt mielőbb intézkedni, hogy a folyóirat további küldésében fennakadás ne legyen.

Kiváló tisztelettel

A NAPKELET KIADÓHIVATALA.

A CSODAVÁRÓK.

V.

1918. október 29—31.

KERESZTESS Péter hetedik gimnazista megbukott a pótvizsgán is és a nyolcadikba már nem iratkozhatott be. Ismételni? Nem. Egy esztendővel már úgysis idősebb volt az osztálytársainál és Kláríka, az ikernővére, már az orvosi fakultásra járt. Nem teszi magát nevetségessé ő, aki zengő új énekek, világmegváltó eszmék, nagyszerű akarások fenséges páthoszáat és a mélységből az egekbe kiáltó szomorúságok tragédiáját hordja a lelkében. De hát mit tegyen, hogy elégtételre kényszerítse magával szemben az emberiséget? Mit kell tennie?

Az orosz irodalomból mindent ismert, amit magyar és német fordításokból elolvashatott és bálványa Dostojevskij volt. És az orosz könyvek minden tizedik lapján ott lihegett a szörnyű kérdés: Mit kell tennünk, sto gyelatyt?

Péter Leninre és a forradalomra gondolt. Ez volna a válasz? Lehet. És irigyelte Dostojevskij halhatatlan hőseit, amiért azok már megkapták a választ. Nálunk még a kérdést is csak kevesen vetik fel. Nálunk még folyik a háború és ő kiátkozottan, egyedül, gyalázatban és reménytelenségben bolyong az utcákon. Néhány versét már közölték a lapok és a Pantheon-kávéházban vizsgákra szabadságolt frontkatonák, fiatal invalidusok, egyetemi hallgatók és diákkisasszonyok már körülrajongták. Ő az új ember, az új élet, a jövőidők lantosa, ő, a sápadt és beteg, szomorú és boldogtalan éhenkórász kuvasz, aki egyszer majd beleharap az emberiség lábikrájába. Az egyik lány a Galilei Kör tagja volt, oroszos blúzban járt, egy kicserélt fogoly tisztól megtanulta Lenin új evangéliumát, szép, magas, barna leány, majdnem fejjel nagyobb Péternél, karesú, ruganyos, akt-modellnek való, himbálódzó járású keleti faj, bölcsészethallgató, Jolánnak hívták — éjfélkor, kávéházi beszélgetések után, meghívta magához teára.

— Egyedül lakik? — kérdezte tőle Péter szívdobogva.

— Nem. A szüleimmal.

— Apja, anyja él?

— Ékszerüzletük van.

— És maga éjjel kimaradhat?

— Miért ne? Én független, szabad ember vagyok. Gyorsírás-tanárnő a felsőbb leányiskolában.

— És a szülei megengedik, hogy éjjel is fogadja vendégeit?

Jolán megbotránkozva mérte végig a gyámoltalan fiút.

— És maga írta a Tizenegyedik parancsolatot?

Péter elpirult. A Tizenegyedik parancsolat című versben csakugyan ő írta meg az új, szabad, emberfeletti ember hitvallását.

— Jó, hát felmegyek.

De aztán eszébe jutott az ikernővére, Klári.

— Istenem, ha Klári most ugyanezt cselekedné!

Ellankadt. Olyan izgalom ragadta el, hogy nem bírt magával. Klárika! Klárika!

Jolán egészen a vállához simult és csípőjét minden lépésnél az övéhez surolta.

— Maga és én most úgy festünk így együtt, mint József és Putifárné. Mondja, ismeri maga a bibliát?

— Nem — vallotta meg őszintén és csodálkozva Péter.

— Én nagyon. Így mondja a biblia: Putifár mindenét, amije van, József kezére bízta és Józsefnek semmire sem vala gondja mellette, hanem ha az ételre, amelyet megeszik vala.

— Mit akar ezzel mondani?

— Azt, hogy az én tanárnői fizetésem kettőnknek is elegendő volna.

Péter megrettent.

— Nem akarok megházasodni.

A leány felkacagott.

— Ó, édes kis csacsim. Hát mit gondol, én, én, az új asszony, a szabad és fölényes ember, be tudnám hajtani fejem a házasság rozsdás igájába? Én? Én? — nevetett Jolán és össze-visszacsókolta ott az utcán Péter vérvörösben lángoló arcát.

— Hát akkor? — hebegte a fiú.

Jolán tovább idézte a bibliát.

— Hát József széptermetű és széparcú vala. És lón, hogy Putifár felesége Józsefre veti szemét és mondá: Szeress engem.

Péter megborzongott. A leány nagyon szép volt, a bűn szélrohama elkapta az ő lelkét is és majdnem elájult az izgalomtól.

A leány pedig édes nevetéssel folytatta.

— Mondja, Péterkém, maga is a kezemben hagyná köntösét és maga is elszaladna Putifár felesége mellől?

Péter már a kapu előtt állt.

— No, csengethetek? — kérdezte a lány.

Ebben a pillanatban egy fiatal hölgy és egy délceg, elegáns úr haladt el mellettük. Péter gyáva tekintetét vetett a feltűnő pár felé. Úgy vette észre, hogy azok is meghökkentek. Péter megragadta Jolán kezét, amely már a csengő felé nyúlt és szemét összehúzva a közeledő pár felé figyelt. Egyszerre csak úgy érezte, mintha valami irtózatosan nehéz tárgy zuhant volna a tarkójára. Igen. Ő az. Már a járásáról is gyanította. A fekete kabátja s a piros kalapja van rajta. Magasszárú,

antilopbetétes lakkcipő, ilyen kicsi lába csak neki van . . . ilyen vékony bokájuk nincs a pesti nőknek . . . és csakugyan, igen . . . Klárrika az.

— Nem megyek magához — súgta a leány fülébe. — Dolgom van. Sietek. Jó éjtszakát . . . Majd holnap elmondom.

Eliramodott a Kossuth Lajos-utca felé s bedugta a fülét, hogy ne hallja Jolán kacagását. A sarkon megállt. Elbújt egy kiugró pillér mögött és leskelődött. Klárrika egy idegen férfiúval! Klárrika és Jolán! Hát nem szörnyű tragédia ez! Klárrika és Jolán!

Aztán hirtelen határozott. Egész mellével, szélesen, gögösen, mint egy fenyegető kerub, odaállt az utca sarkára és elállotta a közeledők útját. Úgy érezte, hogy lángpallost tart a kezében és Klárrika kővé vál rémületében, ha az ő Meduza-arcát megpillantja. Nem is bánta volna, ha ez megtörténik. Legalább Klárrika sohasem jut oda, ahova Jolán és a száz és ezer Jolán jutott.

De Klárrika nem vált sóbálvánnyá. Minden meglepődés nélkül köszöntötte Pétert és még ő volt az, aki leckéztetett.

— Hol jársz ilyenkor, Péter?

Péter felkapta a fejét.

— Ezt én kérdezhetném tőled.

Klárrika nevetett.

— Estélyen voltam. Nini, maguk még nem ismerik egymást — Péter, testvérem, Pokorny Elemér egyetemi magántanár, a Molnár-klinika első adjunktusa.

— Szervusz.

— Jó estét — köszönt fanyarul Péter és futólag végigmérte a tanárségedet. Szép volt ez az ember és komoly, becsületes, imponáló nyugalommal lépkedett Klárrika mellett.

— Péter, gyere haza — kérlelte Klárrika.

— Nem. Még nem vagyok álmos. Meg dolgom is van még.

Klárrika szomorúan csóválta a fejét:

— Anyuka aggódik érted. Egy hete nem látott.

— És érted? — kérdezte a fiú.

— Rólam tudja, hogy jó helyen voltam és jó kezekben vagyok.

De te titokzatosan élsz és . . .

Péter közbevágott:

— Ezt talán hagyjuk most . . . Jó éjtszakát.

Félszegül, tele keserűséggel és gyámoltalansággal otthagytá Klárrikát a tanárségéd társaságában, éjfél után egy órakor, Pesten, a Kossuth Lajos-utca éjjeli csöcseléke között.

Péter alig tudta összeszedni a gondolatait. Mi ez? Klárrika is Jolán sorsára jutott? Nem lehet. Az ő édes, okos, gyengéd, finom nővérkéje úgy él, mint ahogy a többi főiskolát járó komoly úrilány; egész nap tanul, ápolja a beteg édesapját, kicsit zongorázik, himez, varr, újra előveszi a könyveit, színházba megy vagy esetleg társaságba, úri családokhoz, egyedül, éjfélig s akkor valaki hazakiséri. Egyedül. Nos! És ha

egyedül? Hát a tizenkilencéves leány, ha egyedül van, okvetlenül martaléka lesz az alkalomnak? Mi? Hát a fiúk egyedül járhatnak, a lányok, akik két tanévvel megelőzték, akik jelesen tették le az érettségit, akik kitűnően kollokváltak az anatómiából, azok nem tehetik ki lábukat egyedül a házból? De igen. De igen. Csakhogy . . . ő is most kísért haza egy független és kenyérkereső lányt, akit Jolánnak hívtak és aki Puti-fárnéról idézett neki a bibliából.

— Eh, ez nem tartozik hozzám! — legyintett elkeseredetten — és jobb volna, ha kitalálnám, mit kell cselekednem: Sto gylaty, sto gylaty? — ismételte magában az orosz szavakat, amelyeket Dostojevskij regényeiből tanult. — Mit kell tennem, hogy boldoguljak? — erőltette égő, kábult, elkínzott agyát és megindult a Rákóczi-út felé.

Belenyúlt a zsebébe. Néhány pénzdarabot talált verskéziratok, levelek, kivágott ujságcikkek, névjegyek között. Ahá, még meg lehet inni egy feketét a Pantheonban! Ha ugyan elég a pénz. Megolvasta. Futja. De kapupénzre nem.

Dühre gerjedt. Őrjítő ez a pénztelenség. Barnabást már két nap óta nem látta, úglátszik az öreg valami nagyobb munkán dolgozik és ki sem mozdul a házból. Ő pedig nem keresi fel. Gyűlöli azt a francia asszonyt, akit Barnabás Lyonból magával hozott. Az a pirosszájú, félig mindig meztelen, kacér és gonosz kis néember folyton pénzért győtri szegény Barnabást. És Barnabás dolgozik, mint egy igavonó barom. De hiába. A jövedelem még arra sem elég, hogy feleségének a Gerbaud-csokoládé iránt táplált szerelmét kielégíthesse. És még ő is, szegény, gyalázat, még ő is Barnabás nyakán élösködik; jóformán abból él, amit az öregtől pumpol. Pfüj. Undorító. Egyáltalán undorító ez az egész élet.

A körút sarkán egy élelmiszerbolt előtt már kezdtek sorbaállani az emberek. A villamosóra félkettőt mutatott. Az üzletet csak reggel nyolckor nyitják.

— Holnap cukorosztás lesz — mondta egy éjjeli alak a szomszédjának.

— Elég bolondok, hogy nem törik fel a boltot.

— De ott áll a rendőr.

— Leszúrni a kutyát — röhögött egy sebhelyes katona. — Moszkvában már végeztek volna vele.

A bolt előtt is türelmetlenek voltak a sorakozók. Polgárok és katonák, nők és férfiak hangos szóval szídták a kormányt. Cselédlányok fiatal suhancokkal enyelegtek. Katonák masiroztak az utcán, valami készültség ment valahova, ahol lázonganak. Éjjeli rikkancsok száguldoztak ujságjaikkal és Péter a fal mellé huzódott, mert szédült a zajtól, a sürgés-forgás kavargó és mégis egy helyben gyűrűző örvényében.

Aztán ujságot vett az egyik rikkancstól és a villanyóra alatt elolvasta a szenzációk címét. A király Gödöllőről Bécsbe utazott. Az Országház-téren népgyűlés volt, amely a Nemzeti Tanács radikális

programjának megvalósítását követelte. Csata volt a Lánchídnál, a csendőrök és rendőrök sortűzzel kergették szét a tüntetést — két halott és hetven sebesült. A horvát-szerb Nemzeti Tanács átvette Fiume kormányzását. A budapesti rendőrség csatlakozott a budapesti Nemzeti Tanácshoz.

Péter összerezsent. Ő mindebből nem látott semmit, ő nem vett részt semmiben, ő egész nap aludt, este tizenegy óráig Jolán fejtegetéseit hallgatta a bolsevizmusról és a szabad szerelemről, azóta pedig azon töri a fejét, hogy mit kellene cselekednie. És ime, a többiek már cselekesznek is.

Aztán a háborús rovatot futotta át. A központi hatalmak békét kérnek. Az olasz fronton több ezred megadta magát, a Brenta és Piave között eszeveszett pánik. Ludendorff lemondott, a németek hátrálnak, az osztrák és magyar hadiflottát átadtuk a délszláv Nemzeti Tanácsnak.

Péter először Istvánra gondolt. Önkéntelen a halottakért való imádságra rezdült a vértelen, keskeny gyerekekajka. A megholt hívek lelkei Isten irgalmában békeességben nyugodjanak és az örök világosság fényeskedjék nekik.

Aztán elszégyelte magát. Most nem sírni és imádkozni kell, hanem cselekedni.

Az utcán nőttön-nőtt a tömeg. A lánchídi csatáról beszéltek, akasztófáról és forradalomról.

Valaki azt kiáltotta, hogy a magyar ezredeket a határookra kellene vetni, hogy megvédelmezzék a haza földjét... Lehurrogták.

— Elég volt a vérontásból.

— Nincs olyan bamba nép, mint a magyar — ordított valaki egy süket ember fülébe — azt sem tudja miért, csak megy a vágóhídra.

A süket tiltakozott.

— Kitartás a végső győzelemig!

A másik felpattant.

— Maga meg hallgasson, vén hülye. Vagy maga azt szeretné, hogy örökké tartson? Mi? Kórházi ételmező maga vagy vezérigazgató? Vigyázzon, mert holnap már ott lóg azon a lámpavason!

A süket ember ijedten elosont.

A sortállók káromkodtak.

— Az ember megdöglik éhen.

— Majd jön a kommunizmus.

— Bár itt volna már. Egyelőre még a Lánchídnál halomra gyilkolják a szegény magyar népet.

— Kik?

— A bosnyák bakák.

Káromkodtak.

Aztán arról beszéltek, hogy minden bajnak a király az oka, akit Debrecenben még most is a Gotterhalteval fogadnak, meg a mágnások, akik évszázadok óta Bécs lakásai.

- No, de Károlyi, az más — kiáltott fel egy inasgyerek.
- Majd meglátjuk. Ha elcsapja a királyt, akkor a mi emberünk.
- És ha kenyeret ad a szegénységnek.

Péter elkeveredett a részegek, a sortállók, a rokkant katonák, az utcalányok, a rikkancsok és az éhes ögyelgők között, akik egy fényes, hatalmas, függönyös autót rothadt narancssal és sült krumplival megdobáltak. A tömeg vakmerő és kétségbeesett volt; senki sem félt a rendőrtől és a Mannlicherektől, csak az éhségtől és a közelgő téltől. Az utcákon tombolt a nyomor és a züllött korhelykedés. A fiakkerkocsik belsejében részeg szerelmespárok ictak s rikoltoztak.

Péter körülnézett, a Pantheon-kávéház ablakai sötéten ásítottak bele az éjszakába.

Hova menjen? Haza? Nem. Ő a Péterffy-penzióba többé nem teszi a lábát. Ott idegen emberek viaskodnak az elzüllés és megsemmisülés rémével, neki idegenek, mert ő fél tőlük és ők megvetik őt. Pedig hogy szeretné, ha szabad volna szeretnie ezt a boldogtalan népet! Mert a szíve reszket valamennyiükért és mindegyiket úgy félti a háborútól! Az édesapja élőhalott, az anyja mártír, a bátyja most valahol a Piavénál küzd, ha ugyan már ott nem fekszik valahol egy szakadék mélyén égre fordult szemmel, feloszlóban a fiatal, szép teste. Klárka éjjel egyedül jár . . . úgylátszik Mária, a szép Mária sorsa is ez, hiába várják meg minden este a Péterffyek az Operaház művészajtájánál. És a többiek? Miklós báró már leplezni sem tudja, hogy eszeveszettül szerelmes Máriába, akinek az ura ki tudja, hol eszi a hadifogoly száraz kenyerét, vagy melyik barakk-kórház szalmazsákján fetreng lázban és kétségbeesésben. Az öreg Péterffyek? Félbolondok. Ők még szmokingban ülnek le a vacsorához, de a vacsora már csak sültkrumpliból és avas szalonnából áll. Irtózatos ez! Valóságos lassú rothadás, amelynek züllés és dőghalál lesz a vége, ha csak meg nem váltja a világot valami isteni csoda, vagy ördögi fölfordulás, amely a gazembereket lelöki a háborús gazdagság trónjáról, le a kloakába, ahonnan kimásztak, a patkányok közé. Vagy a régi világ már nem jöhet vissza? Jó. Hát legyen egyenlőség a nyomorban, a szenvedésben és a verejtékben. Dolgozzék mindenki, de a kenyérből mindenkinek jusson egy darab. Mindegy, mi történik, de ez így nem mehet tovább, valaminek történni kell, az égnek kell lerogyni a földre, vagy az emberiséget kell felemelni erről a véres, sáros, bűnös, terméketlen és dögleletes földről . . . meg kell rázni a világ négy sarkát, mert magától nem tud feltápáskodni . . . véget kell vetni a háborúnak, mert magától nem tud véget érni, igen, jöjjön a forradalom, jöjjön Lenin, vagy egy tábornok, vagy egy káplár, aki hazaparancsolja a katonákat és ekéhez állítja a parasztot, géphez a munkást, gyerekhez az anyát, felesége mellé a férjet . . . vagy dőljön össze az egész világ, dögöljünk meg valamennyien.

Aztán csendesen felsóhajtott.

— De mégis jobb volna élni, élni, élni, hiszen még bele sem kóstoltam!

Éhséget érzett. Egy darab sült krumplinál egyebet nem tudott volna venni a pénzből. De ha pénze volna, akkor sem kapna ebben a lerongyolódott, nyomorult éjtszakában semmit. Dühösen odébb állt. Holnap felkeresi Barnabást és kölcsön kér tőle. Céltalanul ténfergett az utcán.

Újra tépelődni kezdett. Megállapította, hogy az ő világa s a körülötte nyüzsgő, gomolygó, éhező, szenvedő, mulató, szerető és veszekedő világ között tragikus ellentétek vannak. Péter észrevette, hogy minden embernek megvan ez a külön világa és nincs hatalom, amely ezeket harmónikus egységbe tudná olvasztani. A gazdagság ellensége a szegénységnek, a szerelem a hűségnek, a gyermek az anyának, a tudás a hitnek, a boldogság a nyugalomnak és minden életöröm csak egy bizonyos mennyiségű fájdalom kiváltása árán szerezhető meg.

— Miért van ez így? — kérdezte elképedve.

Érezte, hogy az agya tele van okos, elfogulatlan és tiszta meggyőződéssel, a lelke meleg, bölcs, megértő és megbocsájtó szeretettel s a véredényei, idegei, egészséges, tiszta érzései csodálatos forró szerelemmel sóvárognak a kielégülésre és szinte büszke volt önmagára.

— Nincs benned semmi rossz — súgta neki a lelkiismerete — nincs irigység, bosszúvágy, kapzsiság, elfogultság, gőg és türelmetlenség. Minden embert megértesz és szeretsz; szeretnéd az egész világot boldoggá tenni és hej, csak terhe vagy magadnak, a családotnak, az emberiségnek és meg sem tudsz moccanni, mert képtelen vagy épen úgy a jóra, mint a bűnre.

Péter körülnézett, keresett egy embert, akinek hasznára lehet. Meglátott egy fellábú katonát, odament hozzá és odaadta neki utolsó cigarettáját; a másodiknak már nem futotta s az gonosz, gyanakvó és gúnyos arcot fintorított feléje. Szóbaállott a munkásokkal és biztatta őket, hogy dolgozzanak s legyenek józanok és erkölcsösek. A munkások kinevették, mert eszelősnek nézték. Éjjeli dorbézolásból hazatérő nőkhöz csatlakozott s a szerelem szépségéről mondott nekik ragyogó tirádákat. Azok pénzt kértek tőle. Akkor elszégyelte magát. Így nem lehet boldoggá tenni az emberiséget. A próféták ideje lejárt.

Péter tovább vonszolta magát és fantáziája hirtelen a másik végletbe csapott.

— Nincs boldogság, csak az elszigetelt élet fényes és hideg közönyében, a bölcs és józan örömök kultuszában, a test és lélek vágyainak minél tökéletesebb kielégítésében.

Most nagy és boldog életszenzációkról ábrándozott. Gazdagság, fényűzés, puha, jószagú, meleg fészek, semmi gond, semmi kötelesség, semmi felelősség, semmi munka, csak szemlélődés, testi és lelki szépségek nézegetése, eszmék és érzések melegében való sütkérezés, művészet a jóllakásban, a semmittevésben, a szerelemben . . . igen, igen, de hogy lehet ezt megszerezni?

Ezek után kissé keserű lett Péter kedve és mintha kiapadt volna az

agyveleje, nem tudott már gondolkodni sem. Csak azt érezte, hogy borzasztóan éhes. Egyszerre újra eszébe jutott a sto gyelaty, de hiába kereste, hol kezdhetné el a beavatkozást a maga és mások életébe? Hiszen oly befejezett, kész és megrögzötten szilárd ez az élet! Az emberek minden talpalatnyi helyet elfoglaltak. Minden ideának vannak erős, lelkes, hatalmasszavú apostolai, minden erénynek és minden bűnnek megvannak a papjai, minden értéknek van gazdája, minden templomnak istene, minden asszonynak szeretője, minden szeretőnek vetélytársa s mindenki jobban ért az élethez, mint ő, szegény Péter, igaz és telelelkű mártírja a saját tehetetlen fantáziájának.

— Igaz — töprengett Péter — hogy minden rosszul van úgy, ahogy van. De az emberek csökönyösen ragaszkodnak ahhoz, hogy így legyen. Bizonyos, hogy minden tíz gondtalan és élvező emberre száz-ezer nyomorgó, megalázott és szenvedő szerencsétlen pária jut. Ezen a világon semmi sem segít, mint egy nagy felfordulás. Egy katasztrófa, amely megrázza, összekeveri, fajsúly szerint újra kiválogatja és a maga helyére szórja az embereket, mint a rosta a gabonaszemeket. Egy világ-felfordulás segít csak! — sóhajtotta Péter kétségbeesve és ezalatt a saját külön világára gondolt, amely már-már összeomlott.

Felnézett a körút sarkán lévő szálloda ablaksoraira. Vakító vilá-gosság áradt ki azokból. Ott fenn most a Nemzeti Tanács tagjai tanácskoznak. Azok, úgylátszik, tudják, hogy mit kell cselekedniök.

Bebotorkált egy szűk mellékutcába, leült egy kapumélyedésbe és ott elnyomta az álom. Másnap reggel hét órakor ébredt. Gyűrött volt, piszkos, éhes, bágyadt és ájuldozott az éhségtől. Megtapogatta a zsebét, nem volt benne semmi. Az éjjel kilopták belőle verseit, könyveit és hitvány kis garasait is.

Borzasztóan megfájult a szíve. Hát elbántak vele az ő testvérei, a megalázottak és sebzettlelkűek, a háború mártírjai, a szenvedők, akik előtt Raszkolnyikov térdreborult s akiket ő a szíve vérével is meg akart váltani! Hát a kapu alatt is úgy megy, mint a csatatéren, a bankok tanácsstermeiben, a pénz, a gép, a spekuláció, a politikai érvényesülés, a szerelmi vetélkedés, a létért, az asszonyért való küzdelem porondján: az alvó, a beteg, a gyenge embert meglöpték és kifosztják az erősek és fürgék?

Hát érdemes élni?

Péter elvánszorgott a Pantheon-kávéház felé. Hátha ott találja Barnabást, aki megreggelizteti.

Ott volt. Péter leroskadt melléje egy székre. Barnabás végigné-zett rajta.

— Kutyául megviselt az élet.

— Végem van — nyögte Péter keservesen. — Utálom magamat.

Barnabás kávé-t rendelt neki. Ronda barna lé volt ez, fekete kenyérrel és szacharinnal, de Péter mohón nyelte. Kettőt egymásután. Megivott rá egy félliter vizet. Aztán sirva fakadt.

— Mondja meg, kedves Barna bácsi, mit kell cselekednem?

— Eredj haza! Békülj ki az édesanyáddal. Meghasad érted a szegény asszony szíve.

Péter zokogott.

— Nem tehetem, nem tudom, végem van, én nem vagyok már az ő fiuk, én nem vagyok senki... nekem kell valamit tennem, amivel vagy levezeklek mindent, vagy megváltom vele a világot.

Barnabás komolyan végignézett a fiún.

— Azt hiszem, lázad van. Gyere hozzám. Aludd ki magad.

Hazavitte Pétert. A pirosszájú francia asszony lefektette és forró teát meg aszpirint adott neki, Barabás pedig visszament a Pantheonba.

Péter elaludt, de azt álmodta, hogy a francia asszony Putifárné s vele, Józseffel, bünt akar elkövetni. Felriadt és látta, hogy a pirosszájú, selyempongyolás, nyitottmellű asszony az ágya szélén ül. Kiugrott, magára kapta ruháit és kisurrant a szobából. Hallotta, hogy az asszony sikoltozva kiabál utána. de ő futott, futott s hármásával véve a lépcsőfokokat, kirohant a kapun és nekivetette magát újra az utcának.

Roppant embertömeg közé került, amely a köztársaságot és a nemzet függetlenségét, a proletariátust és a békét éljenezte. Péter szívét ez az utolsó szó elragadta. Béke, béke! Tehát vége van a vérontásnak és újra kezdődik az élet! Belesodródott a tömegáradatba és ment a tüntetőkkel. A rendőrség elé sodorta a nép. Ott maguk a rendőrök tüntettek. Aztán vissza az Astoria-szálloda elé. Az emberek megállították a katonákat és letépték a sapkarózsájukat.

— Megalakult a katonatanács! — ezzel a bűvös szóval lefegyverezték a katonákat.

Igy mult el a nappal és Péter újra gyötrelmes éhséget érzett. A szálloda előtt egyszerre csak valaki megfogta a karját. Jolán volt, a bolsevista lány.

— Jöjjön be velem a Pantheonba.

— Nem, oda nem megyek — felelt riadtan a fiú, mert félt Barnabástól.

— Akkor gyerünk ide — mutatott Jolán egy kis kocsmá felé a Semmelweis-utcában.

Ott valami kotyvalékot evett. Sokat. Aztán bort hozatott a lány. Ivott. Jolán fizette ki a vacsora árát.

Péterke arra gondolt, hogy lám, az is lehetséges, hogy az embert egy céda leány megvacsoráztatja. Minden lehetséges. Most már minden mindegy. Putifárné Józsefet jóllakatja és lerészegíti. Most már ellenkezés nélkül kísérte haza.

Reggel nyolc órakor ébredt. Ruhástul feküdt a diványon. Jolánt kereste, de az nem volt a szobában. Egyszerre csak halkán kinyílt az ajtó.

— Jó reggelt, Péterke!

— Hát maga hol volt?

— Én a szüleimnél aludtam. Csak nem gondolja, hogy . . .

Péter elpirult.

— Bocsásson meg . . .

Jolán nevetett.

— Én menyasszony vagyok és nagyon szeretem a vőlegényemet.

Péter és Jolán együtt mentek le az utcára, ahonnan puskaropogás és ordítózás, kocsis- és autódübölgés zaja hallatszott. Mintha az apokalipszis vált volna valósággá, az utca fenekestül felfordult; az emberek lótottak-futottak és összefüggéstelen szavakat ordítottak.

— Szabadság, szabadság! . . . — újjongott az utca, a száguldó kocsik tetején pántlikás, virágos férfiak és nők tomboltak, a házak ablakaiból zászlókkal integettek, gyermekek, sikoltoztak örült örömmel és félelemmel, a gyalogjárókon fel- s aláhullázmzott a nép, mindenki a kalapját lengette, énekelt, hurrázott, káromkodott és éljenzett . . . Péter megállt az utcasarkon és megállapította, hogy itt a világfelfordulás, amely meghozza az embereknek a boldogságot.

— Végre! — toppantott keményet és sokáig nézte a tarka-barka, körbenforgó, fáradhatatlanul boldog tömeget.

— Mit tegyek, hogy én is siettessem a boldogság beteljesedését? — kérdezte magától lelkes elszántsággal. — Énekeljek, lövöldözsek, felugorjam az autók tetejére?

De az utca máris harsogott a daltól, puskája nem volt Péternek és az autók roskadásig zsúfoltak voltak. Mégis fel akart egyre kapaszkodni: lelőtkék. Versenyt akart szaladni a kocsikkal, elbukott és ki-nevették. Énekelni akart, de egyetlen hang nem jött ki a torkán. Nem tudta szegény, mit kell ilyenkor énekelni.

Megállott. Körülnézett. Szédült a borzasztó kavarodásban. Jobbról-balról lökdösték és taszigálták. Fáradt volt és éhes. Gépiesen megnézte az óráját. Délután három óra volt. Reggeltől délután három óráig nem vette észre, hogy múlik az idő. Nem is ebédelt. Nem is dohányzott. Úgy látszik, ebben az egész felfordulásban ő adta oda legteljesebben a lelkét mindenki között, de ő tudott benne legkevésbé elhelyezkedni.

Ezen nagyon elszomorodott. Tíz-húsz lépést tett előre, hogy valami kocsmát keressen, ahol lecsillapítsa éhségét. A kocsmák zárva voltak. Úgy látszik — gondolta — ma senki sem éhes, csak én. De nem baj, mert a világ most születik meg s erre az újjászületésre nekem van a legnagyobb szükségem.

Péter éhsége is elmúlt. Állt, állt az utcasarkon és bámulta a kifogyhatatlanul ömlő újabb és újabb tömegeket. Pedig már esteledett. Az utcán kigyúltak a lámpák. A puskák ropogtak, nagy fénycsíkok siklottak végig a házakon, mintha apró villámokat szórt volna egy láthatatlan isten.

Most, most kellene valami nagyot cselekedni — lobbant fel Péter — most kellene megmutatni, hogy én is itt vagyok s bennem egy épen olyan roppant nagy és mozgalmas és ujjongó, vonagló örvény van, mint ez

itt, künn az utcán. Istenem, mit tegyek? — jajdult fel benne a lélek és agyán rémitő kísértések, indulatok és vágyak rohantak át.

— Most, most — őrjöngött benne valami alaktalan, vad ösztön — most ki kellene ugranom az utca közepére, fel kellene gyujtanom az emberek szívét, el kellene őket vezetni a hatalmasokhoz, a zsarnokokhoz, a gazdagokhoz, az erősekhez, a vidámakhoz, az egészségesekhez, akik elveszik előlünk az élet értékeit, a sikert, a jólétet, a szabadságot, a szépséget, a nyugalmat, az asszonyt, a szerelmet . . . egy iszonyú vérengzésben kiirtani minden ellenségemet . . . ó, ó . . . hol kezdjem, hol ragadjam meg a szíveteket . . . emberek!?! . . .

Péter szája hangtalanul mozgott, a lábai mereven lógtak fájó törzséről és soha életében ily bágyadtnak és gyávának nem érezte magát.

Hátha itt is lekésett? Hátha ezt is jobban tudják az emberek? Hiszen itt sem törődik senki az ő izgatott, vágyakozó, önfeláldozásra, odaadásra, mártírságra kész lelkével . . . Az emberek eszeveszetten rohannak, szerelmes párok nyíltan, szemérmetlenül és dühös vággyal csókolóznak . . . Péter egyszerre észrevett egy rövidszoknyás leánykát, aki egyedül szaladt át az utcán . . . kisasszony, kisasszony! . . . a kisleány beleszaladt egy katona karjaiba és eltűnt vele a tömegben.

Péter visszafordult, jobbra-balra tekintgetett, szeretett volna egy kis kaland izgalmába temetkezni, minden asszony után megfordult, az életét adta volna egy csókért, egy tapintásért, egy kézfogásért, csak egy mosolygásért . . . egyetlenegy kacér szempillantásért . . . de senki nem nézett rá és egészen elfeledkezett arról, észre sem vette, hogy Jolán úgy követi, mint egy árnyék, csak azt látta, hogy mindenki nevet, siet, mindenki fogja valakinek a kezét, mindenkinek volt már szeretője.

— Menjünk hát az utca közepére — hörgött esztelen bánattal Péter — ha egyébre nem vagyok jó, én kezdem el a vérontást, a pusztítást, a gyujtogatást . . . mert élni akarok én is . . . én is . . . végre egyszer élni, élni . . .

— Hó, hopp! Vigyázz! Jaj! — ordítottak és síkoltottak az emberek Péter körül . . . de Péter, aki félájultan támolgott az utca kövezetén, semmit sem hallott a rémület kiáltásaiból.

* * *

Péter az Astoria szálló halljában ocsúdott fel ájulásából.

— Mi történt velem?

Jolánka állott mellette és a homlokát vizes törülközővel borogatta.

— Majdnem elgázolt a forradalom — suttogott a leány. — Ha én nem vagyok veled, ronggyá taposnak a katonai autók. De te vagy az oka.

— Hogyan? — kérdezte Péter gyerekes érdeklődéssel és közben furcsa, émelyítő és ellenszenves érzése volt, hogy a leány ott a hallban

föl-alá nyargalászó forradalmárok, pincérek, katonák, ujságírók előtt hangosan tegezi és ölelgeti őt. — Miért mondja, hogy én voltam az oka?

— Mert egyenesen nekiszaladtál az autónak, amelyen tengerész-katonák lövöldöztek. Mintha megőrültél volna : egyenest neki. Én utánad vettem magamat és megragadtam a gallérodát. Igen — kacagott a lány egészséges, őszinte, csilingelő kacagással — mégis csak eljártszottuk József és Putifárné történetét. Te szaladtál mint egy bolond és én belekapaszkodtam a köntösödbe. Szerencséd, hogy nem maradt a kezemben, mert akkor palacsinta lett volna belőled.

Péter bágyadtan mosolygott, a lány pedig hevesen folytatta :

— Félrerántottalak. Arcra estél s a teherautó egy arasznyira száguldott el a fejed mellett. Elájultál. Én segítségért kiabáltam és néhány derék forradalmárral becipelünk ide. Látod, hogy nekem köszönheted az életedet.

Péter bólintott.

— De ennek konzekvenciái is vannak ám, pajtás — folytatta a leány kacér mosollyal és a vizes törülközővel megtörölte Péter sáros, véres, könnyes arcát.

A fiú kérdőleg emelte szemét a villogószemű, pirosarcú lányra. Jolánka hangosan és szemérmetlenül adta meg a választ.

— Most az életed az enyém. Az enyém vagy és én birtokba veszem a tulajdonomat.

Jolán ott a hallban megcsókolta Pétert.

— Egészségükre — röhögött egy pincér.

Egy hordár a nyelvével csettentett és elordította magát :

— Éljen a szabadság !

— Éljen a forradalom ! — kiáltotta vissza Jolánka és a hordár felé meglengette a vizes törülközőt.

Péter undorítónak találta ezt a jelenetet és elfordította a fejét. Eszébe jutott Klárrika, az ő édes, drága, árva, gyönyörű kis nővére. Hát Klárrika is leány, meg ez a megkótyagosodott, izléstelen, szemérem és tartózkodás nélkül való kis nőstény is az? És ezek az ordítózó, lótó-futó, piszkos, durva, röhögő fickók is emberek, és ő, Keresztess Péter, a Klárrika ikertestvére, Keresztes András kúriai bíró fia is az, ember, mint ezek itt valamennyien? És Klárrika is nyilvánosan csókolózik most valakivel, azzal, akivel az éjjel kettesben ment haza, hát itt a világ vége, összeomlott minden, ami eddig szép és szent volt s amiért érdemes volt élni?

Nem bírta tovább.

Keservesen feltámolygott, a kalapját kereste. Nem volt. Mindegy.

— Elmegyek — szölt ridegen, gyűlölettel és undorral teli.

— Hova? — kérdezte a lány.

— Az édesanyámhoz — szaladt ki Péter ajkán az őszinteség, de elpirult bele.

Jolánka gúnyosan nevetett.

— A mamája köténye alá? Szégyelje magát. Vigyázzon, hogy el ne nadrágojják.

Péter már csak messziről hallotta ezt a rikácsolást. Kivánszorgott a szálloda halljából és bicegve, rongyosan, éhesen, hajadonfőt tovább vonszolta magát a Múzeum felé . . .

(Folytatása következik.)

Surányi Miklós.

KESERŰ POHÁR.

*Családunkban az utolsó gyerek,
a legutolsó, halva született.
Lett volna vele, csupa jó, hét.
Én messze jártam, nem láttam, szegényt.*

*Kiváncsi voltam: milyen lehetett,
szegény öcsém, a halvaszületett.
Anyám azt mondja: világra olyan,
mint újszülött te, harmadik fiam.*

*Szakasztott másom, boldogabb öcsém,
helyetted ó, mért nem születtem én ? !
Helyettem mért, hogy élned nem lehet,
hogy nem cserélhettünk mi éveket !*

*Születtéél volna élve ! Bár ma is
élnél ! Tebenned ismétlődne kis-
korom s imádnám, istenül, magam,
élő tükröm te, több mint én, magam.*

*Több mint fiam, sokkal több mint iker-
testvérem. Úgy vigyáznék, hogy siker
viruljon élted minden nyomdokán,
bölcsen, tengernyi kárvallás okán.*

*Te lennél az a szép, derék legény,
aki lehettem volna, én szegény ;
erős nagyboldog ember, akinek
most kéne lennem. — Elvesztettelek ! . . .*

*De jobb talán így ; hisz hibám: hibád
s veled se bánna szebben e világ ;
s egy is elég, kettő sok volna már,
szív, ilyen áradt keserű pohár !*

Erdélyi József.

EGY ESTE.

HÉT óra felé jár az idő, a külső város házaira s a Szuhalow-tér kis templomára már ráborult az őszi este. Pál mester boltjában valami régi könyv fametszeteit nézegette, félkegyelmű segédje, Péter, meg az áruasztalnak dőlve a lámpa világába bámult s halkán felkelkacagott magában. Pál mesterék, mikor már letettek arról a reményről, hogy maguknak gyerekük lesz, mint apátlan-anyátlan árva fiúcskát huszonöt esztendővel ezelőtt vették magukhoz ezt a vöröshajú, szeplős, szerencsétlen Pétert. A mester úgy megszokta hát annak mindenféle bolondériáját, hogy fel sem tűnt neki, hogy ez most itt vihogott magában. A mester másra gondolt, nem Péterre: lapozgatás közben akaratlan, egyre, kései, dédelgetett fiokra, Miklósrá gondolt, aki olyan ép, szép s jó fiuk volt s aki most... A mester egy-egy sóhajtást fojtva el, olykor haragosan összeráncolta homlokát.

Jó idő mulva Péter megszólalt:

— Ma már zárhatnánk is! Ilyenkor sohase jön már senki sem! Kár az olajat fogyasztani! Pedig szép a láng! Én szeretem!

Az öreg Pál gondolataiból felrezenve, felvetette a szemét s tekintete végigsuhant kis boltjának faragott s festett feszületekkel, szobrokkal, imádságos- és énekeskönyvekkel megrakott polcain. Igaza van ennek a szegény félkegyelműnek — gondolta magában Pál mester — csakugyan kár az olajat fogyasztani, hiszen mostanában világos nappal sem igen jön vevő, mintha a biblia, a feszület, Szűz Mária s Szent Antal szobra nem kellene már senkinek sem...

A mester azonban még sem mondta Péternek, hogy hát zárja be a bolt külső vasajtáját. Nem azért nem adta ki arra a parancsot, mintha azt remélte volna, hogy mégis bebotlik valami vevő, hanem azért, mert a korábban való bezárással sem akart igazat adni azoknak, akik azt hirdetik, hogy most már nem kell se biblia, se feszület, se semmi!

A boltajtó aztán egyszerre hirtelen kivágódott s nagy lihegve szinte berontott Anna asszony, aki ha a falujából félesztendőnként bejött a városba, mindig beszólt ide s bár évről-évre egyre kevesebbet vásárolt, mindig itt vette össze, ami szentkép, szobrocska s más efféle az ő otthoni szatócsboltjában vevőre található.

— Rettenetesen elkéstem! — hadarta a testes Anna asszony — sok kelmét, vagyis inkább rongyot kellett kiválasztanom, mert persze, most ilyesmi kell a falusiaknak is! Meg vékony harisnya! De egy-két szentképet és feszületet is veszek! Talán arra is akad még vevőm!

Erre a kis cédulára felírtam, hogy melyikből mennyit vinnék. Amíg becsomagolják bemegegyek Máriához!

Péter haragosan nézett Anna asszonyra, hogy épen zárás előtt még dolgot ad nekik, de Pál mester nyájasan üdvözölte felesége régi barátnőjét, átvette tőle a gyűrött cédulát s Anna asszony ákom-bákom-jait betűzgetve hozzálátott, hogy összeválogassa a szükséges holmit. Anna asszony meg a boltból berontott a lakószobába, ahol Mária asszony a vacsorához már megterítette az asztalt.

— Későre maradtam, nagyon sietek — lihegte Anna asszony. — De mégis csak benézek hozzád!

— Örülök, hogy látlak — szólt nyájasan Mária asszony — s akár-mennyire sietsz is, nem eresztlek el egy csésze tea nélkül.

Anna csupa illendőségből szabadkozott ugyan, de mikor egy pillanat múlva már előtte volt a párolgó tea, olyan sietve látott hozzá, hogy szükségesnek tartotta mentegeetni magát:

— Egész nap lóttam-futottam s jóformán alig ehettem valamit. Nagyon köszönöm, lelkem, a teát, pedig ma igazán nem érdemlem meg. Alig vettem most nálatok valamit. Tudod, mifelénk sem igen veszik már az ilyen dolgokat. Hiába rakom ki a legszebb feszületeket és szobrocskákat, bizony, meg sem kérdik, hogy mi az áruk!

Mária asszony halkán sóhajtott:

— Ó, most minden vidéki árus erről panaszkodik!

Anna, hogy ne erről a szomorú dologról beszéljenek, fordítani akart egyet a beszéd során és így szólt:

— Hát baj, az van mindenütt! De ti még szerencsések vagytok, hogy haza került a fiatok!

Mária riadtan a bolt felé pillantva hirtelen Anna asszony karjára tette a kezét s halkán mondta neki:

— Csenedesebben beszélj! Nehogy meghallja az uram!

— Miért? — kérdezte meglepetten Anna.

— Azért — suttogta Mária asszony — mert az uram nem szereti, ha valakivel Miklósról beszélünk, mert akkor én mindig sírva fakadok...

És a szép, fehérhajú, szelid Máriának máris teli volt a szeme könnyel. Anna nagy részvéttel kérdezte:

— Az Istenért! Hát mi történt Miklóssal?

— Beállott azok közé — felelte mély szomorúsággal, halkán Mária — akik az uram szerint tönkre teszik az országot!

— Szent Isten! — hüledezett Anna asszony. — Hát már letett arról, hogy tanár legyen? Nem tanul tovább? Pedig, úgy-e, már ma-holnap készen lett volna?

Mária a könnyeit törölgetve suttogta:

— Ó, most mindig olyan nagy dolgokat forgat a fejében, mintha sohasem lenne ébren...

Mária nem folytathatta tovább, mert a boltból bejött Péter s Anna

asszony elébe állva valami különös hetykeséggel nyujtotta feléje a csomagot :

— No, fogd, itt van, amit vettél! Benne van minden! No, nesze!

Anna asszony ismerve őt, nem utasította rendre az eszelős Pétert s szeliden mondta neki :

— Vidd ki, Péter fiam, a csomagot a fuvarosnak. Nem a bolt előtt áll a kocsi, hanem arra a kis utcában, a ház nagy kapuja előtt! Érted? No, vidd ki, fiam!

Péter szikrázó szemmel végig-végig mérte Anna asszonyt s szinte rikácsolta :

— Ejha, de tudsz parancsolni!

Aztán kegyes kézmozdulattal még ezt mondta :

— No, de ma még megteszem!

Mikor Péter az udvar felé nyíló ajtón a csomaggal kiment a szobából, Anna asszony, ámbár Péter nagyon is furcsa viselkedését is szeretete volna szóvátenni, mégis újra Miklóst hozta szóba :

— Nos és Pál mester nem tud okosan beszélni a fiatok fejével?

— Nem — felelte Mária szomorúan — nem bír vele! Hiába minden okos szó! Sokszor összezörrentek! Tudom, hogy szeretik egymást, de egyik sem enged!

— Én mégis azt hiszem — mondta vigasztalásul Anna — hogy majd csak kijózanítjátok!

Máriának megint kicsordult a könnye s szinte fojtogatta a sírás :

— Ó, hogy józaníthatnánk ki — suttogta — mikor már felénk sem néz s nem is igen jár haza!...

Anna asszony ettől már nagyon megdöbbsent, de ezt eltitkolva, jó szívvel biztatta a boldogtalan anyát :

— Majd haza jön! Lágyszívű, jó gyerek volt a ti Miklós fiatok! Bizonyosan idegondol most is s meglásd, megtér s hazajön!

Mária egyre szomorúbban bólongatott :

— Ó, az uram is azt mondja, hogy mikor a halállal áll szemben, mindenki megtér s akkor, ha másként nem teheti, legalább gondolatban mindenki hazamegy s az édesanyja ölébe hajtja fejét...

Erre már Anna asszonynak is könnyelábadt a szeme. Szerencsére e percben visszajött Péter s odavetette Anna asszonynak :

— Siess már! Azt mondta a fuvaros, hogyha rögtön nem mégy, itt hagy, mert ő nyomban indul! Mondtam pedig neki, hogy ne siessen, mert ma : éjtszaka nagy tánc lesz a városban!

Péter nagyott röhögött s visszanyargalt a boltba.

Anna asszony azt ugyan nem értette meg, hogy Péter mit mondott a fuvarosnak, de úgy látszik, jól ismerte a falujabeli fuvarosokat, mert egy-két vigasztaló szóval még bátorítva barátjánét, nagy sietve elbúcsúzott s ugyancsak iparkodott csomagjai között mihamarabb elfoglalni helyét a szekéren, melynek éktelen zötyögése hazáig nem tudta kirázni fejből azt a gondolatot, hogy voltaképen igazán furcsa az élet,

mert lám, Pál mester egykor tanítónak készült, rengeteg sokat tanult, verseket is irogatott s mielőtt tanítónak lehetett volna, meghalt az apja s ő, hogy özvegy anyját s apró testvérkéit eltarthassa, kénytelen volt beülni az apja kis esztergályosműhelyébe s kis boltjába feszületeket és szentszobrokat faragni, festegetni s eladni. A fia pedig, aki olyan kései gyerek volt s akiből minden áldozatra készen, tanárt akart Pál mester nevelni ime, bolond fejjel félbenhagyja a tanulást s felcsap ország-háborítónak . . .

Mikor barátnője elment, Mária asszony behozta a vacsorát. Pál mester parancsa szerint Péter bezárta a külső vasajtót s a mester kiment a kis műhelybe kezét mosni. Péternek a lakószobájában a kályha mellett lévő szárítópoletról néhány feszületet s szobrocskát kellett még a boltba bevinnie. Ki is jött, össze is szedte azokat s közbe szokása szerint hangosan beszélt magában :

— Ebből négyet, ebből ötöt, nem, csak négyet kell bevinnem ! Ma még beviszem ! Ma még úgy állnak ezek itt a glédában, mint a katonák ! De holnap vajjon hol lesznek már a katonák s hol lesznek ezek a szentek ? S Péter úgy felkacagott, hogy Mária asszony szíve megreszketett. Péter aztán a bolti lámpa eloltásával bajlódott. Mária asszony ki is szólt hozzá :

— Vigyázz, Péter !

Péter ingerülten szólt vissza :

— Ne félj a tűztől, én sem félek tőle, mert a tűz szép !

A mester visszajött s leült az asztalhoz. Hamarosan Péter is eloltotta a boltilámpát és sietve az asztalhoz ült. A mester szeliden rászólt :

— Menj Péter, mosd meg előbb a kezedet !

Péter maga elé tartotta a két kezét és düledt szemmel nézegette őket, aztán a mester felé fordulva mondta :

— Hiszen nem véres a kezem ! Az én kezem sohasem lesz véres, mert én félek a vértől ! A tűztől nem félek, az szép !

Pál mester nyugodtan mondta neki :

— Jó, jó, Péter ! Csak menj és mosd meg a kezedet !

— No, ma még megteszem ! — felelte Péter s kiment a műhelybe.

Mária asszony hosszasan utánanézett s aggodalmasan szólt :

— Ez a Péter mostanában olyan különös . . .

— Talán a vihart érzi, mint a madár ! — mondta elgondolkozva a mester.

Mária asszony halkán kérdezte :

— Azt gondolod, hogy . . .

— Minden azt mutatja — válaszolt komoran a mester. — Hiába, akik szelet vetettek, bizony vihart aratnak !

Mária asszony felsóhajtott :

— Nagy Isten ! Mi lesz velünk ?

A mester egyideig hallgatagon meredt maga elé, aztán meg-megsimogatta homlokát, ezt mondta :

— A vihar majd elcsendesül ; hiszen az eget kéknek s csillagosnak teremtette az Isten !

Péter visszajött az asztalhoz s olyan habzsolva falta az ételt, hogy Mária asszony figyelmeztette :

— Ne siess, Péter, nem kerget senki !

— De sietek — felelte tele szájjal Péter — mert el akarok menni a gyűlésre ! Ma, meglássátok, kidurran a dolog ! Ma reggel, mikor festékért voltam a belső városban, találkoztam Miklós testőrével. Az mondta, hogy ma . . .

A mester itt közbevágott :

— Micsoda testőről beszélsz ?

— Micsoda testőről? — fortyant fel Péter. — Hát mondom, hogy a Miklós testőréről beszélek ! Ezt az embert katonáék halálra ítélték s Miklós, aki akkor őrparancsnok volt, megszöktette. Miklós haragszik a halálra, azért nem hagyta, hogy felakasszák Mihályt s Mihály ezért őrizi Miklóst. És ha valami rendőr vagy csendőr rátenné kezét Miklósrá, ez a Mihály leszúrná ! Jó töre van ! Mutatta ! Nem hosszú, de hegyes és két éle van ! És Mihály nem fél a vértől !

A mester kedvetlenül szólt oda Péternek :

— Ugyan, Péter, ne beszélj össze-vissza mindent !

Péter elkeseredve rikácsolta :

— Jó, hát nem beszélek !

Ezzel haragosan felpattant az asztaltól, besietett a maga kis kamarájába, fejébe vágta nyűtt sapkáját, valami fütyköst kapott a kezébe és így jött vissza :

— Hát nem beszélek, hanem elmegyek !

A mester komolyan szólt hozzá :

— Jobb lenne, Péter, itthon maradnod ! Ha valami felfordulást csinálnak, bajod eshetik !

Péter büszke tekintettel nézett mesterére s fennhéjázva mondta :

— Nekem nem eshetik bajom ! Tudják, hogy én velük tartok ! Tudják, hogyha egész nap ezekkel a szentekkel vesződöm is itt, én is azt tartom, hogy nincs se Isten, se haza, se semmi !

Pál mester haragosan ráfordult Péterre :

— Megbolondultál egészen ?

— Péter kihúzta magát és szinte üvöltött :

— Megbolondultam ? Meg ! És most mindenki meg fog bolondulni és most kisül, hogy azoknak van csak eszük, akiket ti eddig bolondnak mondatok !

A mester szigorú szemmel a szemébe nézett Péternek s rákiáltott :

— Péter !

Péter nem hökkent meg és még pökhendibben rikácsolt tovább :

— Hiába meresztgeted rám a szemedet ! Igenis ! most a mi időnk következik ! Ó, tudom én azt, hogy te sokat tanultál, sokat tudsz, de ezt az új világot te nem értheted meg ! Te már öreg vagy !

Mária asszony azt remélve, hogy talán az ő szava megcsendesíti ezt a szegény eszelős embert, szelid feddéssel szolt hozzá :

— De, Péter, hogy beszélhetsz így a mesterreddel?

— Most új mesterek vannak! — rikácsolta Péter — Most a fiatalok a mester! Miklós a mester! Az érti az új világot s azért van ő azok között, akik most igazán megváltják a világot, nem úgy, mint ezek a faragott, festett Krisztusok!

Péter gúnyosan odamutatott a szárítópolicra, mely feszületekkel, szobrokkal volt szép sorjában megrakva és ezek láttára szinte megvadulva felkacagott, aztán egyre harsányabban és eszeveszettebben kacagva kirohant a szobából s úgy bevágta maga után az ajtót, hogy szinte az egész ház belerendült.

Mária asszony megdöbbenve nézett az urára :

— Ez a szegény Péter egészen megzavarodott...

— Meg! — mondta Pál mester komoran. — Most mindenki megbolondult!

Mária asszony egy pillanatig habozott, hogy szóljon-e vagy sem, de aztán az anya mégis csak védelmére kelt a fiának :

— Ó, szegény Miklós csak álmodozó...

— Lehet, hogy csak álmodozó — felelte lassan s elgondolkozva a mester — de mennyi gazember van vele! S mióta a világ világ, mindig az álmodozók vetik el a magot, de mások aratnak s mindig véres kaszával! Most is így lesz!

Mária asszony könnyeit elfojtva, hogy magát erősítse, reménykedve szolt :

— Talán az Isten visszavezérli Miklóst! Hiszen ő jót akart, szegény...

Pál mester meg-megcsóválta a fejét s aztán a mély meggyőződés hangján szolt :

— Jót akart? Szeretet nélkül nem lehet jót csinálni!

A mester itt akaratlan a szárítópolic felé tekintett s kezével odamutatva szinte fölcsendülő szóval így folytatta :

— És mégis csak Ő válthatja meg a világot! Nem a kép, nem a szobor, hanem az élő Krisztus, a krisztusi szeretet!

Alighogy Pál mester ezt mondta, mintha így akartak volna válaszolni a szavára, a belső város felől, messziről fegyverdörrenések és géppuskák kattogása hallott be a szobába.

Közbe-közbe valami kis szünettel jó negyedóraig szóltak a fegyverek, aztán csend lett. Ekkor Mária asszonyt, aki a rémülettől szinte elalélt, a mester így biztatta :

— Talán valami robbanás történt. Lehet, hogy ezek nem is lövések voltak!

Mária asszony hirtelen felzokogott :

— Istenem, hátha ő is ott volt s egy golyó szíven találta már szegény fiunkat!

Pál mester nyugodtságot színelve mondta :

— Ne sírj, lelkem s ok nélkül ne gyötörd magadat ! Csend van már odakint, ideje lesz lenyugodnunk . . .

Mária asszony csak felsóhajtott :

— Istenem, ki tudna most nyugodtan aludni ?

Csakugyan, ki tudott volna ilyen éjszaka nyugodtan aludni ? Nagy csend volt a városnak ebben a máskor is csendes negyedében. A kis templomtéren s a közeli utcákon senki sem járt. A bezárt s befüggönyözött ablakok mögött visszafojtott lélekzettel, halotti némaságban vergődött a fegyverek zaja által felvert aggodalom.

Egyszerre valami gépkocsi túlkölése hallatszott messziről.

Mária asszony halkan megszólalt :

— Máskor ilyenkor erre nem jár gépkocsi. Talán ő jön haza . . .

Pál mester keserűen kifakadt :

— Ha mástól most szerzett gépkocsin az jön most ide, akire te gondolsz, annak igazán kár idejönnie !

Pedig az jött, akire az anyja gondolt !

Néhány pillanat múlva egy szép fiatal leányt kézenvezetve Miklós rohant be a szobába. Mária asszony a nyakába omlott délceg fiának. Pál mester hátrahúzódott s félszemmél azt figyelte, hogy a Miklóssal jött leány, aki szemelláthatóan kedvetlenül jött ide, milyen fitymálva tekintget szét náluk s milyen idegesen s szinte megvetéssel pillogat a fészületekre és szobrocskákra.

Miklós hamar, talán nagyon is hamar kibontakozott az anyja ölelő karjai közül és sietve mondta :

— Csak egy pillanatra jöttem ! Elzát hoztam el ! Rátok bízom őt !

Mária csak most nézett a leányra s bár annak különcködő öltözeke kellemetlen benyomást tett rá, a fia kedvéért mégis szívesen kínálta :

— Tessék, kisasszony, foglaljon helyet !

— Köszönöm, nem vagyok fáradt — felelte Elza s lebiggyesztette az ajkát s a vállát felrántva, szinte hátat fordított Mária asszonynak.

Miklós félig az apja felé fordulva sietve mondta :

— Hát kirobbant a dolog s menni fog ! Ez most elfoglal engem nagyon. Elza nagyon kimerült s ideges s nem akarom, hogy tulságosan exponálja magát ! Nálatok hagyom hát egy pár napra. Itt lesz a legjobb helyen, itt nálatok !

Itt nálatok ! Ezt Miklós olyan melegen mondta, mint aki, ha most elkapta is a forгатag, igazán gyengéd szívű, jó fiú. Egy pillanatra Pál mester szívét is megfogta ez a hang, de nem felelt Miklósnak semmit. Mária asszony meg egy kissé zavartan mondta :

— Nem tudom, hogy a kisasszony megelegednék-e nálunk ?

— Ó — erősködött Miklós — hiszen ha Elza az elveiért otthagyt a gazdag szülői házat . . .

Mária asszony szelíden közbevágott :

— Akkor ebben a zűrzavarban a kisasszony talán inkább oda menne most a szüleihez . . .

Elza, aki eddig is ideges türelmetlenséggel hallgatta a beszédet, most egyszerre felcsattant :

— A szüleimmel nem állok szóba ! Tulságosan bamba kapitalisták !

Miklós annyira restelte Elza magaviseletét, hogy szinte belepirult. Pál mester meg komoran odaszólt fiához :

— Szabad tudnom, hogy ki ez a hölgy, aki szüleiről így beszél ?

Miklós zavartan felelt :

— Elza a legbuzgóbb társnőnk ! Megértő, intellektuell . . .

Aztán Elza felé fordulva, szelíd feddéssel folytatta :

— Csak egy kicsit heves és ideges ! Épen ezért akarom most kivonni egy kicsit a mozgalomból s ezért hoztam ide hozzátok !

Pál mester keményen ránézett a fiára s emeltebb hangon kérdezte :

— Jegyessed ez a hölgy, vagy hitese feleséged ?

— Apám — szólt Miklós kérlelően — most ilyenekről nem vitázhatunk, hiszen tudod, hogy a házasságról nincs mindenki egy nézeten veled. Elza barátnőm !

Pál mester haragosan felharsant :

— Barátnőd ? Vagyis a szeretőd ! Tisztességes anyád mellett nincs helye a szeretődnek !

Miklós elsápadt s a kezeit akaratlan összekulcsolva az apja elé lépett s szeliden így kérlelte :

— Nézd, így kérek, apám, ne légy ingerült ! Nagyon kérek, édesapám !

Elza hirtelen odaugrott Miklóshoz s elrántotta őt az apja mellől s ráripakodott :

— Mit rimáncodsz ! Ez is csak olyan vén bamba, mint az én apám !

Miklós e durvaságtól megdöbbenve rákiáltott a leányra :

— Elza, ilyet ne mondj !

Elza csak a vállát rángatta :

— A véleményem megmondhatom ! Igenis, vén bambának tartom ezt az embert !

— Megtiltom, hogy így beszélj az apámról ! — süvöltötte villogó szemmel Miklós.

Elza, mintha a forradalmi láz beteg idegeit teljesen összeroncsolta volna, szinte beszámíthatatlan dühvel rikácsolta :

— Mi jögon tiltanád meg ? Pipogya fráter vagy ! Csak a gyűléseken járt a szád és itthon összetett kezekkel rimáncodsz a csirizszagú Krisztusok között az apádnak s a mama konyhaszagú kötőjébe kapaszkodsz !

Miklós csitítani akarta a szinte megvadult leányt, de nem jutott szóhoz, mert az egyre hangosabban rikácsolt :

— Bolond idea volt engem idehozni s arra gondolni, hogy engem

kikapcsolj az akcióból! Látom, hogy nem vagy igazi forradalmár! Ilyen férfiatlan valaki nem való hozzám!

Ezzel tajtékozó dühvel sarkon fordult s mint a szélvész elrohant. Miklós egyet-kettőt lépett az ajtó felé, de az édesanyja a nyakába borult s ölelő karjaival visszafogta:

— Ne menj utána, fiam, nem méltó hozzád!

Miklós lesujtva leomlott az asztal mellé egy székre s kezébe temetve a szégyenkezéstől és a haragtól pirosuló arcát, halkán mondta magának:

— Nagyon csalódtam, nagyon csalódtam...

Pál mester nem lépett közelebb a fiához, de megszólalt:

— Én sohasem csalódtam az édesanyádban...

Mária asszony gyöngéden meg-megsimogatta fiának dús barna haját s részvétellel mondta:

— Szép a szegény, igaz, de talán a mai izgalmak...

Pál mester közbevágott:

— Hisztériás bolond! Futóbolond! És ilyenekkel fognak össze!

Miklós erre nem szólt semmit s egy kis ideig csendben voltak. Aztán egyszerre megint távoli lövések dörrenése hallatszott be a szobába. Miklós felpattant:

— Mennem kell! Rám ugyan csak a szervezés tartozik, de félek, hogy valami bolondot csinálnak!

Mária asszony könyörgött a fiának, hogy maradjon velük, de Miklós azt mondta, hogy nem maradhat, hiszen mit szólnának társai, ha ő most nem tartana velük!

— Hanem, hogy te ne félj, anyám — mondta Miklós — itt hagyom legmegbízhatóbb emberemet! Csak italt ne adjatok neki!

Pál mester tiltakozni akart az ellen, hogy őket Miklós bárkivel is őriztesse, de mire szólhatott volna, Miklós már előkurjantotta Mihályt s Mihály egy pillanat múlva már bent állott a szobában.

Miklós erősen a szemébe nézett a züllött embernek, akiről nem igen lehetett tudni, hogy szökött katona, csavargó, börtöntöltelék vagy valami kórházból kikerült elmebeteg-e, vagy a négyféle együtt.

— Ittál? — kérdezte Miklós szigorúan.

A testőr komolyan felelt:

— Egy kortyot, igazán csak egy kortyot ittam! A rosszszájú Elza — mi már csak így hívjuk — azt mondta, hogy téged elhagy, mert nem vagy igazi forradalmár, hát igyam egy búcsúpoharat az ő egészségére! Pénzt is adott! De eddig igazán csak egy kortyot ittam.

Miklós elhitte, hogy Mihály igazat mond, így szólt tehát hozzá:

— Nézd, Mihály, ne törődj te most Elzával, hanem idehallgas rám! Én most innét elmegyek s te itt maradsz s vigyázol az anyámra. Érted?

Mihály erre hetykén mosolyogva felelte:

— A belső városban már egyik boltot a másik után törik fel! Erre vártam mindig! Hát én csak nem maradhatok itt?

Mihály most már látta, hogy ez az ember többet ivott a kelleténél s azt remélve, hogy a szigorúság talán kijózaníthatja még, rákiáltott :

— De parancsolom, hogy itt maradj!

Mihály most már hangosan felnevetett :

— Akkor sem maradok itt! Hiszen, most már senkinek sem parancsol senki!

— Hát, elfelejtetted, hogy mit fogadtál nekem?

— Elfelejtettem! — felelte szemtelenül vigyorogva Mihály. — Persze, hogy elfelejtettem, mert most látom, hogy csakugyan nem vagy igazán a mi emberünk! Jól mondta a rosszszájú Elza! A pajtásaim is csúfoltak eddig is miattad! Azt mondták, túlsokat tanultál, tudós vagy és gyanús vagy!

Miklósnak ökölbe szorult a keze s a felindulástól reszketve dörgő hangon rivalt rá a vigyorgó ittas emberre :

— Részeg vagy s méltatlan kutya vagy! Takarodj előlem s ne kerülj többé a szemem elé!

Mihály kihúzta magát, valami vad láng lobbant fel a szemében s öklét rázva vadultan ordította :

— Nekem mondd, hogy kutya vagyok? Nekem? Szerencséd, hogy nem vagyok részeg! De, ha egyszer az leszek, te se kerülj a szemem elé!

Pál mester most mindent feledve hirtelen a fia mellett termett, de Mihály nem támadt rá, hanem megfordult s ocsmányan szitkozódva döngő léptekkel dühösen kiment a szobából.

Miklós reszketett a haragtól s néhány pillanatig szólni sem tudott. Az apja megint elhúzódott mellőle, az anyja meg átölelve esengett neki :

— Ne menj el, fiam! Lásd, nem ok nélkül féltelek, ha a legjobb embered ilyen!

— Eh! — mondta Miklós. — Ez vadállat! Embert akartam belőle faragni!

— Ez már ember! — dörmögte a mester. — Hiszen, mert többé nincs szüksége rá, hogy a hála terhétől szabaduljon, szívesen leszúrná balgatag jótevőjét!

Miklós sietve megcsókolta az anyját, hogy majd indul. Ebben a pillanatban valami tömeg veszett lármája és üvöltése hallatszott nem nagyon messziről.

— Mi ez? — riadt fel Mária asszony.

Pál mester keserűen mondta :

— A ketreből kiszabadult többi vadállat üvölt!

Mária asszony ijedten magához ölelte megint a fiát, de az kibontakozott karjai közül :

— Megyek! Majd én beszélek velük! A nép ismer engem s hallgat reám!

Pál mester erre egyszerre felharsant :

— Ez nem a nép! Sok milliomod magammal én vagyok a nép,

aki dolgozom! Én is vágyom egy jobb világra, de nem fogok össze ezzel a naplopó, csavargó, semmiházi csőcselékkel, mely a nép nevét bitorolva, annak mindennél többet árt!

Miklós erre nem felelhetett már, mert kivágódott az ajtó s a hátán valami tarka nagykendőbe kötött batyuval Péter jött meg s rekedten rikoltotta:

— Győztünk! Mi vagyunk az urak! De az én kezem nem véres!

Miklós rákiáltott:

— Mit tettél te, szerencsétlen?

A féleszű Péter hetykén felelt:

— Azt tettem, amit a többi tett! Hiszen, töletek tanultuk! A sok beszédet mi így értettük! Nem jól értettük talán?

— Őrült gazemberek vagytok! — kiáltotta Miklós kétségbeesett haraggal.

Péter meg felkacagott:

— Nagyon jó! Eddig az urak voltak gazemberek, most meg mi vagyunk gazemberek! De én ezért sem haragszom meg reád, mert én szeretlek, Miklós, de ha idejönnek, a többieknek ezt ne mondd! Már itt vannak a szomszédban!

— Idejönnek! — sikoltotta ijedten Mária asszony. — Hiszen itt nincs semmi sem, ami nekik kellene!

Pál mester lelkéből kifakadt a megvetés keserősége:

— Az kell nekik épen — mondta — amit itt találnak: biblia, feszület, szentkép! Rombolni, összetörni, égetni, elpusztítani! Hiszen arra tanították őket, hogy nincsen Isten!

Péter szeme felragyogott az örömtől s büszkén mondta:

— Mégis okos ember vagy, mester! Eltaláltad, hogy miért jönnek ide! Én is biztattam őket s mondtam, hogy ne vesződjenek kívülről a vasajtóval, hanem erre jöjjenek az udvaron át!

Arra már nem volt idő, hogy a félkegyelmű Péter szavától megdöbbenjenek, mert berugták az ajtót s az udvar felől betódult a csőcselék a szobába.

Miklós elibük ugrott s harsányan szólt:

— Megálljatok! Engem ismertek, úgy-e? Ez az én szüleim lakása s boltja! Itt hát nincs semmi dolgotok! Távozzatok békével innét!

Egy sehonnai felkiáltott:

— De fennen beszélsz?

A másik meg ezt rikoltotta:

— Kit oltalmazol? Az apádat vagy a Krisztusait?

Miklós haragosan rákilátott:

— Ne járjon a szád! Mondtam távozzatok!

A csőcselék betört csoportja fel-felmordult, de nemcsak, hogy nem indult kifelé senki sem, hanem a kintlévők ugyancsak nyomták előre a már bentlévőket. Miklós nyilván azért, hogy az udvaron s a folyosón is meghallják, most még harsányabban szólt:

— Távozzatok! A nép forradalmi bizottsága nevében parancsolom!

Erre a tömegeből vad kiáltások zűrzavaros özöne zúdult fel. Összevissza kiabáltak:

— Mi vagyunk a nép!

— Nem parancsol most már senki!

— Nem vagy a mi emberünk!

— Áruló vagy!

— Parancsolj a kutyádnak!

Miklós feleszmélve az álmodozók álmából, most az utálkozástól tajtékozva elkeseredetten harsogta:

— Undok kutyák vagytok! Parancsolom távozzatok!

Erre Miklós testőre hirtelen előfurakodott a tömegeből s Miklós elébe ugorva, a pálinkától már most lángoló arccal rikácsolta:

— Kutyák vagyunk? Azt mered mondani? Veszett kutyák vagyunk?

A csőcselék kitörő örömmel röhögött, hogy a testőr most volt ura ellen támadt, Miklós meg megvetéssel végig mérve Mihályt, odavágta neki:

— Részeg disznó vagy! Takarodj előlem, te hálátlan kutya!

Ebben a pillanatban valamelyik sehonnai elrikkantotta magát, hogy hajrá, csülökre! Egy másik megvadult gazember meg a korcsmai verekedők szokása szerint botjával leütötte a függőlámpát. Néhány másodpercig sötét volt a szobában, aztán valami hirtelen kigyult tolvajlámpával a kezében s azt a boltajtó felé lengetve, egy vad sehonnai üvöltözni kezdte:

— Erre, erre! Utánam! Erre van a bolt!

A szennyes áradat vad rivalgással, az örjögve ugrándozó Péterrel az élén, átömlött a boltba s az apját s anyját kivéve senki sem törődött azzal, hogy Miklós a diványon félig ülve s félig leomolva kínosan zihál.

— Megütöttek, fiam? — rebegette az anya s magához ölelte a fiát.

Pál mester arra gondolt, amit Péter mondott a Mihály töréről és sietve feltépte Miklós mellén a ruhát.

A csőcselék a boltból egy szempillantás alatt kihányt a templom-térre mindent s egyszerre nagy lánggal lobogott a máglya s vörös fénye a bolton át bevilágított a szobába.

Péter eszeveszetten berontott s a szárítópolicról lekapkodta a feszületeket:

— Ezek is hadd égjenek el mind! — rikoltotta. — De hagyok azért nektek is! Nesztek!

S ezzel Péter egy csomó feszületet odavetett Pál mesterék felé a földre.

A mester rákiáltott:

— Péter, orvost! Szaladj orvosért!

Péter se hallott, se látott s kacagva elrohant.

Miklós bágyadtan felvetette a szemét s a földre dobott feszületekre meredt. Egy pillanat múlva Péter megint visszarahant az utcáról s megállva a bolt belső ajtajának küszöbén, bekiáltott a szobába :

— Gyertek már ki! Nézzétek! A templom teteje is ég már! Szép, gyönyörű!

Ezzel a gyönyörűségtől visongatva megint elrohant.

Miklós meg felrezenve, az anyja ölelő karjaiból egy kissé előre-hajolt, a bevilágító tűzfény felé fordult s mintha a kint üvöltő csöcseléknek akarta volna odakiáltani, egyre gyöngülő hangon ezt hörögte :

— Megálljatok! Ne gyujtsátok fel a világot! Ha mindent elégettek, hideg lesz! Máris fázom! Anyám, ölelj magadhoz. Fázom, megfagyok . . .

Mária asszony a fájdalomtól szinte elalélta ölelte keblére gyermekét s a mester mindent megbocsátva zokogva borult megholt fiára.

Kint egyre tombolt s üvöltött a csöcselék s a felgyújtott templom fedele alól kimenekült galambok a lángok által vörösre festett magasban riadtan a kétségbeesetten kerengtek az elpusztult fészkek felett.

Bartóky József.

EMLÉKEZÉS.

*Mikor először láttalak,
Egy elsuhanó lány-alak
Voltál a tarka tömkelegben,
Kiért a szem tán meg se rebben.*

*De mint vizen hajó nyomán
A vájt barázda percig ott marad :
Lelkem tükrén e röpke látomány
Lerajzolt néhány kusza vonalat.*

*S hiába ömlött rajtam át az élet,
Nem mosta őket el zúgó, vad árja.
De éjzón, szemem álomra zárva,
Kiszállt belőlük édes, tiszta lényed.*

*Ha jött a nappal, józanul az este,
Lelkem tükrén azok a vonalak
Vontak, mint láthatatlan fonalak
S szemem csak élő másodat kereste.*

*Már-már hivém : tán sohse láttalak,
Bűvös káprázat játszik csak velem.
És mégis minden, minden éjjelen
Álom-találkozóra vártalak.*

*Ha megjelentél, mint egy új csudán
Szívem ámulva ujjongott feléd
S felejtve bűját, kinzó kételyét
Csak téged nézett, érezett csupán.*

*Kigyúlt emésztő lázba vágytam,
Lángolva, égve törtetett utánad —
Te eltűnél s hűvös kezét a bánat
Forró szívemre tette lágyan.*

*Sodort tovább az életrohanás.
Csak alvajáró voltam benne én.
Nem volt igaz számomra semmi más,
Csak ez az édes, gyötrő költemény.*

*Szívem harangja kondult ütemén.
Hívó szavára, mint jélenk madár,
Lelkembe szállott újra a remény
És hittem én : szemem még rád talál.*

*S a forgó, tarka tömkelegben
Felém te jöttél, karcsú lány-alak.
Tekinteted egy percre rebbent,
De szívvel mondta : Én is vártalak.*

Réz Gyula.

TŰZ PÉTER ASSZONYT SZEREZ.

HÁROM hete már étvágya sem volt Tűz Péternek. Az ürge kiette az utolsó szál kukoricáját is; a borjú vagy másfél hete kitörte a lábát, rongyáron vette meg a mézárós; a házfal olyan, mint egy ragyavert cigánypofa; a zsúpot jócskán felkarmolta a háztetőn a szél s még jó, ha be nem csurog a padlásra az eső; a kéményből potyog a téglá; a tornác tapasztatlan; akkora lyukak vannak rajta, hogy majd a nyelvét harapja el az ember, ha este sötéttel vetődik haza. Haj, kutyáé lesz itt minden hamarosan, ha . . .

Ez a *ha* már három hete ütögette a szeget Tűz Péter fejébe. Először csak kerülgette. De aztán kezdett nem ízleni az Ágnes néni főztje, kezdett rossz lenni, ahogy kitakarítja a szobát, a malacok soványodni kezdtek, észrevevődött, hogy a tyúkokat lopják s úgy tetszett, mintha a Liszka is kevesebb tejet adna, mióta az Ágnes néni vatyarássza a tőgyét.

Ezután jött a borjú lábtörése s az egyéb bajok észrevevései s befejezte Tűz Péter a három hete megkezdett mondatot, hogy: Hej, kutyáé lesz itt hamarosan minden, ha asszony nem kerül valahonnét a házhoz. Mert lám, míg Zsófi asszony élt, olyan volt itt minden, mint a patyolat. Hiába, akármennyire hetvenkedik is a férfiember, csak asszony ért a háztájék dolgaihoz. Az emberé a föld. Asszony kell, no.

A tavalyi kazal tövében állt Tűz Péter, mikor mindezt hangosan maga elé mondta, csakhogy jobban elhigye, hogy igaza van.

Itt aztán befelé tekintett Péter úr s átmustrálgatta magát, mint egy elhanyagolt lovat szokás, amelyből kitetszik a jó vér. Hm. Negyvenhétéves ugyan, de bírja ő még erővel s megremeg a szíve szoknyasuhogás hallatán, akár huszonöt évvel annak előtte. Meg aztán (Zsófi asszony, Isten ne hányja másvilágon a szemére, gyerek nélkül halálozván el), egy pár visongó, madárfészket kereső gyerek is elkelne a ház körül. Valami éktelen rossz két-három kölyök, olyan szemekkel, mint a karbunkulus s olyan piros arcokkal, mint a plébánosalma.

Csak nem hagyta nyugodni a gondolat s vasárnap is ezekkel terheltén ment a templomba. Beült nagy kényelmesen a padba s míg a Hints meg izsóppal-t kanyargatták, végigmehetett szeme az asszonyok között. Nézte ezt is, azt is, vén kujon, még a leányok közé is bekacsintott, de aztán csak özvegy Gulyás Mártonné, született Papp Katalin huszonhét esztendő formáin akadt el a szeme.

Egyszerre felszaladt a szíve a szemébe. Mustrálgatta: jó szélesvállú,

a karjai erősek, elbírija ez a sajtárt akár egykézzel is, a dereka izmos, a csipeje meg olyan, mint egy mézzel telt kaptár s ahogy im az Istenhez küldözgeti az ének madarait, telt nyaka olyan áhítatosan hajlik a hang sodrába, akár a galambé. Ez ám az asszony, állapította meg Tűz Péter, ez ám a feleségnek való. S Isten őrizte, hogy nem csettintett hozzá.

Már most nagy szándék támadt benne s hogy délután, litánia után kiült várni az asszonyt — mert hogy arra kellett annak hazamenni — el-elmosolyodott szándékának éberségén.

Rá is kiáltott egy ballagó ismerőse :

— No, öreg csikó, zabot ráznak valahol?

— Hát rázzák — sunyorintott vissza Péter úr s csak várt tovább.

Gyönyörűségesen sütött a májusi nap, úgy játszott széles arcával, mint egy játékos, meleg asszonytenyér, szél nem volt egy falat sem s három tyúk fürdött kint a jó meleg porban.

Már a szomszéd házak padjai is kezdtek népesedni, mikor jött az asszony. Nagy kényesen dencülgette magát, játékos dereka úgy játszott a mozgó lábak ritmusát a mellnek és a vállaknak, olyan csodálatosan, mint az esti levegő a harangszót. Arcán az érett körte édessége gömbölyödött s a kezei játszottak a szoknyájával.

Tűz Péter nem is állta azt a sok kívánatosságot s hogy odaért melléje, csak kinyújtotta eléje a lábát.

— Hoppá.

Az asszony szeme rávillant, mint két meleg szúrás.

— Ejnye, már majdnem elejtett.

— Ammá baj lenne — vigyorgott Tűz Péter. — Mert asszony csak akkor essék, ha puhára eshetik.

A menyecske fogait kivillantotta a nevetés.

— De jó kedve van bolondozni.

— Hát akad ebben a keserves világban. Há mész?

— Há mennék? Haza.

— Ejnye — ógott-mógott Tűz Péter. — Mit csinálsz otthon? Nem ülnél ide mellém a padra beszélgetni egy kicsit?

— De nem ám — villant az asszony. — Sietek.

S már tette, mintha indulna.

De Tűz Péter olyan legény volt, hogy nem engedett, ha egyszer belekezdett valamibe. Csak kinyújtotta újra a lábát.

— Nono, ne vágta. Siető embernek, sánta lónak fene hasznát se látja az ember.

A menyecskeből nevetés szakadt, mint akit a fülén fűvel csiklandoznak.

— De jól tuggya.

Olyan nevetése volt, mint a csurgatott méz.

Fel is kapta rá Tűz Péter a fejét.

— Hű, olyan torkod van, akár a gilicének.

— Ne bolondozzék már velem. Mennék — hegyeskedett a me-

nyecske s megrántotta a vállát, mintha haragudnék a bókért. De csak olyan csinált harag volt ez, amiből kipiroslott a jólesés, mint a cseresznye a levelek közül.

— Ne te, ne — édeskedett Tűz Péter. — Még agyonrúgsz. Már csak beszélni sem szabad veled?

— Beszélni épen szabad — adta vissza az asszony — csakhogy semmi értelme, hogy itt potyázzam az időt.

— Hahá — kacarászott Tűz Péter — mér ne volna értelme, mikor épen hogy van értelme.

— Értelme? — nézett nagyot a menyecske. — Miféle értelme? — kíváncsiskodott.

— Hászen azért vagyok, hogy megmondjam, miszerint meg akarom kérdezni . . .

Megfogta a karját az asszonynak.

— Mit akar a kezemmel? — rándított egyet magán édeskedőn a menyecske. — Nem a magáé.

— Épen itt az értelme — nevetett Tűz Péter — hogy nem az enyém. Mert épen azt akarom kérdezni, hogy, izé . . .

Megfogta a blúzt az asszony karján, morzsolgatta a patyolat asszonykelmét bütykös ujjai között, ravasz arcot csinált.

— Mit akar már velem? — türelmetlenkedett a menyecske.

— Semmit — ártatlankodott Tűz Péter — csak épen, hogy meg akarom kérdezni tőled, mennyiért adnád ezt a finum cihát?

Az asszony hegyes kis szavakat pattintott.

— Kinek így, kinek úgy. Száz zsák búzáért vagy két szem körtéért.

Tűz Péter az asszony telt karját simogatta.

— Ezzel a párnával együtt adnád? Mert jó alvás eshetik rajt annak, aki nem álmos.

— No, erről a párnáról ugyan alig hallgatja a kakaskukorékolást, Péter bácsi — nevetett csípősen Kata asszony.

Tűz Pétert legényeskedő kedvében elfutotta egy kicsit az epe erre a szóra.

— Bácsi ám az öregapád, Kata, nem én.

— No, nézd csak — harsogott az. — Esett kakas falnak ugrik. Nem bácsi? Ugyan hány éves, vallja be?

— Negyvenkettő — hazudott le rendületlen nyugalommal öt évet az idejéből Péter úr.

— Szép idő — csipkelődött az asszony.

— Szép ám, kutyának — berzenkedett a paraszt. — Embernek semmi. Attól még török basa lehetek. Java üdő. Vagy a te harmincöt esztendőd nem állja a negyvenkettőt?

Jól tudta, hogy harminc sincs az asszony, de vissza akarta adni a kölcsönt. Ez sikerült is, mert az alaposan dühbe gurult.

— Hogy harmincöt? De a kását se tudja addigra megrágni a Tűz úr, mire én harmincöt leszek.

— Majd megrágod te helyettem — nevetett Péter úr.

— Hogy én-e? No attól megy a falnak.

Tűz Péter édesdeden nevetett. Rettentően tetszett neki az asszony, hogy úgy haragudott. Csak fürdette magát a szavaiban, mert egész szóáradat zúdult még rá. Csak nevetett. Túrte, mint a föld a nyári esőt.

Meg is mondta neki :

— Már én eztán téged mindig mérgesitlek, olyan szép vagy, mikor haragszol.

Erre megszeliidült Kata. Nevetett : megcirógatták. Megrezgette a derekát, mint a macska. Mert Tűz Péter szép ember volt még most is. A haja még egészen fekete, az arca piros, a szája széles és ízlelő, a melle mint egy pajzs s a combján feszült a nadrág.

— Mert tudom ám én — folytatta Tűz Péter — hogy az őszön multál huszonzét, csak hát haragítani akartalak egy kicsit.

Kata asszony szájából bimbózott a nevetés.

— Nagy mester maga. Igen érti.

— Hát — dobott magán egyet Tűz Péter — katona voltam a háborúban. Még pedig őrmester.

— Őrmester? — kérdezte elismerőleg a menyecske.

— Jaja.

— Sebesült is?

— Kétszer pedig. Egyszer a mejjemen, egyszer a karomon.

Ide nézz.

Feltúrte a karján a kabátot s a hatalmas izmok között ott volt a golyó sebének vájt nyoma.

— No? — kérdezte.

— Jókorá seb lehetett — csodálta a menyecske. — Fájt?

— Hát — gögösködött Tűz Péter — azért katona az ember, hogy ijjenek oda se nézzen. Semmi ez. Csak fütyöttem.

— Nem félt ott a harctéren?

— Nem én. Ámbátor kutyavilág volt néha. Sokan meghaltak.

— Meg ám — fátyolosodott el a menyecske arca. — Az én uram is, a Marci. Tifuszba.

— Tudom én. Csividaléba láttam, mikor mentem a karommal a spítálba. A RácZ Jóskát kerestem közben ; azt akkor nyomta meg az ágyúszél. Ahogy megyek be a kapun, hát csak hoznak ám hordágyon letakarva valakit. Ki ez? kérdem. Halott, aszongyák. Halott? mondom. Hadd nézzem meg, hátha ismerős. Mer a Balog Ferkót is úgy láttam egyszer. Föltakarom, hát akkor láttam, hogy a Marci. Mondták aztán, hogy a tifusz vitte el. Ojan sovány volt szegény, mint az agár. Mondtam is mindjárt : Szegény Papp Kati, asse gondózza most, hogy már özvegy-asszony. Hejjaj, derék ember volt igen a Marci.

— Derék, derék . . . — mondta az asszony s a visszaemlékezésre nagy, pufók könnyek ültek ki a szemére.

— Haj, de számár vagyok én — mérgeződött Tűz Péter — hogy

ijesmiket mondok neked, mikor azt is elmondhatnám, ez a fürjet hogyan fogtam nem sokkal előtte, hogy a Marcit így láttam.

Az udvaron át a nyitott konyhaajtóból valóban erős pitypalattylás hallatszott.

— Hát, tudod, az úgy volt — tolt fel Péter úr a kalapját — hogy vedtettem voltam, ami annyit jelent, hogy kint hasaltam a drótoknál térgyig való fűbe egy fatönk mögött, oszt vigyáztam. Hát ahogy ott vigyázok, hallom ám egyszer csak, hogy előttem, úgy öt lépésre valami, rrr, így csinál. No, megneszeltem egy kicsit. Mi lehet? Elfogott a kíváncsiság, mert tudd meg, éktelen kíváncsiság van bennem. Odacsúszom, akár a macska, odakapok, hogy elcsípem, akármi az. Hát ez a fürj volt. Valami érte, mert nem tudott repülni, csak verdesett a szárnyával. Megfogtam, beletettem a sipkámba, aztán, hogy felváltottak, bevittem. Kalickát csináltam neki, etettük; két hétig az egész cug hangyatoját keresett neki. Így aztán fölépült. Tudod, olyan jó volt, mikor hanyatt feküdt az ember, behúnyta a szemét, még lélekzetet is alig vett, oszt a madár szólt, hát azt gondolhatta az ember, hogy itthon van, épen olyan vót.

Az asszony nagy, mesehallgató szemekkel hallgatta.

— De szépen tudja elmondani. Aztán?

— Aztán? Gondótam, majd hazahozom, legalább lesz a gyerekeknek mivel játszani. Mert — véltem akkor — lesz majd gyerek. De hát megette a fene. Szegény Zsófi jó dógos volt, rendes asszony vót, de gyereket, hát . . . azt nem tudott. A jó Isten tuggya, hogyan.

Elhallgatott. Egész szomorú lett.

— Most aztán magamnak szól a madár. Csak elfacsarodok rá. Hát inkább kiülök ide a ház elé, oszt nézem, hogyan fürdenek a porban a tyúkok.

Legyintett.

— Hej. Csak maga van az ember, akármerre néz. Legföljebb, ha a kutya szoronkodik a térdemhöz. A házról vedlik a mész, a tető pusztul. Ej, ojan ez az egész ház, hogy farkasnak sem való. Se asszony, se gyerek. Ha legalább gyerek vóna, ojan jó kiabálós kis fattyú, aki ustorért kínozná az embert, aztán akkora szemekkel vigyázná az istállóajtóban az emberfiát, mint az öklöm, ahogy vakarja a tehenet. Hej . . .

Nehéz szomorúságok járták a szemeit. Kicsit lekonyult a feje. Látszott, nagyon egyedül van. A hangja is süppedt talajról jött. Mélyebb volt. Férfihívás.

— Megezz engem a fene, Kata. Senkim. Se kölykem, se verebem. Azt se kérdi senki, éhes vagy-e, Péter, beteg vagy-e, Péter, csak van az ember, mint a kóró az árokparton. Akár megdögölhet, föl se rúgja senki.

Az asszonyra nézett. S annak elsiklott a pillantása. Megértette ezt a panaszkodást. Megértette, hogy ez neki szólt, egyedül csak neki. Lehajtotta a fejét. Lassan mondta:

— Meg kéne nősülnie. — Aztán hozzá tette — Péter.

— Az, az — kapott a szaván Tűz Péter s elfogta valami bizakodó, csöndes boldogság, hogy a nevén szólította az asszony. Asszonykéz kéne. Jó dolgos. Finom kis asszonykéz.

Megfogta a Kata kezét.

— Mint a tied, Kata.

Óvatosan cirógatta.

— A grófnénak sincs különb keze.

Csönd lett.

Nem igen tudtak már mit mondani. Az asszony egyik kezével megint a szoknyáját kezdte babrálni, a másik ott nyugodott Tűz Péter erős kezében. A tyúkok hányták magukra az úton a port s a délutáni nap nevetve süttött hallgató arcukba.

— Mért nem szólsz? — kérdezte Tűz Péter.

Olyan meleg volt a hangja.

Az asszony felrezzent elmerültségéből s elhúzta a kezét. Az embernek rosszul esett.

— Mért húzod el? — kérdezte. — Nem állhatsz?

Az asszony testét zavart melegség borította be. Elpirult. Mert nagyon jó volt így. Már rég oda volt a hetykesége. A szavai jók lettek. Őszinte asszonyszavak. Vallók és kicsit szégyenkezők. Melegek.

— Nem azért. De itt az utcán, no. Mindenki látja...

— Igaz — hagyta helyben Tűz Péter.

Eleresztette.

Hallgatott egy hosszút, de olyan gyönyörűséggel nézte a piros asszonyt, mint egy nagy kincset.

Aztán gondolt egyet.

— Majdnem elfelejtettem megkérdezni — szólt — van-e apádnak egy kis vetőkukoricája? Az enyémet mind kiették az ürgék. Kőne.

— Alighanem — felelte a menyecske csodálkozva — mert csak fél holdat vetett a kertek alatt.

Tűz Péter a szemébe nézett az asszonynak. Nagyon hangsúlyosan mondta. Az egész szívével:

— Mert akkor elmennék valamelyik este... a kukoricáért.

Az asszony elértette. Megint lehajtotta a fejét. A blúzat babrálna. A nyaka is kigyulladt ebben a nagy megértésben. S olyan engedelmes volt, ahogy mondta, olyan beleegyező, olyan hívó, olyan boldog...

— Hát csak jöjjön... holnapra majd morzsolok, ha akarja... úgy nyolc órára...

Tűz Péter szemét előntötte a meghiúsított öröm.

— Jó.

Aztán, hogy az asszony elment, utána mondta szép csendesen a meghajló májusedlutánban:

— Lölköm, te...

Dallos Sándor.

RÁKÓCZI FELSÉGSÉRTÉSI PERE.

I.

RÁKÓCZIT 1701 április 18-án éjjel fogták el nagysárosi kastélyában. Az elfogatás ténye nem lepte meg Rákóczit, mert ezidőtájt Zborón tartózkodó nővérének Juliannának (gróf Aspremont Gobertnének) bizalmas értesítése alapján már tudott arról, hogy Longueval Ferencz József kapitányt, kiről köztudomású volt, hogy évek óta Rákóczi belső emberei közé tartozik, külföldre utazása közben Linzben elfogták, megmotozták, «tőle magyar mágnások veszedelmessé válható leveleit vették el, melyek közül egyet a veszedelem láttára maga elnyelt». Rákóczi eleinte abban a meggyőződésben volt, hogy a linzi esetnek reá nézve nem lesznek következményei, mert bízott Longueval hűségében s abban, hogy az elnyelt levél nem lehet más, mint a XIV. Lajosnak Munkács várában nem sokkal ezelőtt (február 11.) Longueval által diktált s Rákóczi által sajátkezűleg leírt levél, amelyben köszönetét fejezte ki a kilátásba helyezett jóindulatért, amelyről hadügyminisztere Barbesieux útján biztosította. Elfogatása az ellenkezőt látszott bizonyítani. Legnagyobb csalódása azonban bécsújhelyi börtönében érte akkor, midőn kihallgattatása alkalmával Longuevallal mint vádlóval és koronatanuval került szembe.

Ez az állítólagos brüsszeli nemes, aki alkalmazkodó modorával, Rákóczi egyénisége és törekvései iránt mutatott őszinte érdeklődésével, nemkülönben tudományos hajlandóságával Rákóczi korlátlan bizalmát megnyerte, nem véletlenül került Rákóczi környezetébe. Báró Dujardin, az Eperjesen állomásozó Badeni-ezred parancsnoka, még 1699 januáriusában bemutatta volt Rákóczinak, s a kapitány ettől az időtől kezdve gyakori, utóbb pedig állandó vendége lett a hercegi udvarnak. Dujardin — úgy látszik — a haditanács utasítására cselekedett így. Az 1697-iki hegyaljai zendülés óta, bár abban Rákóczinak semmi szerepe nem volt, az udvar, mindenesetre azonban a birodalmi politikát irányító miniszterek előtt Rákóczi személye gyanússá vált. Vaudemont herceg, a fölkelők ellen operáló egyik császári tábornok, az elfogott parasztok egyik-másikának vallomástétele alapján feltétlenül meg volt arról győződve, hogy a felkelés értelmi szerzője maga Rákóczi, aki azonban az utolsó pillanatban cserbenhagyta híveit. Gróf Kinsky Ulrik cseh főkancellár, I. Lipót legbefolyásosabb minisztereinek egyike is kétségtelennek tartotta Rákóczinak a fölkelésben való részességét s e felfogásában mások is osztoztak. S jöllehet tárgyi bizonyítékok a részesség tekintetében utóbb sem merültek fel Rákóczi ellen, a gyanú már ott fészkelte mindazok lelkében, akik az uralkodóház és a birodalom érdekei hivatalos öreinek tartották magukat. Kétségtelenül a Rákóczi-család iránt érzett ősi bizalmatlanság készítette a haditanácsot is arra, hogy Rákóczit közvetlenül megfigyeltesse, közéleti tevékenységét állandóan szemmel tartassa, hogy majd ideje és alkalmá legyen a kellő időben való beavatkozásra. E feladatra báró Dujardin ezredének egyik tisztjét, Longueval kapitányt szemelte ki, aki az érdemszerzésnek ezen, akkoriban nem szokatlan módjától nem is vonakodott.

1699-től kezdve tehát Longueval mind sűrűbben fordult meg Rákóczi udvarában, midőn pedig ezredét Eperjesről elhelyezték, a fellebbvalóitól nyert engedély alapján, melynek rugói immár nyilvánvalóak, szinte állandóan Rákóczi közelében tartózkodott, aki viszont idővel feltétlen bizalmával ajándékozta meg ezt az «élesesű, ügyes és állandó könyvbúvárlatainál fogva igen művelt ember»-t. Longueval feladata ezzel hihetetlenül meg volt könnyítve. Egyrészt alkalma nyílt közvetlenül megismerni mindazokat, akik Rákóczi bizalmas barátai és hívei közé tartoztak, másrészt tudomást szerezhetett arról az elégedetlen közhangulatról is, melynek tolmácsolói főként a Rákóczi udvarában megforduló magyar urak voltak. Innen küldött jelentései — a haditanács felfogása szerint — igazolni látszottak Rákóczi megfigyeltetésének szükségességét, mindamellett, bármennyire meglepőek voltak is azok, még korántsem tartalmaztak olyan adatokat, hogy azok alapján Rákóczi ellen felségsértési per lett volna indítható. A haditanácsnak perdöntő adatokra volt szüksége, ha Rákóczi ellen egyáltalában fel akart lépni a nélkül, hogy magát az európai közvélemény előtt kompromittálja. S a véletlen és Longueval találékonysága csakhamar ilyenekkel is szolgált.

Rákóczi maga említi Önéletrajzában, hogy midőn 1700 tavaszán ismételen Bécsben járt, a francia, holland és angol követektől közvetlenül arról értesült, hogy a nyugati hatalmak II. Károly spanyol király belátható időn belül várható halála esetére a spanyol korona alá tartozó tartományok felosztására vonatkozólag egymásközt már megegyeztek s erről I. Lipótot épen Rákóczi bécsi tartózkodása idején hivatalosan is értesítették, «kitűzván az időpontot is nyilatkozattételre, vajjon az egyezséget elfogadja-e?» A nyugati hatalmak ezen együttes fellépése a bécsi udvart befejezett tények elé állította ugyan, de alig volt kétséges, hogy a kérdés diplomáciai úton nem lesz már megoldható. Rákóczi is ebben a meggyőződésben hagyta el a császári várost. Nem tagadta, hogy «jókedvűen» tért vissza Magyarországra, mert az elkövetkezendő bonyodalmak kapcsán Magyarország sorsának kedvezőbb kialakulását remélte. Barátai és hívei, kikkel Sárospatakon, Nagysárosban és egyebütt sűrű megbeszéléseket folytatott a legközelebbi teendők ügyében, feltétlenül osztoztak Rákóczi felfogásában, annyival is inkább, mert Franciaország új portai követe, Ferriol, a magyar viszonyok alapos ismerője, lehet, hogy saját felelősségére, lehet, hogy XIV. Lajos tudomásával, francia támogatásról biztosította Rákóczit abban az esetben, ha magát fegyveres beavatkozásra elhatározná. A felkelés gondolata a türhetetlen magyarországi állapotok miatt tényleg már korábban is foglalkoztatta Rákóczit és híveit, a vigasztalan külpolitikai helyzet miatt azonban kénytelenek voltak arról egyelőre letenni. Annál készségesebben ragadták meg tehát most a segítő francia kezét s csupán abban nem tudtak megállapodni, hogy XIV. Lajos támogatása kieszközlésének «szóbeli közlés és a nevezett király követéhez küldendő megbízott, vagy pedig a királynak irandó levél által kellene-e megtörténni».

Mindezen tervezetésekről Longueval is tudott, aki viszont azokról rendszeresen tájékozottatta a haditanácsot. A magyarországi helyzetben beállott ezen fordulat a spanyol örökösödési háború kitörésének kritikus pillanatában, itt természetesen nem volt közömbös. Egy magyar fölkelés mégis csak jelentékeny császári haderőt tartott volna lekötve, ami viszont kedvezőtlenül befolyásolta volna a nyugati hatalmakkal való mérkőzés eshetőségeit. A haditanács ennek következtében legsürgősebb feladatának a fenyegető mozgalom csírájában való elfojtását tartotta, ami azonban csak úgy volt lehetséges,

ha Rákóczit és társait kétségbe nem vonható bizonyítékok alapján ártalmatlanokká tehetik. Ebben Longuevalnak szánták a döntő szerepet. Így történt, hogy a kapitány, bizonyára a vett utasítás szellemében, 1700 tavaszán Rákóczinak jelentést tett arról, hogy ezredét áthelyezték Árva megyébe, őt magát pedig az árvai helyőrséghez osztották be; mielőtt azonban új állomáshelyét elfoglalná, családi ügyeinek rendezése végett Lüttichbe készül; amennyiben Rákóczinak külföldre szóló megbízásai volnának, ő szívesen felajánlja szolgálatait. Rákóczi a kapitány belgiumi útját «kitünő alkalom»-nak találta a XIV. Lajossal való közvetlen érintkezés fölvételére, nem is késett Longuevalt a szóbanforgó ügy részleteibe beavatni s őt egy esetleges párisi kitérésre már most felkérni, de egyúttal kijelentette előtte azt is, hogy a kérdés érdemi részét illetőleg csak Bécsben kíván intézkedni, ahová épen készülöben van; a kapitány lüttichi útja előtt ott keressen vele érintkezést. Rákóczi a Longuevalnak szánt megbízatást hiveivel is közölte; a kapitány szerepe ellen csupán Bercsényinek voltak aggályai, Rákóczi fölvilágosításai után azonban valamennyien hozzájárultak kiküldetéséhez.

Longueval 1700 októberének végén valóban jelentkezett is a Himmelpfort-utcai palotában Rákóczinál, aki most nem késett Longueval által megfogalmaztatni a XIV. Lajosnak szóló levelet, melyet azután sajátkezőleg másolt le. Az *1700 november 1-iki* kelettel ellátott *levél tartalma* a következő: Rákóczi hálás szívvvel emlékezik meg azokról a jótéteményekről, amelyekben családjának tagjait a francia királyok mindenkor részesítették; Magyarország most is elnyomott helyzetben van és mivel Isten Rákóczit felemelte, Magyarország egyedül benne bízik; felkéri a királyt, legyen az országnak atyja, védelmezője és megszabadítója. Ennek ezidőszerint könnyen meg is felelhet, mert a körülmények igen kedvezők; az országban egyetértés uralkodik, viszont valamennyien elégedetlenek a jelenlegi helyzettel s a magyar rendek egyértelmű akarata a francia király érdekeinek védelmezésére irányul; ha Franciaország felkarolná érdekeit, az ügyek kedvezőbbben fejlődnének, mint valaha; ő mindent megtesz annak igazolására, hogy őseitől örökölt ragaszkodását a király hasznára és tisztességére fordítsa.

Rákóczi a levelet kettős borítékba helyezte és átadta Longuevalnak. Ugyanekkor sajátkező levelet intézett Barbesieux hadügyminiszterhez is, akinek figyelmébe ajánlotta a levél átadójának személyét, aki mindenről tökéletesen tájékozva van s tudomással bír Rákóczi terveiről és szándékairól; előterjesztéseinek tehát teljes mértékben hitelt adhat.

A Longueval kezébe adott levél, amely egy állítólag elnyomott ország felszabadítására hívott fel egy külföldi uralkodót, abba a helyzetbe juttatta a haditanácsot, hogy Rákóczi ellen felségsértési pert indíthatott. Amint azonban a haditanács a Longueval által átadott levelek tartalmát megismerte, itt az a felfogás alakult ki, hogy egyrészt a francia politika tulajdonképeni céljainak, másrészt a magyarországi mozgalom terjedelmének megismerése végett Longueval egyelőre teljesítse Rákóczitól vett megbízatását s azután a haditanács fogja majd meghatározni azt az időpontot, amelyben közbelépnie időszerű és szükséges lesz. Az eredeti leveleket mindamellett Bécsben visszatartották s Longuevalt csupán hasonló másolatokkal küldték tovább, amit annyival könnyebben megtehettek, mert Rákóczi kezeirása sem XIV. Lajos, sem Barbesieux előtt nem volt ismeretes. Longueval tehát zavartalanul folytathatta útját Lüttich, illetőleg Versailles felé, ahonnan ugyancsak akadálytalanul hozhatta vissza Barbesieux december 8-iki válaszát is, melyben a miniszter jelzi, hogy a

leveleket kézhez vette s azok kézbesítőjét meghallgatta ; a XIV. Lajosnak szólót rendeltetési helyére juttatta, hol azt kedvezően fogadták, azonban még nem tartják időszerűnek nyilvánosságra hozni a végleges határozatot, az okokról majd Longueval fogja Rákóczit tájékoztatni ; annyit mindamellett már most jelezhet, hogy Franciaországban megvan a készség az ő megsegítésükre.

Barbesieux leveléről Bécsben másolatot vettek s csak azután bocsátották útnak Longuevalt. A kapitány Rákóczival a nagysárosi kastélyban találkozott, átadta neki a levelet és részletes jelentést tett útjának eredményéről s Barbesieux azon állítólagos kívánságáról — amelynek gondolata azonban talán Bécsben született meg — hogy t. i. szükséges volna a «tárgyalások továbbvitelének érdekében» Rákóczi és híveinek nevében és azok aláírásával egy meghatalmazó iratot kiállítani s azt Barbesieux kezéhez eljuttatni. Azok az urak azonban, akikkel Rákóczi a francia miniszter ezen legújabb kívánságáról tárgyalt, köztük főkép Bercsényi, ösztönszerű óvatosságból elhalasztandónak vélték a sürgetett meghatalmazás elküldését ; ennek következtében Rákóczinak nem maradt egyéb teendője, mint a további tárgyalások biztosítása végett oly tartalmú felelet, melyben örömét tolmácsolta a kilátásba helyezett támogatásért, melyről XIV. Lajos minisztere útján biztosította, jelentvén, hogy a levél kézbesítője majd részletesen tájékoztatni fogja azon okokról, melyek miatt a kívánt meghatalmazást ezidőszert nem állott módjában elküldeni ; biztosítja azonban a királyt valamennyiök állandó hűségéről s arról, hogy a meghatalmazást mielőbb megküldi. Ezt a február 11-iki munkácsi kelettel ellátott levelet is Longueval mondta tollba s Rákóczi másolatában vitte utóbb magával.

Úgy látszik, a haditanácsnak a levélváltás eddigi anyaga tökéletesen elég volt arra, hogy Rákóczi ellen a kudarc kockázata nélkül fellépjen. Ezzel magyarázható meg Longuevalnak április elején Linzben történt elfogatása, amelyet azután nyomon követett a megtorlás munkája.

II.

Rákóczi 1701 május 29-én lépte át a bécsújhelyi börtön küszöbét ; szomorú sejtelmek között, mert eszébe jutott a vérpad, melyel ott épen három évtizeddel azelőtt anyai nagyatyját, Zrínyi Pétert kivégezték s aki ott volt eltemetve. Balsejtelmeit megerősítette az a véletlenül, vagy talán szándékosan történt intézkedés is, hogy ugyanazon boltozatos helyiségbe zárták a legszigorúbb ellenőrzési rendszabályok foganatosítása mellett, amelyben annakidején nagyatyja várta felségsértési perének kimenetelét. Utóbb azonban felülkerekedett benne a fiatalság optimizmusa. Érezte ugyan, hogy helyzete súlyos, de bízott abban, hogy vele egyidejűleg idehurcolt rabtársai : br. Szirmay István, Vay Ádám, Berzeviczy Ádám hívek és állhatatosak lesznek, már pedig «rajtok kívül mást nem foghatnak ellene» és pedig annyival kevésbbé, mert Bercsényi ekkor már lengyel földön tartózkodott biztonságban.

Kihallgattatása június 20-án történt gr. Bucelleni Gyula Frigyes udvari kancellár és Eilers referendárius előtt. Rákóczi tiltakozott «a peres eljárás illetéktelen módja, formája és bírói széke ellen, amely előtt — felfogása szerint — sem mint birodalmi herceg, sem mint szabad fejedelmek örököse» nem tartozott felelni s ügyében illetékes bíróságul csak a birodalmi, vagy a magyar országgyűlést volt hajlandó elismerni. Mindamellett, mint Önéletrajzában megjegyzi, hogy azt ne higgyék róla, hogy nem bízik ügyében és kibúvót keres, válaszolt arra a 79 kérdőpontra, amelyet gr. Bucelleni intézett hozzá. E kér-

dések nem csupán a corpus delictiként szereplő levélváltás körülményeit voltak hivatva megvilágítani hanem felölelték Rákóczi egész közéleti tevékenységét is attól az időtől kezdve, hogy Longueval Rákóczival közvetlen érintkezésbe jutott. A bizottságot különösen azon indítókok érdekelték, melyek Rákóczi lelkében megérlelték a XIV. Lajossal való érintkezés felvételének szükségességét. Elsősorban személyi sérelmekre gondoltak. Rákóczi azonban nem tudott ilyenekről s mikor zírántról intézkedést hozott, tagadta, hogy azt mondta volna, hogy bár rokonságban áll az uralkodóházzal, azért a legutolsó miniszter is alig akar vele szóbaállani; lehetséges, hogy egyik-másik császári tiszt erőszakoskodása miatt kifakadt, de azt sohasem állította, hogy mindez csak politika az udvar részéről, hogy ürügyet találjanak az ő megbuktatására. Azt azonban már elismerte, hogy a magyarországi kormányzás módját több ízben éles kritika tárgyává tette s a magyarokkal való bánásmódot ridegnek, az adózást ötletszerűnek tartotta s e véleményét a nádor és gr. Kaunitz előtt ismételt ki is fejezte; nem mondta, hogy Magyarországgal embertelenül bántak, az azonban szerinte is kétségtelen, hogy a lakosság el van nyomva.

A vizsgálat a fősúlyt természetesen Rákóczi francia összeköttetéseinek felderítésére helyezte. E tekintetben Longueval jelentései már némi alappal szolgáltak is. Ezek szerint: Rákóczi egy alkalommal azt kérdezte Longuevaltól, hiszi-e, hogy amennyiben Franciaország beavatkoznék az ügyekbe, abból Magyarországnak jóval nagyobb haszna lenne most, mint volt azelőtt; mikor pedig Longueval állítólag megütközött e megjegyzésen, Rákóczi sietett kijelenteni, hogy csak időtöltésből beszélt és nem azért, mintha komolyan felkelésre gondolt volna.

Mindamellett Longueval — természetesen saját előadása szerint — megragadta az alkalmat arra, hogy kimutassa, hogy Franciaország csak akkor bőkezű az idegenekkel szemben, ha az eredmény felől nincs kétsége; bizonyos, hogy egy magyar fölkelés esetén Franciaország megragadná az alkalmat Ausztria gyengítésére, mint tette azt a közelmúltban is, de úgy látja, hogy a helyzet most mégis más. Magyarország körül van véve az örökös tartományoktól, a porta sem fogja megengedni, hogy kikötőiben idegen csapatok hajózzanak ki, hogy azokból Magyarország felé vonuljanak s különben is óvakodni fog attól, hogy újból olyan kalandos vállalkozásokba bocsátkozzék, mint aminőkbe Thököly vitte a közelmúltban; mindezt Franciaország is tudja, épen azért nem valószínű, hogy támogasson egy már eleve megbukottnak tekintendő vállalkozást. Longueval ezen ellenvetéseire Rákóczi azt válaszolta, hogy ha valóban felkelésre gondolna, nem volna nehéz a felhozott érveket megcáfolnia, annyival is könnyebben, mert a lengyel király személyében vállalkozása sikerének biztosítékát látná; igaz ugyan, hogy a királyt jelenleg a svéd háború tartja lekötve, kétségtelen azonban, hogy készségesen felkarolná a magyarok érdekeit, ha azok hozzá fordulnának.

Rákóczi a bizottság előtt nem tagadta, hogy közte és Longueval között effélékről valóban szó esett, azonban épen Longueval volt az, aki több ízben felemlítette előtte, hogy Franciaország rendkívül előzékeny a külföldi miniszterek és udvarok iránt; ő beszélte el azt is, hogy a Dauphin parancsnoksága alatt álló francia hadsereget a Rajna mellett Lajos badeni herceg könnyen tönkretelhetné volna, ha nem lett volna megvesztegetve; pénzt húzott Franciaországtól Dánia, sőt az egyik császári miniszter is. Ami a lengyel királyról tett kijelentéseit illeti, azokból mindössze annyi igaz, hogy egy alkalommal megjegyezte, hogy Sobiesky János támogatta a Thököly-pártot, II. Ágost

viszont oly nagyravágyó, hogy Magyarország vagy Szilézia megszerzése árán nem haboznék a császári házzal szakítani; összeköttetésben azonban nem állott vele. Nem ő, hanem éppen ellenkezőleg, Longueval állította azt is, hogy a lengyel haderőt a franciák fizetik s ugyancsak Longueval volt az, aki oly feltűnően dicsőítette a francia államot és kormányzatot, hogy ezen Rákóczi is megütközött. Bercsényivel, Vayval és Szirmayval különböző alkalmakkor folytatott megbeszélései, melyek Longueval jelentéseiben pontos dátumokkal szerepelnek, amelyek azonban a személyeket illetőleg nem fedik a valóságot, tisztán magánjellegűek voltak, azokban szó sem volt felkelésről, mert hiszen ilyesmire senki sem gondolt.

A bizottság behatóan foglalkozott Longueval jelentéseinek azon részleteivel is, amelyekben beszámolt Rákóczinak 1700 április végén Keczer Sándor sárosmegyei alispánnál tett látogatása kapcsán azon bizalmas beszélgetéséről, amely közte és Rákóczi közt állítólag ugyanekkor történt. Eszerint Rákóczi úgy nyilatkozott Longueval előtt, hogy teljesen meg van győződve hűségéről s nincs kétségben aziránt, hogy mint értelmes és eszes ember, megérti Rákóczi törekvéseit; ő az időt elérkezettnek látja a felkelésre, de tudja, hogy idegen segítség nélkül nem fog eredményt elérni; bízik a franciák hathatós támogatásában, de a francia segítség megnyerése végett szüksége van Longueval helyi ismereteire és tényleges közreműködésére; ha Longueval vállalkoznék a közvetítésre, azzal örök hála kötelezné maga iránt Magyarországot, amely neki, mint megszabadítójának, szobrot emelne; Rákóczi ugyanekkor nagy birtokokat helyezett számára kilatásba, sőt megígérte neki azt is, hogy Károlyi Sándor leányát feleségül adatja hozzá. Mikor Longueval a további beszélgetés folyamán aziránt érdeklődött, hogy vajjon minderről tudnak-e mások is, Rákóczi előadta, hogy tulajdonképen régi, 1698 óta fennálló mozgalomról van szó, amelybe többek között Széchényi kalocsai érsek, a rác püspök, gr. Bercsényi, Vay Ádám, Sándor Gáspár, Okolicsányi és Szirmay vannak beavatva; 1698 óta különben érintkezésben állanak az oláh vajdával is, sőt számításba vették az orosz cár támogatását is.

A kihallgatás során Rákóczi tagadta a neki tulajdonított ezen kijelentéseket s csupán annyit volt hajlandó elismerni, hogy Longuevalnak, aki egy alkalommal kifejezte azon szándékát, hogy magyar nőt óhajtana feleségül venni, készségesen megígérte támogatását és közreműködését a Károlyi Sándor leányával való házasság létrehozásában is.

Ezek után a bizottság felmutatta a XIV. Lajoshoz 1700 november 1-i kelettel intézett levelet, amelyről Rákóczi elismerte, hogy a szöveg az ő írása, de az aláírás idegen kéztől származik, a Barbesieuxhöz intézett levelet azonban teljesen magáénak ismerte el. Az eredetiben felmutatott 1701 február 11-iki levélre vonatkozólag megjegyezte, hogy annak szövegét Longueval diktálta volt neki, a levél azonban az angol királyhoz volt intézve az ő hercegi címe ügyében; erről a levélről egyébként azt hitte, hogy Longueval elégette, mert ugyanakkor valami levél-félelt szemelattára tűzbe dobott. A további kérdések során tagadta, hogy Longueval részletes utasítással látta volna el, mert egyáltalában nem adott neki utasításokat; tagadta azt is, hogy az ungvári vagy a munkácsi helyőrség ellen támadást tervezett volna. Tagadó volt Rákóczi válasza a további kérdő pontokra is, amelyek a Longueval jelentéseiben résztvevőként megjelölt személyek, így Széchényi kalocsai érsek, Vay Ádám, Szirmay István és főképp Bercsényi állítólagos szerepét, továbbá a lengyel király közreműködését voltak hivatva közelebről megjelölni.

Az a nagy ellenmondás, amely a Longueval-féle jelentések és Rákóczi vallomása közt fennállott, a bizottságot arra készítette, hogy Rákóczit és Longuevalt szembesítse egymással. A szembesítés június 21-én folyt le s ez alkalommal Longueval Rákóczi jelenlétében a következőket vallotta: Rákóczi eleinte amiatt panaszkodott előtte, hogy a bécsi udvar nem becsüli s hogy sokat kell elszenvednie a katonaságtól; azt hiszi, hogy mindez csak politika, hogy olyasmit tegyen, amiért az udvar vagyónát elkobozhatja, őt magát pedig ártalmatlanná teheti. Rákóczi szerint tény, hogy az országgal embertelenül bánnak, a lakosokat sanyargatják, a vallás szabad gyakorlatát akadályozzák. Rákóczi Magyarországot úgy tekinti, mint ősei dicső tetteinek színhelyét; amennyiben egy magyar fölkelés élére állana, egy pillanatig sem haboznék arról Franciaországot tudósítani, abban a meggyőződésben, hogy az megfélelőképen támogatná is. E tekintetben számít Longuevalra is, mint aki ismeri Rákóczi életmódját s vagyoni viszonyait épúgy, mint a magyarországi általános helyzetet s aki közreműködésével az ország hálájára volna érdemes. Rákóczi arról is tájékoztatta, hogy 1698 óta foglalkoznak a felkelés gondolatával s ennek biztosítása végett már 1698-ban tárgyaltak az oláh vajdával s a rácos püspökével, aki késznek mutatkozott 40.000 embert rendelkezésre bocsátani, a katolikusok és a kálvinisták tiltakozására azonban elállottak a felajánlott segítség igénybevételétől. Elmondta Longueval azt is, hogy a részletekbe Rákóczi személyesen avatta be, aki úgy tekintette őt, mint a mozgalom egyik fejét; Rákóczi és a többi vezető határozta el Longueval franciaországi kiküldetését is, akit szerintök Isten adott az ország fölszabadítására. Longueval ezen állítását Rákóczi jelenlétében esküvel is megismételte, sőt esküt tett ugyanekkor arra is, hogy Rákóczi személyesen kérte fel nemcsak a franciaországi útra, hanem a XIV. Lajosnak és a hadügyminiszternek szóló levelek megfogalmazására is. E levelet Rákóczi sajátkezűleg adta át Longuevalnak, a királynak szólót kettős borítékba helyezte, a külsőt Falkenstein névre címezte, a belsőt üresen hagyta s annak megcímzését Longuevalra bízta. Ugyanekkor Rákóczi részletes utasításokat is adott neki, melyeket előzetesen Bercsényivel is megbeszélt; Bercsényi kívánságára iktatta be utóbb az utasítás pontjai közé azon pontot is, mely arról szól, hogy XIV. Lajos járjon közbe a lengyel udvarnál és a portán is a magyar felkelők támogatása érdekében. Longuevalnak tudomása volt arról is, hogy Rákóczi és hívei az ungvári és munkácsi helyőrség elpusztítását is tervbevették. Ami már most a legutóbb történeteket illeti, határozottan állítja, hogy Rákóczi Longuevalnak Franciaországból való visszaérkezése után hosszasan tanácskozott Vayval és az időközben külföldre szökött Okolicsányival s mikor a kapitány arra figyelmeztette, hogy gondoskodjék a Barbesieux által kívánt teljhatalmú megbízás mielőbbi megszerzéséről, Okolicsányi és Vay önként vállalkoztak arra, hogy a megbízó okirat kiállításához szükséges aláírásokat megszerzik. Longueval egyébként egy ilyen megbízólevél kiállításának szükségességét Rákóczi előtt azzal indokolta, hogy XIV. Lajos vele, mint magánféllal, nem léphet hivatalos összeköttetésbe, viszont annak nem lesz akadálya akkor, ha Rákóczi egy megszervezett pártnak vezéréként jelentkezik előtte. Ez utóbbi esetben a király két millió livrest helyez kilátásba a felkelés támogatására, azután pedig havonként kétszázezer livrest a katonák fizetésére. Longueval szerint Rákóczi már kidolgozta az általános haditervet is, amelynek értelmében Thököly Erdély felé, egy másik hadsereg a Tisza mentén, egy harmadik pedig Kassa irányában támadna; szándékukban van minden német katonát kivégezni s ha seregeik

a tízezer főt elérik, arra fognak mindenkit kényszeríteni, hogy hozzájuk csatlakozzék; kapcsolatot keresnek végül a csehországi és sziléziai huszitákkal és lutheránusokkal is.

III.

Azon megbeszélések során, amelyek 1699 óta különböző helyeken és különböző véralkatú s műveltségű egyének közt az elmérgesedett közhangulat hatása alatt a magyar szabadságjogok védelme és biztosítása körül folytak, bizonyára kalandos és szerteleneknek tetsző tervek is felmerültek, esetleg olyanok is, mint aminőkről korábban Longueval adott számot a haditanácsnak és aminőket kihallgattatása alkalmával most újból előadott. Bármily meglepők voltak azonban Longueval jelentései s bármennyire igazolni látszottak is azok a haditanácsnak Rákóczi politikai megbízhatósága tekintetében eleve táplált kételyeit, komoly jelentőséget csak akkor nyertek, midőn Rákóczi sajátkezű levelei a haditanács elé kerültek. E perdöntő bizonyítékok birtokában most már a haditanács is hajlandó volt hitelt adni a Longueval jelentéseiben olvasott, idáig azonban talán csak fenntartással fogadott leleplezéseknek s hajlandó volt ezek alapján s az elfogott levelek hatása alatt egy nagyarányú politikai összeesküvés, vagy felkelés belátható időn belül várható kirobbanásával is számot vetni. Innen a Longueval-féle jelentésekben rendszeresen felemlített személyek elfogatásának egyidejű foganatosítása; innen a haditanács azon intézkedése is, amely ugyanekkor a Lajta és Vág vidékeinek katonai megszállásával kívánta az örökös tartományokat a Magyarország felől várható meglepetések ellen biztosítani s innen végül az az ideges érdeklődés is az udvar körében aziránt, részes-e Erdély s ha részes, minő mértékben e mozgalmakban?

A katonaság kirendelését a Bécs után igazodó közvélemény is úgy tekintette, mint a császári kormány hiteles tényálladékokon alapuló közbiztonsági intézkedését. Mindenki tettenérésre gondolt s az elfogatásokat nem egy perrendtartásszerű felségsértési per kezdetének tekintette, hanem egy, valamely módon már beigazolt felségsértési eset büntetőjogi következményének, melyet egy formális per lesz hivatva részleteiben megvilágítani. Ez az oka annak, hogy midőn Esterházy Pál nádor br. Klobusiczky Ferenc személynöktől s zarándmegyei főispántól Szirmay István nádori ítélőmester elfogatásáról értesült, Szirmayt az ítélőmesteri tisztől azonnal megfosztotta s azt Tholvay Gábornak adományozta s egyúttal arra utasította Klobusiczkyt hogy a nádori pecsétet Eperjesről «jó alkalmatossággal» küldesse el Nagyszombatba a nádorhelyettesnek, a palatinális aktákat pedig pecsét alatt mindaddig tartsa magánál, míg a továbbiakra nézve külön nem intézkedik. «Bizony dolog — írta ugyanekkor az új ítélőmester Tholvay Gábor is Klobusiczkynek — én inkább kívántam volna per defectum seminis az jó Szirmay uramnak succedálni, mint per notam infidelitatis, de ha így történt, respectu mei nem bánom, ötöt pedig szánom, hogy vénségére megbolondult.» «Csak igaz — tette hozzá — az régi proverbium: akinek fenn kell akadni, nem hal az vízben.»

Mindenesetre jellemzi az akkori viszonyokat, hogy egyesek már előre pálcát törtek azok felett, akik ellen rendes bíróság volt hivatva eljárni és már előre ítéletet mondtak oly ügyben, amelyet sem egészében, sem részleteiben nem ismertek. A nádor meg sem kísérelte, legalább semmi nyoma, hogy tiltakozzék az osztrák bíróság illetékessége ellen egy magyar felségsértési perben, amelyben viszont a haditanács a bűnösséget Rákóczi leveleinek elfogása után már eleve bizonyítottanak vette s a peres eljárás lefolytatását ehhez képest

csak szükséges formalitásnak tartotta. A Rákóczival egyidejűleg Bécsújhelyre hurcolt gyanúsítottak kihallgatása sem azért történt, mintha a bizottság, illetőleg a haditanács előtt kételyek merültek volna fel Rákóczi bűnössége tekintetében, hanem azért, mert sem a levelek létrejöttének körülményei, sem azon indítók, amelyek a Franciaországhoz való közeledés szükségét Rákóczi lelkében megérelelték, sem végül a Longuevaltól nagyarányúnak rajzolt mozgalom tulajdonképeni méretei nem tisztázódtak a kihallgatás során, még Rákóczi és Longueval szembesítése után sem.

Báró Szirmay István nádori ítélőmester, akit szintén június 21-én hallgattak ki, mozgalmas multra tekinthetett vissza. Korábban Thököly hívei közé tartozott s mint ilyen, 1685-ben követségben járt Bécsben Thököly megbízásából, akinek nevében felajánlotta a portától való elszakadást, feltételül szabta azonban a magyar alkotmány biztosítását Sobiesky János lengyel király kezesége mellett. Minthogy azonban az udvarral folytatott tárgyalások közben Thökölyt a váradi pasa elfogatta, azon ürüggyel, hogy «nincs kihez visszabocsásásák követséggel», «ad ulterioirem dispositionem Suae Majestatis in loco securo» tartatni rendelték. Mint végrendeletében megjegyzi, ez a locus securus a glatzi, prágai és brünni börtön lett, honnan csak az 1687-iki országgyűlés megnyitása előtt bocsátották szabadon. Ettől az időtől fogva azonban politikával nem foglalkozott s Rákóczi sem avatta be terveibe. Kihallgatása alkalmával tehát jogosan tiltakozhatott a felhozott vádak ellen, sőt igazat mondott akkor is, midőn a bizottság előtt kijelentette, hogy Longuevallal soha életében nem találkozott, nevét is csak akkor hallotta, midőn már fogságba került, s hogy általában fogalma sincs arról, mi az oka elfogatásának.

Vay Ádámot, aki utóbb Rákóczi főkapitánya volt, június 22-én hallgatta ki a bizottság. Vay nem tagadta, hogy Rákóczival az utóbbi időben s talán épen a Longueval által pontosan feljegyzett napokon, ismételten érintkezett, köztük azonban mindannyiszor csak azon perről esett szó, mely közte és Rákóczi közt néhány szőlőbirtok miatt már évek óta folyamatban van; egyébként a kérdőpontokban részletezett felkelésről nincs tudomása. Lényegileg azonos, tehát nemleges tartalmú volt az ugyanazon napon kihallgatott Menegatti János Zakariásnak, Rákóczi felsőausztriai származású kamarásának, továbbá Berzeviczy János Ádám apródnak vallomása is, amelyek egyébként alárendelt jelentőségű mellékkörülményekre vonatkoztak.

A kihallgatások igazolni látszottak Rákóczi azon feltevését, hogy rabtársai hűségesek és állhatatosak lesznek. S valóban bécsújhelyi rabtársai, ha ugyan egyáltalában tudtak a készülő mozgalomról, semmivel sem járultak a tényálladékok megvilágításához, bár nevök és állítólagos szerepük emlegetése sűrűn szerepelt a Longueval-féle jelentésekben. Mindezen vallomások negatívumát azonban, legalább Rákóczi részességét illetőleg, nagy mértékben kiegyenlítette az ugyanekkor Bécsben fogva tartott szlavnicai Sándor Gáspár vallomása.

Sándor Gáspár épúgy, mint Szirmay István, Thököly bizalmasai közé tartozott. Felesége Thököly Erzsébet révén közeli atyafiságban állván a kuruc királlyal, Thököly a kényesebb természetű követségek vezetését gyakran bízta udvari kapitányára, Sándor Gáspárra, főleg 1689 óta, mely évben portai követiséget viselt. Tevékeny részt vett Thököly különféle hadi vállalataiban is, így 1690-ben az aldunai csatározásokban s az ugyanazon évi erdélyi hadjáratban is. Egyike volt azoknak, akiket az 1690 szeptember 15—29-iki keresztényszigeti országgyűlés Thököly kívánságára honfiúsított. Lajos badeni herceg

Erdélybe nyomulása azonban véget vetett Thököly erdélyi fejedelemségének s a fejedelem oláh földön volt kénytelen meghúzódni. Sándor Gáspárt 1690—91-ben már Franciaországban találjuk, ahol ura nevében hathatósabb anyagi támogatás kieszközlésén fáradozott. 1693-ban a portán képviselte Thököly érdekeit, majd ugyanazon évben kuruc csapatok élén sikeres portyázásokat végzett az Alföldön a császáriak ellen. Buzgósága azonban lassan lohadni kezdett. 1696 táján már kereste a bécsi udvar kegyelmét, sőt 1697-ben Belgrádból titkos jelentéseket is küldött Bécsbe Thökölyről és a porta szándékairól, valószínűleg gr. Kinsky cseh főkancellárnak. Mindez azonban nem akadályozta meg abban, hogy Thököly képviselőjében résztvegyen az 1698-iki drinápolyi tárgyalásokon; a karlovici békében biztosított amnesztiát azonban sietett felhasználni s 1699 végén, vagy 1700 elején már visszatért Magyarországra.

Mikor a tanácskozások folyamán a felkelés gondolata határozottabb formákat kezdett öltetni, Rákóczi és Bercsényi figyelme Sándor Gáspárra is ráterelődött, nem annyira a Thököly-kapcsolatok, mint inkább diplomáciai tapasztalatai s nem közönséges katonai képességei révén, melyek a tervezett felkelésben értékesíthetőknek ígérkeztek. Az érintkezést 1700 őszén Bercsényi kezdeményezte. Ettől az időtől fogva Sándor Gáspár neve sűrűn szerepelhetett a bizalmas tanácskozásokon, melyek anyagáról Rákóczi útján utóbb Longueval is tudomást szerzett. Így került Sándor Gáspár neve is azok jegyzékébe, akiknek elfogatását a haditanács 1701 áprilisában elrendelte.

Bizonyára az a kétes szerep, melyet Sándor Gáspár a karlovici békét megelőző években Thököly háta mögött játszott, készítette a haditanácsot is arra a feltevésre, hogy a tervezett mozgalom részleteibe Sándor Gáspár útján nyerhet aránylag a legkönnyebben betekintést akkor, ha módját ejti annak, hogy önkéntes vallomásra bírja. Úgy látszik, a nádorra gondoltak, akit felesége, Thököly Éva révén atyafiságos szálak fűztek Sándor Gáspárhoz, s aki a haditanács számítása szerint a családi kapcsolatok okos kihasználásával minden nagyobb nehézség nélkül célt is érhet. Ez volt az oka annak, hogy Sándor Gáspárt nem Bécsűjhelyre, hanem Bécsbe szállították s ott tartották őrizet alatt, hogy a nádornak a fogollyal való érintkezését megkönnyítsék. Nem lehetetlen, hogy a nádor személyes közbelépése indította Sándort arra, hogy csakhamar önkéntes vallomástételre jelentkezzék.

IV.

A kuruc király egykori vakmerő udvari kapitánya alázatos emberré lett a bécsi fogságban. Már május végén kihallgatást kért a haditanács elnökétől, gr. Mansfeldtől, s midőn kérését elutasították, írásban nyújtotta be beismerő vallomását arról, hogy nemcsak tudomása volt a rebellióról, hanem e tekintetben Bercsényivel is egy nézetten volt, miért is belátja, hogy halálbüntetését érdemel. Előadta, hogy midőn egy alkalommal Széchényi kalocsai érseknél ebédelt Pozsonyban s beszélgetés közben szó esett a magyar ügyekről s arról, hogy miként lehetne segíteni a németek által elnyomott magyarságon, az érseknek az volt a véleménye, hogyha egyetértés uralkodnék a magyarok között, a kérdést könnyen megoldhatnák, mert a szükségesekkel rendelkeznek; vannak alkalmas tisztjeik is, mint pl. Ebergényi, akiből vezénylő tábornok lehetne, tisztjeiből pedig hasznavehető ezredesek válhatnának. Mikor Sándor aziránt érdeklődött nála, hogy két éven belül megvalósítható volna-e mindez, az érsek azt válaszolta, hogy csak bizza rá, a dologról senkivel se beszéljen s a mondottakat

bizalmas nyilatkozatokként tekintse. Pozsonyban Bercsényitől hallotta azt, hogy Rákóczi megkezdte a felkelés megszervezését, már jelentékeny összegek állanak rendelkezésére s most német tiszteket szándékozik magával hozni Bécsből. Ugyancsak Bercsényi mondta neki azt is, hogy a császári városban sokan vannak olyanok, akik francia zsoldban állanak, akiknek szabad bejáratuk van mindenüvé ; tőle értesült végül arról is, hogy a hegyaljai zendülők annak idején Rákóczit vezérükül akarták választani.

E vallomásban főleg a Széchényi érsekről szóló részletnek van jelentősége, mert abból az olvasható ki, hogy az érsek kész volt fegyvert is használni a veszedelemben forgó magyar érdekek védelmére. Ez magyarázza meg a bizottság élénk érdeklődését is a kihallgatások során Széchényi állítólagos szerepe iránt. A Bercsényiről szóló vallomások sem voltak érdektelenek, mert azokból viszont Rákóczi részessége volt megállapítható és pedig szinte közvetlen értesülés alapján. Bármily szűkszavú volt is tehát ennek az alázatoshangú írásbeli vallomásnak tartalma a tényálladékok tekintetében, mégis igen jól felhasználható kiindulási alapnak látszott olyan részletekben, amelyek még a Longueval-féle jelentések után is tisztázásra vártak. Ez volt az oka Sándor Gáspár ismételt kihallgatásának május 31-én és június 27-én.

A május 31-iki kihallgatást a Pieber-bástyában lévő börtönhelyiségben a haditanács megbízásából Thieff János tanácsstag vezette, ugyanaz, aki később a nagyszombati béketárgyalásokon is tevékeny részt vett gr. Wratislaw mellett. A vallomástétel lényege a következőkben foglalható össze : Sándor Gáspár először 1700 nyarán Nagyszombatban és Tavnakon Tholvay Gábortól értesült arról, hogy a nádornak tudomása van Rákóczi, Bercsényi és Szirmay titkos összejöveteleiről, amelyek célja egy felkelés előkészítése ; 1700 novemberében Pozsonyban Bercsényi is említést tett neki a felkelésről s felhívta, hogy csatlakozzék e mozgalomhoz, sőt arra is felszólította, hogy keresse fel Rákóczit, aki ugyanekkor Buda felé való útjában hajójával Pozsonyban vesztegelt, mert Rákóczi személyesen óhajt vele beszélni. Sándor a felszólításnak eleget teendő, felkereste Rákóczit, aki elsősorban édesanyja és Thököly iránt érdeklődött, majd kifejezte azon óhaját, hogy vele bizalmasan kíván beszélni : s azután így folytatta : «Ime, mily nyomorúságos állapotban vagy Magyarország és a magyarság, mégis csak gondolkozni kellene azon, hogyan lehetne végét vetni ennek a nyomorúságnak». Rákóczi azonban ennél többet nem mondott, mert fogadnia kellett a látogatására érkező gr. Batthyány országbíró. A beszélgetés ekkor félbenszakadt, Sándor hazament, de Bercsényi újból meglátogatta, hogy végre csatlakozásra bírja.

E látogatás alkalmával Bercsényi főként Sándornak diplomáciai tevékenysége iránt érdeklődött, aki megadta ugyan a kívánt felvilágosításokat, de figyelmeztette, hogy sem Franciaországtól, sem Lengyelországtól, sem a portától nincs mit remélniök ; ha valaki mégis kísérletet tenne ezeknél, ám tegye, az ő közreműködésére azonban ne számítsanak. Bercsényi a legközelebb mult hűsvét alatt ismét felkereste nyitramegyei birtokán s tőle a titoktartásra szavát vevén, előadta a következőket : «Az a külföldi ember, akit Franciaországba küldtünk, onnan visszaérkezett jó hírekkel és kedvező válasszal ; a francia király 400.000 forintot ígért, de tudni akarja, hogy miféle katonai erőt van módunkban kiállítani, hogyan akarjuk a felkelést előkészíteni s a pénzt gyümölcsözőleg felhasználni, a francia király azt is megígérte, hogy kárpótlást ad mindazoknak, akik a felkelésben való részvételük miatt esetleg károkat szenvednének ; szerinte Lengyelországból elegendő számú zsoldost lehet behozni. Sándor Gás-

pár — természetesen saját előadása szerint — nevetett Bercsényi előadásán. «Hogy várhattok ti — úgymond — Franciaországtól 400.000 forintot, mikor Thökölyt sok utánjárása után is csak 100.000 forinttal segítették.» Bercsényi mindamellett arra kérte Sándort, hogy állítson össze egy tervezetet, miként kell a felkelést előkészíteni. Sándor ezt megtagadta, mire Bercsényi kijelentette, hogy ők azért nem esnek kétségbe, kísérletet tesznek, a többi majd elvált; egyébként a résztvevők névsorát Sándor nevével együtt már el is küldték Franciaországba, mire vár hát? «Ha az én nevemet is elküldtéték — felelte erre Sándor — és pedig az én hírem és akaratom nélkül, akkor vigyen el benneteket az ördög!» Neki az egész ügühöz semmi köze. Mikor Bercsényi távozóban volt, Sándor még megjegyezte, hogy Erdély nélkül, ahol most nincs pártjukon lévő fejedelem, semmit sem kezdeményezhetnek, e nélkül pedig sem Franciaországtól, sem Lengyelországtól nem várható támogatás.

Sándor a kihallgatás befejeztével elismerte, hogy minderről jelentést kellett volna tennie, azonban szolgáljon mentességül, hogy gr. Kinsky halála óta nem volt patronusa az udvarnál, másrészt meg azt hitte, hogy a felkelés tervei a nádor útján már úgyszólván ismeretessé váltak az illetékes körök előtt, mert hiszen a nádor Tholvay Gábor szerint tudott a mozgalomról.

A június 27-én Bécsben gr. Buccelleni udvari kancellár házában lefolyt kihallgatás során Sándor Gáspár jóformán csak írásbeli vallomása szűkszavú adatait részletezte, az annak idején Bercsényitől hallottak alapján. Új adat volt benne annak beismerése, hogy Sándor Gáspár Bercsényivel Brunócon is találkozott s hogy Bercsényi szerint a kalocsai érsek, Szirmay nádori ítélmester és Bercsényi közt formális szövetség is létesült s hogy Szirmay őt is hívta Felsőmagyarországba, e meghívásnak azonban nem tett eleget.

Sándor Gáspár vallomásai abból a szempontból nagy jelentőségűek, hogy a lényegét illetőleg megerősítették Longueval jelentéseit és szóval tett vallomásait, vagyis, hogy Rákóczi és Bercsényi vezetésével tényleg felkelés volt készülöben, melynek biztosítása végett közvetlen összeköttetésbe léptek XIV. Lajossal, akinek részéről viszont határozott ígéreteket nyertek. E vallomások kísérették az udvart abból a kényelmetlen helyzetből, hogy jóformán csak egy fizetett kém, egy mindenre kész agent provocateur által szolgáltatott adatok alapján hozzon ítéletet Rákóczi ellen, mert íme, olyan egyén is vallott Rákóczi ellen, akinek közvetlen értesülései voltak a felkelés terveihez és előkészületeihez s akit atyafiságos kötelékek fűztek magához Rákóczihoz is. Az a bárói diploma, amellyel az udvar Sándor Gáspárt 1706-ban kitüntette, amely diploma szokatlan melegséggel emlékezik meg az ő nagy érdemeiről, kétségkívül a vallomások által tett szolgálatok elismerése kívánt lenni.

Ugyanazon a napon, amelyen Sándor Gáspár utolsó kihallgatása Bécsben lefolyt, Rákóczi írásban tiltakozott Longueval vádjai s azon lehetőség ellen, hogy ennek a kalandornak, akinek sem hazáját, sem családját nem ismerik, nagyobb hitelt adjanak, mint az ő szavainak, melyekre kész hitet tenni. Mindaz, amit róla Longueval állított, még csak nem is valószínű, mert nem él szegénységben, nincs benne nagyravágyás, a németeket sem gyűlöli, hiszen köztük nőtt fel, hazájához sem ragaszkodik, mert birtokait kész volt idegen országokban fekvő birtokokért elcserélni, vallási vagy családi sérelmekről sem tud, semmi oka sem volt tehát arra, hogy egy ilyen nagy bűnt elkövessen. Mindezt nem tekintve, nyilvánvaló ellenmondás van Longueval vallomásainak azon részében, amelyben azt állítja róla, hogy nem volt szándékában elhagyni az országot, holott maga tesz említést a Rákóczi által az udvarnak felajánlott

birtokcseréről ; nem felel meg a valóságnak azon állítása sem, hogy Szirmayval együtt lett volna Ungvárott ; valótlank a francia levelek megírásáról és őrzéséről tett kijelentései is sok egyebekkel együtt. Mindezek alapján Longueval vallomásai hitelt nem érdemelnek, újból tiltakozik tehát az ellen, hogy a kijelölendő bíróság a kapitány állításainak nagyobb hitelt adjon, mint az ő szavainak.

A bizottság ezzel befejezte munkáját. A további teendőket a vizsgálat eredményeinek felhasználásával bírói szék volt hivatva ellátni, melyet I. Lipót 1701 augusztus 16-án gr. Buccelleni elnöklete alatt főként a haditanács tagjaiból és az alsóausztriai helytartóság tanácsosaiból állíttatott össze. A vád képviselétét ugyanekkor dr. Hoche Márton udvari kamarai tanácsosra bízta. Hoche a vádindítványt 1701 október elejére már elkészítette s október 9-én a judicium delegatum elé juttatta tárgyalás végett. A vádindítvány Rákóczi elfogott levelei, Longuevalnak esküvel erősített s a vádiratban részletesen ismertetett vallomása, Sándor Gáspár írásban és szóban tett beismerő vallomása alapján minden tekintetben beigazoltnak látta a párttűtés és felségsértés bűnét s ez alapon fő- és jószágvesztést hozott javaslatba.

A judicium delegatum a vádindítványt összes mellékleteivel együtt Rákóczi rendelkezésére bocsátotta azzal a meghagyással, hogy Rákóczi mint vádlott, a vádpontokra vonatkozólag hat hét és három nap alatt nyújtsa be kifogásait, nyolc napon belül pedig nevezze meg azt az ügyvédet, aki ügyét a judicium delegatum előtt képviselni fogja.

A judicium delegatum működése ezzel egyelőre véget is ért. Rákóczinak, mint ismeretes, november 8-án sikerült megmenekülnie a bécsújhelyi börtönből s bár a november 9-iki minisztertanács arra utasította a bíróságot, hogy haladéktalanul hozzon ítéletet, annyival is inkább, mert Rákóczi szökése csak újabb bizonyosság bűnössége mellett, ítélethozatalra csak 1703 április 30-án került sor, természetesen a Hoche-féle vádirat szellemében. Rákóczi azonban ekkor már indulóban volt a magyar határok felé, hogy a magyar nemzet feltépett sebeire gyógyító irt hozzon s Isten nevében felvegye a harcot a hazáért és a szabadságért.

Lukinich Imre.

H A Z A F E L É .

*Három pár szandálos, járge kicsi láb
Szaladgál előttem, idebb meg odább ;
Nem nézi, hogy merre megy a gyalogút,
Vadvirágos lejtőn ide-oda fut.*

*Biztos férjilépés, nyugodt, ütemes,
Jön a hátam mögött — visszhangot keres ;
S a járásom halkabb kopogása
Felelget, mint letompított mása.*

*Búzatábla fölött pacsirta danol,
Délre harangoznak, messze valahol.
Nyári napsütésben mosolyog a hegy —
Kis lépés, nagy lépés, hazafele megy.*

*heuteben
Kisler Mária Mária Mihályné Szemere Katinka.*

ELZÁSZTÓL ERDÉLYIG.

NÉZZE, tisztelt úr, nekem beszélhet, amíg jól esik, azontúl is, amíg meggebed bele, de ne kiabáljon.

Ne kiabáljon, érti? — ne kiabáljon, mert amilyen igaz, hogy Walter von Hagenau a nevem, olyan igaz, hogy kidobom az ablakon!

Ezeket a barátságtalan szavakat valóban Walter von Hagenau úr intézte egy másik úri emberhez a niederbronni «Kék macska» ivószobájában.

Akik Walter von Hagenau urat ismerték, meg voltak győződve állításának komolyságáról és azonnal megtettek minden intézkedést, hogy fenyegetését valóra ne válthassa.

A köpcös lakatos, ki előszeretettel nevezte magát fegyverkovácsnak és a keszeg takács, eléje toltak egy tele söröskorsót, a takács rátette tenyerét szőrös, nagy kezére, úgy kérlette:

— Ugyan, ugyan, Walter, csigavér, csak nem fogsz bolondságot csinálni — a füléhez hajolt, úgy dörögte — egy pástétomkészítőért?

— Nem fogok? Épen, hogy fogok! Épen egy pástétomkészítőért fogok! Ha pástétomkészítő, emberelje meg magát, mikor urak közé kerül!

A másik asztalnál, mint egy hörcsög, pattant fel ezekre a szavakra Müller, a strassburgi pástétomkészítő:

— Szép urak! Maga úr? Maga nem úr! Maga egy szobafestő, maga egy mázoló, maga egy paccer!

Néhány lépést tett von Hagenau felé, rázta az öklét, közben kiabált, ahogy a torkán kifért:

— Én ne kiabáljak? Én? Müller, a pástétomkészítő? Tudja maga, ki vagyok én? Első az Isten, második a Jézus Krisztus, harmadik a pástétomkészítő, azután jön egy hosszú nagy semmi, negyedik a pék, az én barátom, a Binder Hanz, ötödik a mészáros, az is az én barátom, a Vogel Martin, azután jön a többi, aztán egy nagy szemétdomb s azontúl jön a szobafestő! Nahát!

Egészen belefulladt a nagy dikcióba, bátorságot kapott a saját hangjától, odaállt a von Hagenau asztala elé és öklével döngötte a deszkát.

Walter von Hagenau egy hajtásra kiitta a korsó sört, tenyerével lesimította mellétverő rőt szakálláról a habot, tempósan felállott a székről, a pástétomkészítőhöz lépett srákiáltott:

— Állj! Befogni! Száját befogni!

Abban a pillanatban galléron ragadta, egyet penderített rajta, másik kezével a nadrágját markolta meg, magasra tartotta és az ablakhoz lépett vele.

Ha most a pástétomkészítő kívül kerül az ablakon, holnap reggel már a Rajnában úszik némán csendesen és semmi baja nem lesz többé a szobafestőkkel.

Mert a «Kék macska» ravasz egy épület volt. Elejével barátságosan nézett a niederbonni főutcára, a háta azonban egy kősziklán nyugodott s alatta, kétemeletnyi mélységben, hömpölygött a folyócska.

Mi tagadás, a «Kék macská»-ból fizetés nélkül meglépni nem tartozott a könnyű feladatok közé.

A pástétomkészítő sem akarta ilyen úton rendezni számláját, ordított torkaszakadtából, míg a takács és a fegyverkovács ki nem húzták a von Hagenau markaiból.

Acker úr, a korcsmáros, nyugodtan nézte az egész ügyet, dörmögött és Vogelnek, a mézárósnak, azt mondta :

— Ná, majd bolond leszek rácsot tétetni ! Én nem mászkálok az ablakra, aki pedig ki akar ugrani, az menjen Isten hírével az ördögbe !

A kedélyek egyelőre lecsillapodtak, von Hagenau bort rendelt és füstölt kolbászt s a takáccsal és a fegyverkováccsal derekasan hozzálátott,

A Vogézek között sípolt, búgott és nyögött a novemberi szél, rázta a «Kék macska» cégérét, megzörgette az ablakokat s ajtónyitáskor széles pászmában terelte kifelé a füstöt.

A «Kék macska» ivójában csendesen duruzsolt a kályha, néha-néha pattogott egy szikra vagy nyöszörgött a tűz, ha boghoz ért s a sutban jóízűen szuszogott Hektor, a mézárós izmos doggja.

A vendégek iddogáltak, csámcsogva ették a jó füstös kolbászt, közbe-közbe szótték-fonták a beszédet.

Walter von Hagenau kiivott egy pohár bort, csettintett és megbökte a takácsot :

— No ! Mit szólsz ehhez a borhoz, komám ?

A takács felvette poharát, ivott egy kortyot, maga elé mélyedt, két szemével az orra hegyét kereste, alsó ajakát a felsőre tolta, azután a felsővel beszopta az alsót, végül kicsücsöritette a száját s ő is nagyot csettintett :

— Nem rossz ! — adta le a véleményét — de a sárga ortlibi jobb.

— Nem értesz hozzá — morgott von Hagenau — egész Elzászban nem terem jobb bor, mint ez !

Töltött, maga elé emelte poharát, a lámpa felé tartotta, úgy nézte :

— Látod ezt a színt ? No hát ez beblenheimi, hamisítatlan beblenheimi, én úgy éljek, hogy az !

— Hurrá ! Itt van a fiú ! Ide jere, Fritz ! Ide ! Apád mellé ! Nohát ! Egy poharat neki ! Ihatsz egy pohárral ! Ihatsz ! Aki katona, az megihat egy pohár bort ! Esetleg kettőt is !

Walter von Hagenau maga mellé ültette a fiát, egy hosszú, izmos legényt, töltött neki, tányért tett eléje, rá nagy darab kolbászt, széles karéj kenyeret szelt és a tányér mellé támasztotta. Megvárta, míg a fiú falt néhányat, aztán odatolta a poharat :

— Igyál, fiam ! Igyál ! Aki egy hét mulva katonának megy, megérdemel egy pohár beblenheimit ! Igyál ! Ilyen bor nincs több a világon, ilyen csak Elzászban terem. Azért akarják olyan nagyon a franciák ! De abból nem esznek !

— Nem isznak — kiáltott a fegyverkovács és elkacagta magát s a többiek is hangosan nevettek.

Két katona jött be, egyiknek a karja fel volt kötve, köszöntek és csendesen leültek egy asztalhoz.

Walter von Hagenau azonnal hozzájuk lépett és meginvitálta őket.

— Uraim, amilyen igaz, hogy Walter von Hagenau a nevem, olyan szívesen látom önöket egy pohár borra.

A katonák átültek, bemutatkoztak, koccintottak és ittak. Sziléziaiak voltak, sebesülten jöttek a francia frontról és remélték, hogy ezerkilencszáztizennégy karácsonyát már otthon tölthetik.

— Szilézia ! Az szép hely ! — mondotta von Hagenau. — Fiatalkoromban jártam arra, mert amilyen igaz, hogy Walter von Hagenau a nevem, olyan igaz, hogy sok helyen jártam életemben.

A katonák bólintottak és bólintottak a többi vendégek is, mert von Hagenaut mindnyájan szerették. Csak a strassburgi pástétomkészítő fészkelődött és valamit maga elé dörmögött, de von Hagenau ezt nem vette észre.

— Igen, uraim ! Úgy nézzenek reám, hogy én az egész világot bejártam fiatal koromban.

— Nagy csavargó lehetett — mondta a pástétomkészítő félhangosan.

Von Hagenau is meghallotta és azt gondolta, hogy mégis csak kár volt azt a pimasz libamájpancsolót ki nem hajtani az ablakon.

Lenyelte bosszúságát s tovább magyarázott a két katonának :

— Igen, uraim, de talán innánk egy kortyot ! Tölts fiú ! Te vagy a legfiatalabb, hála Istennek ! csak vízkeresztkor lesz húszéves !

Ráütött a fia széles vállára, derűs, csillogó szemmel nézte és folytatta a beszédet :

— Igazi von Hagenau ! Nézzék, uraim, ez a haj, ez a vörös haj — és megsimogatta a Fritz bronzosan csillogó selymes haját — ez a von Hagenauk egyik nemesi címere, a másik, az kutyabőrre van festve. Meg vagyon írva a régi könyvekben, hogy híres ősöknek, Reinmar von Hagenauknak épen ilyen vörös haja volt. És amelyik asszony nem lett szerelmes a délceg természetbe vagy a vitézségbe, sem a dalai nem lágyították meg a szívét, az a hosszú, csillogó selymes hajába biztosan belegabalyodott !

— Mese a varrógépről — kiáltotta gúnyosan a strassburgi pásté-

tomkészítő, de az öreg Walter oda sem figyelt, tüzesen lovagolt örök vesszőparipáján.

— Igen, uraim, mert lovag volt Reinmar von Hagenau hatszáz esztendővel ezelőtt a legvitézebb lovag egész Elzászban és költő is volt, a leghirebb dalnok az egész országban. És az utódai is mind derék lovagok voltak és becsületes emberek, mind egy szálig! Úgy nézzenek reánk, uraim, hogy ebből a dicső családból már csak két ember él. Itt áll önök előtt a két utolsó von Hagenau!

Az öregnek könnyek csillogtak szemeiben, széles mellén hullámzott szürkülő rőt szakálla, jobbkarjával átfonta fia derekát s úgy álltak ott ketten, mint két kemény fatörzs.

— Igen, uraim, de talán méltóztatnának egy pohár bort, a von Hagenauk vagy katonák voltak, vagy művészek, vagy művészek is, katonák is. Én már nem lehetek katona, hatvanhétéves vagyok, uraim! Mikor kitört a háború, elmentem az előljáróságra s mondtam, hogy katona akarok lenni. Kinevettek. Mit? mondom, engem nevetnek az urak? Nohát nézzenek ide! Azzal megfogom a Wertheim-kasszát s a fal mellől a szoba közepére állítom. Amilyen igaz, hogy Walter von Hagenau a nevem, olyan igaz, hogy az egész előljáróságnak tátva maradt a szája. A polgármester kezét szorított velem s azt mondta, azért mégis csak menjen haza von Hagenau úr, azt a kis háborút majd csak elintézik maga nélkül is. No de mindegy! Talán innánk egyet, édes uraim! Fritz! Tölteni! Prosit uraim! Sebahj! Majd elmegy helyettem a Fritz és amilyen igaz, uraim, hogy Walter von Hagenau a nevem, olyan igaz, hogy Friedrich von Hagenau sem fog szégyent hozni a von Hagenauk vörös hajára!

A poharak összecsendültek, az arcok ragyogtak a barátságtól, még Hektor, a mézárós hatalmas doggja is előbujt a kályha alól, komor pofájából derűsen villogtak szemei s farkát csóválva dörgölődött a Fritz lábaihoz.

Minden a legszebben végződött volna, ha a sors könyvében az nincs megírva, hogy a strassburgi pástétomkészítő ezen az estén póruljárjon.

Mert a pástétomkészítőbe bizonyára belebujt az ördög és amikor a hangulat tetőfokán volt s a szívek a barátság villanyos áramával voltak összekapcsolva, elkiáltotta magát:

— Veres kutya, veres ló, veres ember egy se jó!

Azonnal beállott a rövidzárlat. Walter von Hagenau elsáppadva rontott a csúfolódóra, a takács, a fegyverkovács s a rosszmájú libamájpancsoló barátai, a mézárós és a pék pedig az ablak elé sorakoztak.

Legyen, ami lesz, gondolták, annyi bizonyos, hogy a pástétomkészítő most megkapja a magáét, nekik csak arra lesz gondjuk, hogy az öreg ki ne hajtsa az ablakon.

Walter von Hagenau szótlánul megmarkolta a strassburgit s az ablak felé tartott vele, de látta, hogy ott sorfalat állnak a többiek, megfordult hát s egy kicsit mintha tőprengett volna.

— No most következik a dögönyözés — mormogta a takács.

Az öreg azonban egy ujjal sem bántotta a pástétomkészítőt, hanem szép lassan odavitte a tüzes kályhához s ráültette.

Hiába ordított, hiába vinnyogott, ott tartotta, amíg erővel ki nem szabadították kezei közül. Azután mégis csak nyakon fogta és kidobta az ajtón s mint aki legjobban végezte dolgát, odafordult a két katonához :

— Uraim, amilyen igaz, hogy Walter von Hagenau a nevem, olyan igaz, hogy ez a pimasz pástétomkészítő két hétig állva issza a sörét !

* * *

Miklós napján este már csak egy von Hagenau volt Niederbronnban, az öreg Walter, aki a Kék macskában üldögélt nagy búsán.

A másik von Hagenau, az ifjú Frigyes, már Strassburgban várta a Mikulást, a dzsidások kaszárnyájában. És ott várta a karácsonyt is, mely lassan pilléző, szűzi fehér hóval és az emberek eszeveszett háborújában fájdalommal, kegyetlenséggel és vérrel borított sebesültek seregével töltötte meg a várost.

Friedrich von Hagenau, a lovag és dalnok Reinmar von Hagenau utolsó ivadéka, nem gondolt sem hóval, sem a sebesültekkel. Ő alapjában véve semmire sem gondolt a háborúval kapcsolatban, csak arra, hogy a Vaterland győzni fog és ez a gondolat kirázhatatlanul benne volt, mint a húsa, a vére s a csontjai.

Karácsonyra levelet kapott az apjától. Maga elé tette az asztalra neki könyökölve olvasta az öreges, kemény vonásokat :

«Édes fiam, Fritz !

Ha szegény anyád élne, most sok kitünő elemózsiát küldenék neked. Ne legyen Walter von Hagenau a nevem, ha egész Niederbronnban nem ő volt a legjobb gazdasszony. És ez mind semmi ! Mert igaz, ami igaz, általában is a legjobb asszony volt ő nemcsak Niederbronnban és Elzászban, sőt az egész birodalomban, hanem — tudom én, amit tudok — az egész világon. És meg vagyok győződve róla, hogy a mennyben is így gondolkoznak felőle és bár szerénytelenség nélkül állíthatom, hogy egész életemben becsületes ember voltam, senkit meg nem csaltam, mindenkinek jó munkát adtam, ha a mennyországba kerülök, az inkább az ő érdeme lesz, mint az enyém.

És remélem, édes fiam, Fritz, hogy jó anyád most néz minket, téged Strassburgban, a dzsidások kaszárnyájában, engem pedig Niederbronnban, a Hauptstrasse No. 9 alatt, ahol szeretetben és meglegedésben éltünk együtt negyvenkét esztendeig.

És remélem, édes fiam, Fritz, hogy nemsokára — a győzelem után — te is egészségesen visszatérsz és a Hauptstrasse No. 9 alatt boldogan fogsz élni — ahogy Grünbaum, a mőzeshitű biztosítási ügynök szokta mondani — bis hundert und zwanzig Jahre. És én is számítok még legalább harmincra, mert az unokám lakodalmán még táncolni akarok.

Édes fiam, Fritz, itt küldök a levélben 10 (tíz) márkát, csapj magadnak vidám karácsonyt. Csak egyszer él az ember!

Karácsonyestére kedves komámék, a Reich takács és felesége, meghívtak magukhoz és téged csókoltatnak. Keresztanyád igen derék asszony, bár négy szemközt megmondhatom, hogy szegény anyádnak nyomába sem ér.

Égyébként a Kék macskában iszogatunk meg egy-egy pohár bebeneheimit (keresztapád mindig az ortlibi mellett erősködik) a hazáért és a te egészségedre, amit (az előbbit is, az utóbbit is) a jó Isten mindörökké tartson meg. Csókol szerető atyád: Walter von Hagenau.

U. i. És mivel karácsony előtt vagyunk, elhatároztam, hogy Müllernek, annak a pimasz pástétomkészítőnek is megbocsátok. Nem tehet róla szegény, hogy olyan utolsó fráter. Egészen kicsi korában egy végzetes, jóvátehetetlen baleset történt vele, az anyja vörös-sárga szoknyát viselt, amiből tudhatod, hogy nem volt német nő, mert azok Elzászban abban az időben csakis zöld és kék szoknyában jártak. Szerető atyád: Walter».

Akármilyen kemény legény is volt Friedrich von Hagenau, két könnyecsepp mégis előtört pillái alól, amikor a levelet elolvasta.

A tíz márkát, híven atyja utasításához, jókedvűen elköltötte kamerádjaival és ünnep után megírta apjának, hogy pár nap múlva indul a frontra, reméli, hogy onnan nemsokára visszatér és akkor boldogan fognak élni tovább, ahogy eddig is éltek.

Alapjában véve nem sokat gondolkozott azon, hogy miképen is éltek eddig, mert az ember húszéves korában nem firtatja a multját, sőt a jövőjével sem igen törődik. Ebben a tekintetben Fritz sem volt kivétel és csak a jelen volt előtte fontos, de az sem úgy, hogy nekifeszítse két erős vállát a mának, hogy magának és csakis magának kitaláljon valami jó kis meleg helyet az életben vagy hogy sima és magas homloka alatt, melyet bizonyára költő ősetől örökölt, keményebben megpendítse gondolkozása húrjait, hogy a mindig kínálkozó pillanatok közül megragadja a neki legalkalmasabbat.

Nem! Ó teljes odaadással omlott bele egész énjével a társai életébe. A jelen csak annyiban volt fontos előtte, hogy mikor ki kellett masirozni, az ő lábai is ott dobogjanak az ezredben, az ő tüdeje is megreszkettesse a levegőt, mikor Strassburg utcáin ezer meg ezer torokból felharsan a — die Wacht am Rhein!

1915 vízkeresztje után való napon Friedrich von Hagenau az orosz frontra indult és ezzel megkezdte négy esztendeig tartó vándorlását végeérhetetlen meneteléseken, irtózatos rohamokon, felégetett falvakon, szörnyű koplalásokon, egy-egy frontmögötti város néhány órás fülledt mámorán, sebesüléseken, kórházakon, sáron, dühön, elkeseredésen, reménykedésen keresztül, lövészárokból-lövészárókba, végig Európán.

1918 nyarán, súlyos sebesüléssel egy budapesti kórházba került. Heteket töltött itt, míg lábra tudott állni. Magának sem merte meg-

vallani, de lelke mélyén már ott ült a csendes, kipusztíthatatlan undor minden iránt, ami háború. Azért egy pillanatig sem gondolt arra, hogy ha megint útnak indítják a lövészárkok felé, ne menne híven és pontosan, csak épen a tűz és a lelkesedés hamvadt le, de annál erősebben élt benne a kötelesség és valami ősi odahúzás egy nagy nép közösségébe. Most már ketté tudta választani a dolgokat. Más ő és a társai, az egész nép együtt és megint más a háború. A nép viruló, erős, gyümölcsöző test, a háború pedig vészes, pusztító láz, mely vörösen üt ki rajta, mint gyermekben a skarlát s ha már elmúlt, akkor is sokáig ott hagyja nyomain.

Igen, ezt érezte és azt mondta, hogy betegség, hátha benne vagyunk, legyünk erősek, amíg vége lesz. Ezt ki kell bírni, ezt a betegséget le kell győzni.

Szeptemberben már sétált a városban s a kora őszi aranyos sugarival átszótt Várhegyről elkábulva nézte a hatalmas Duna két partján királyian szétterülő várost.

Az öreg Walter nagyon örvendett, hogy fia Budapestre került. Régi, foszladozó papirosokból egyszer kibetűzte, hogy egy von Hagenau II. József császár alatt Magyarországra került, igen jól házasodott, oda-gyökeresedett s a familiában az a hagyomány járta, hogy egy Erdély nevű tartományban szerzett igen szép birtokot.

Figyelmeztette fiát, hogy vigyázzon, mert Magyarországon még valami előkelő, gazdag rokonságba botlik.

Az öreg igen jó véleménnyel volt a magyarokról, egy kissé azonban furcsa fogalmai voltak erről a népről.

Fritznek például egy levelében azt írta, hogy tudomása szerint a magyarok igen vitéz népek s hogy ő egyszer régen olvasott valamí különös nemzeti fegyverükről, a villogó gatyáról, amivel ellenállhatatlanul törnek az ellenségre.

A fiú kitűnően mulatott ezen és sietve válaszolt, hogy eddig még egyetlen von Hagenauval sem találkozott Magyarországon, ami pedig a villogó gatyát illeti, az vászon alsónadrág.

Walter von Hagenau hasát fogta nevéttében, mikor a levelet olvasta, ugyancsak mulatott komája is, a takács és amikor Lizzi asszony kiment a konyhára, így szólt von Hagenauhoz :

— Nohát ezt sohasem hittem volna! Mit nem tud meg az ember? Már, hogy a villogó gatyá alsónadrág legyen?! Vajjon nem tévedett Fritz?

Az ajtó felé kacsintott, hogy nem hallja-e az asszony s huncutkodva dörmögte :

— Ámbátor, ami a veszedelmes voltát illeti, hm, hm, hahaha, komám! attól függ, hogy ki legyen az ellenség!

Szüret táján kapta Fritz az utolsó levelet apjától.

Az elzászi hegyek között szomorú volt a szüret 1918 őszén, az országutakon ellenséges katonák döngették a földet, a bor istenének kis koboldjai szepegve jártak a Vogézek között és nem mertek közeledni a borongós arcú emberekhez.

Fritznek valami olyan érzése volt, mintha egy óriás, roppant gyorsan forgó tányéron állana s minden pillanatban várna, hogy hol sodródik le róla.

Apja levelét szomorúsággal vegyült nyugtalansággal olvasta. Nagyon vágyott már az öreg után és könnyek szöktek a szemébe, mikor a megszólítás végére ért:

«Édes fiam, Fritz! Édes jó, egyetlen gyermekem!»

Bár nagyon szerették egymást s így nem volt szokatlan ez a megszólítás, ezekből a mondatokból valami különös szomorúságot olvasott ki, mert az öreg máskor mindig csak így kezdte levelét: «Édes fiam, Fritz!»

És ahogy az öreg a házukról írt, a kis kertről, a mesterségről, a szerszámokról, mindenből valami nyugtalan bánat áradt.

Csak a levél végén ismert rá a régi, az igazi Walter von Hagenaura ezekből a sorokból:

«Tegnap este nem mentem el a Kék macskába, mert ott most idegen katonák hetykélkednek és nekem visket a markom, hogy valamennyit kihajítsam az ablakon. Átjött hozzám a komám és iddógáltunk egy kevés friss musttal vegyített beblenheimit. És elővettem régi írsainkat és megmutattam keresztapádnak, hogy kik voltak a von Hagenauk. És ő azt mondta, hogy ne haragudjam, de ő esztelenségnek tartja, hogy egy iparosember, egy olyan derék munkás, amilyen az ő komája, efféle régi dolgokkal dicsekedjék, mint egy buta, dölyfös s dologtalan junker. Ha más mondta volna ezt, megharagudtam volna, de a komáról tudom, hogy derék és becsületes ember és keresztanyáddal együtt szívesen segítettek rajtunk, amióta szegény, jó anyád meghalt. Hát azt mondtam neki, hogy igyunk egy pohárral, komám és aztán megmagyaráztam neki, hogy azért becsülöm és azért tartom ezeket a régi papirosokat, amiért ő ebédlőszobájának a falán tartja nagyapjának az arcképét, aki igen derék takácsmester volt Mühlhausen városában és a komámra egy házat és egy szőlőt hagyott a Blockbergen, rám pedig a von Hagenauktól mindössze ezek a papirosok maradtak, mert a házat én szereztem szegény jó anyáddal egyetemben. És megmagyaráztam a komámnak, amit te is tudsz, édes fiam, Fritz, hogy a becsületes munkás épen olyan manapság, mint volt régen a becsületes katona. Akkor olyan volt a világ, hogy a katonaság mesterség volt és — Istenemre mondom — Heinrich von Hagenau zsoldos kapitány kétszáz esztendővel ezelőtt semmivel sem volt rosszabb mesterember a maga szakmájában, mint most én a magaméban. Heinrich von Hagenau a király zsoldosa volt, Walter von Hagenau és Friedrich von Hagenau a munka zsoldosai. És becsületes bérért mindig becsületes munkát adtak mind a hárman!»

Az öreg felvidulhatott, ezektől a soroktól, mert így folytatta levelét:

«Sohse búsulj, édes fiam! Úgy lesz az, hogy a végén mégis csak Friedrich von Hagenau fog nevetni! Ahol egy jó pemzli kell, ott leszel te! Nohát, mit mondjak neked, édes fiam? A végén mégis csak mi fog-

juk kifesteni az egész világot! Mindenesetre sohase feledd, hogy egy von Hagenau-nak első mindig a becsület!

Nagyon várlak haza, édes fiam és remélem, hogy nemsokára viszontláthatjuk egymást. Csókol szerető atyád: Walter von Hagenau».

A kérlelhetetlen végzet azonban úgy intézkedett, hogy az öregnek ez a reménysége soha se váljék valóra.

Néhány hét telt még el, Fritz belekerült a magyar forradalom forgatagába, sodródott egyik városból a másikba, a határon átmenni nem tudott, végül a román hadsereg foglyaként hozták 1920 nyarán Erdélybe.

Néhány hétig elzárva tartották Brassóban, azután is megfigyelés alatt maradt. Egy darabig kábultan és elkeseredetten ténfergett ide-oda, egy nap azonban munkához látott. Valóságos művész volt a maga mesterségében és égett kezei alatt a dolog. Jól keresett, kiöltözött és kezdte megszokni az erdélyi levegőt. Egy levele a sok közül eljutott apjához, aki két esztendeig nem hallott róla hírt és kétségbe volt esve fia sorsa miatt. Ettől a levéltől úgy felüdült, ahogy a tartós szárazságban lekókkadt virág egyenesedik ki a bő zápor után.

Fritz részletesen beszámolt sorsáról s megírta, hogy a rokonkérésessel nem volt szerencséje, mert talált ugyan egy embert, akit Hagenau-nak hívnak, de ez nem a von Hagenauk közül való.

— És pedig két okból nem — írta Fritz — először, mert a haja nem vörös, másodszer pedig, mert — borbély.

— Én úgy éljek, igazi von Hagenau ez a kölyök — lelkendezett az öreg a takácsnak — még ma este írok neki, hogy török-szakad, jöjjön haza, házasodjék meg, mert rég nem voltam — keresztelőn.

Ezt a levelet azonban sohasem kapta meg Fritz és, pedig abból az egyszerű okból nem, mert apja sohasem is írta meg.

Ellenben a következő levelet kapta Reich takácstól, a kereszt-apjától:

«Édes Fritz! A jó Isten adjon neked erőt, hogy el tudd viselni férfias szívvel, amit igen szomorúan kell veled közölnöm.

Épen ma egy hete délután, amikor jó apád megkapta a leveledet és amiatt olyan nagy örömben volt, gondoltuk, hogy kivételesen elmegyünk a «Kék macskába». Az úton alig lehetett járni a sok idegen katonától, akik most itt vannak Niederbronnban és akiktől jó apádnak, hacsak látta is őket, mindjárt fejébe szaladt a vére.

Amikor a templom elé értünk, nagy sivalkodást hallottunk. Szégyellem neked megírni, hogy ilyen megtörténhetett Niederbronnban; magam sem tudom, hogy a szégyentől vagy a haragtól reszkettem jobban, amikor láttam, hogy egy fekete, egy ocsmány néger — Uram teremtőm, hogy lehet efféléket egy tisztességes hadseregbe bevenni? — a Baecker városi előljáró leányát szorongatja. És a többi katonák, akik ezt látták, röhögtek rajta és azt mondták, hogy ne féljen, kisasszony, a kis baba csokoládészínű lesz, nem fekete.

Én ezt a dolgot figyeltem, de bár figyeltem volna jó atyádat, mert ha őt figyeltem volna, most bizonyára nem kellene ezt a levelet írnom neked.

Isten a tanum, édes Fritz, nem vagyok benne hibás, mert mire észrevettem magam, már kész volt a szerencsétlenség.

Jó atyád odaugrott a szerezsenhez, mellbevágta és a Baecker leányt kiszabadította kezei közül. A szerezsen ordítani kezdett és a többi katonák is ordítottak, hogy «disznó bosch» és egy csomó lövés dördült el és jó atyád ott, a mi templomunk előtt összeesett.

Édes Fritz, kedves jó keresztfiam! Én nem tudlak téged megvigasztalni, te már nagy ember vagy, te el tudod viselni ezt a borzasztó sebet, ha kéred az Istent, hogy segítsen neked.

Jó atyádat tisztességesen eltemettük, ott volt a temetésen az egész város és úgy zokogtak az emberek, hogy egy szó sem hallatszott a tisztelendő úr prédikációjából és meg kell adni, hogy azért a franciák úri emberek, mert azt a szerecsnt a parancsnok már másnap felkötötte.

És Acker bácsi, a vendéglős, a «Kék macska» ivójában arra a helyre, ahol jó atyád szokott ülni, egy táblát akart tételni ezzel a felírással: Itt ült negyvenöt évig Walter von Hagenau, aki hősi halált halt Niederbronn piacán 1920 október 14-én.

Én azonban jobbnak láttam, hogy várjunk még azzal a táblával. Jó atyádnak is mindig mondtam: Csak várni, Walter, csak várni. Okos ember, ha egyszer beborult az ég, nem ugrál, nem dühöng, szépen végzi a dolgát, ahogy borús időben lehet, ahogy olyankor kell és várja — amíg kiderül. Nagyon okos ember volt jó atyád, mégsem akarta megérteni, hogy most be van borulva. Most hát adjon az Isten neki csendes nyugalmat a földben és örök boldogságot az égben.

Mikor jó atyádat a templom elől hazahoztuk, egyszer még magához tért és meghagyta, hogy írjam meg neked, hogy ölel-csókol, jere haza minél előbb, minden szerszámot rendben találsz, a házon semmi adósság nincs, a régi írásokra jól vigyázz és legutoljára azt mondta, hogy: «Fritz! Egy von Hagenau mindig tudja, hogy mi a becsület!»

Többet nem szólt semmit, de tőlem is elbúcsúzott, mert megszorította a kezemet.

Kedves Fritz, édes jó keresztfiam! Én is azt mondom, jere haza minél előbb. Addig is, amíg jönél, a házat kiadtam bérbe Kochnak, a szabónak. Azt a kis szobát azonban, ahol jó atyád lakott, lezártam. És az írásokat külön is elzártam a kaszniba. A ruhákat szépen eltettük keresztanyáddal a sifonerbe. Ne félj, semmi bajuk nem lesz, mert pipadohányt tettem közéjük, jó bőven. A naftalin nem ér semmit, azt én mondom neked. A moly rövidesen megszokja a szagát és eszi, mint a cukrot. De próbálja megenni a pipadohányt! Keresztanyád is, én is, csókolunk, tisztelünk, édes Fritz és várunk mielőbb.

Igy lett teljesen árva és az egyetlen von Hagenau a világon, Friedrich von Hagenau.

Mikor elolvasta a keresztapja levelét, leborult a két karjára és zokogott, mint egy gyermek. Csak kis fiú korában érezte azt a tiszta, nagy vágyódást, hogy megszoríthassa, átölelhessen az apját, amit most érzett és kitérte karjait, mintha annyi ezer kilométeren keresztül is elérné az öreget.

Maga elé idézte, elképzelte mozdulatait, hangját, beszédjét, ahogy eldiskurált vele, ahogy a mesterség fogásait magyarázgatta s ahogy a von Hagenaukról mondta soha véget nem érő meséit.

Mindez nincs többé. Csak ő van! Az utolsó von Hagenau. Úgy sajnálta most magát és most sajnálta először azt a hat esztendőt, az ifjú vágyak, a férfiézés forró, meleg hat esztendejét, amit kihabzolt belőle a háború.

De nem azért volt kemény elzászi és a Walter von Hagenau fia, hogy sokáig törje magát azon, ami már elmúlt s amin ő semmiképen sem segíthet.

Esténként, amikor visszavonult magányos kis szobájába vagy amikor vasárnaponként kísétált a város határába s álmodozva nézett át az eléje tornyosuló erdélyi hegyeken, sőt munkaközben is, sokszor, igen sokszor gondolt apjára és Niederbronnra s tele volt a feje tervekkel, hogy hazamegy és hozzákezd az élethez.

Mert valahogy úgy érezte, hogy az ő mostani élete nem is élet, ő most csak úton van az élet felé, nehéz, küzdelmes úton.

Emlékezett, hogy apja mennyit mesélt neki vándorlásairól, úgy gondolta azonban, hogy az ő bolyongása mégis csak más, mert az öreg annak idején kedve szerint ment egyik városból a másikba, egyik országból a másikba, míg őt egy hatalmas kényszer hajtotta ide-oda s most is, mint a cérnára kötött madár, csak addig szállhat, ameddig a cérnát engedik a földi gondviselés letéteményesei, a sokféle hatóság, rendőrség és egyéb hivatalos hatalmak.

Mindamellettt nem lett volna a Walter von Hagenau fia, ha ezt a cérnát el nem tudta volna szakítani, de teltek a hetek, sőt hónapok is teltek és Fritznek meg kellett állapítania, hogy a szíve van megkötve.

Egy magyar hivatalnok özvegyénél lakott. Az idős asszonynak az állam új gazdái elfelejtették kiadogatni azt a kis nyugdíjat, amit néhai férje egy dohos irodában, harminc esztendőn keresztül oly nagyon megszolgált. Egy darabig abból élt, hogy eladogatta eladható holmijait, aztán rászánta magát, hogy két szobájából egyikét bérbeadja.

Őmaga a leányával behúzódott a másik szobába és a kis konyhába.

Özvegy Szabónénak általában véve nem volt valami jó véleménye az iparcélegényekről és akármilyen délceg legény is volt Friedrich von Hagenau, akármilyen tisztességes is volt a viselkedése, rossz véleményét rája is kiterjesztette. Leánya is bizonyos idegenkedéssel, sőt lenézéssel fogadta a szobafestő lakót.

Ez az idegenkedés lassan-lassan felengedett s mikor a gyászszert

híre megjött, Szabó Erzsike már őszintén megsiratta a megboldogult Walter von Hagenaut.

Ezek a könnyek és a közös szomorúság napról-napra közelebb hozták őket egymáshoz és egyszer özvegy Szabóné csak azon vette észre magát, hogy semmi különöset sem talál abban, hogy Fritz néha a kelle-ténél hosszabb ideig marad náluk és egy idő múlva már azt is termé-szetesnek találta, hogy Erzsike marad kelleténél tovább a Fritz szobá-jában.

Lassan-lassan az utolsó von Hagenau kezdett magyarul beszélni és kezdte megismerni az erdélyi embereket. Megtanulta, hogy a katrinca a román nők testét takarja, a piros lájbi pedig a magyar leányokét. És bár nagyon ritkán járt vendéglőbe, megtanulta, hogy hiába az ezernyi gond, baj és szomorúság, vannak emberek, akik képesek késre menni azért, hogy a küküllőmenti bor jobb, mint a marosmenti.

— Akárcsak szegény jó apám, az áldott jó Walter von Hagenau — gondolta Fritz és azt írta a keresztapjának, Reich takácsnak Nieder-bronnba, hogy «mintha csak Elzászban volna az ember».

A takács sűrűn írt Fritznek és hívta haza. Egy alkalommal meg-jegyezte, hogy «őrült» ára van most Niederbronnbán a házaknak, nem volna-e jó eladni a Fritzét.

Nem nagyon érdekelte a dolog, mert sokat keresett, megtakarított pénze volt, azért mégis megmutatta a levelet Erzsikének.

A leány elolvasta, elsápadt, talán csak most érezte, hogy ez a szép, erős és komoly férfi ahogy ma itt van, holnap már épen úgy messze lehet innen.

Hallgatott egy darabig, szemébe kiült a nagy kín, ami a lelkét feszítette, görcsösen megmarkolta a Fritz karját, magához húzta a fejét és valamit súgott neki.

Egy percig álltak egymás mellett szótlánul, aztán Fritz mélyen elgondolkozva bement a szobájába.

Leült az asztal mellé, tenyerébe támasztotta a fejét és ott ült sokáig-sokáig.

Aztán elővette a keresztapja levelét, amit apja halálakor írt és elolvasta újra, ki tudja hányadszor, ezeket a sorokat:

«Mikor jó atyádat a templom elől hazahoztuk, egyszer még magá-hoz tért és meghagyta, hogy írjam meg neked, hogy ölel-csókol, jere haza minél előbb, minden szerszámot rendben találsz, a házon semmi adósság nincs, a régi írásokra jól vigyázz és legutoljára azt mondta. hogy: «Fritz! Egy von Hagenau mindig tudja, hogy mi a becsület!»

Aztán megint tenyerébe hajtotta a fejét s ahogy a szoba homályos sarkát nézte mintha édesapját látta volna ott.

«Persze tudom, hogy vársz — mondotta magában Fritz — tudom, hogy vársz. Tudom, hogy adósd vagyok egy csokor virággal, öreg Walter von Hagenau, édes jó apám! Adósd vagyok a szívemmel, amit te hazavársz a szép Elzászba.

És tudom, hogy adósa vagyok a régi háznak és a kis szobádnak, ruháidnak és a régi írásoknak, amik mind-mind várnak rám.

Ó, én tudom, hogy Te nagyon vársz rám, öreg Walter, édes jó apám!
De nézd! Te annyit vártál már reám, te olyan jól tudsz várni.
Várj még egy kicsit, öreg Walter von Hagenau.

Nézd! Most én vagyok az egyetlen von Hagenau, ha hazamegyek, azt mondják Niederbronnban: «Itt van az utolsó von Hagenau!»

De várj csak egy kicsit! Csak egy pár hónapig várj még, öreg Walter — és Fritz felugrott ültéből és mosolygott, aztán kacagott boldogan, hangosan és ömlöttek a könnyei — csak egy kicsit várj még, édes jó apám, öreg Walter von Hagenau, csak addig, amíg megint két von Hagenau lesz a világon.

Mert lesz! Fiú lesz! És vörös haja lesz! Igazi, valódi von Hagenau lesz!»

Aztán lámpát gyújtott, leült az asztalhoz és levelet írt a keresztapjának és mosolygott végig, amíg írta, hogy azzal a házladással jó lesz egy kicsit várni, akármilyen «őrült» ára is van most, mert sohasem lehet tudni, hogy mi történik és hogy kinek lesz még szüksége arra a házra.

Aztán fogta a levelet és bement Szabó Erzsikéékhez. A szobában sötét volt. Fritz csak homályosan látta, hogy hol ül a leány.

Lámpát gyújtott és ahogy világosság öntötte el a szobát, Fritz észrevette, hogy az Erzsike finom teste megvonaglik a hangtalan sírástól és a szemében, a két szép fekete szemében valami hideg rémület van.

Odalépett, megfogta a kezét s felemelte ültéből és amikor pillantásuk találkozott, az Erzsike két fekete szemében lassan fény gyult ki és onnan csendesen előmlött az arcán is.

Fritz nagy, meglegedett nyugalmat érzett és esküdni mert volna rá, hogy a háta mögött ott állt az öreg Walter von Hagenau, vállára tette kezét és úgy dörögte:

«Bravo, Fritz! Egy von Hagenau mindig tudja, hogy mi a becsület!»

Akkor jött be özvegy Szabóné és ő is hallotta, mikor Fritz azt mondta:

— Amilyen igaz, hogy Friedrich von Hagenau a nevem, olyan igaz, hogy én magát, Erzsike, feleségül veszem!

Sipos Domonkos.

ESŐCSEPERGÉS.

Felhős éj, halk eső pereg,
a fákon át köd száll zizegve —
végig sötét a lámpasor :
sehonnan sem hull fény sugar
a csöndesen csurgó vizekre.

Kicsiny kamrájából a szív
az elborult világba sóhajt —
hangjára senki sem felel,
csupán a szél küld válaszul
távolból egy-két elhaló jajt.

Felhős éj, halk eső pereg,
a fákon át köd száll zizegve —
végig sötét a lámpasor :
sehonnan sem hull fény sugar
a csöndesen csurgó vizekre.

Nincs ébren senki, senki már,
hallom lélekezését a háznak —
künn száll a köd s eső pereg :
tornyok, kémények, háztetők
egymáshoz bujva áznak, áznak.

Kinek nyujtsam most két kezem?
tompán beléjük ejtem arcom:
elárvultan találgatom,
hány év, hány nap, hány óra még,
amíg szívem megáll s elalszom.

Bardócz Árpád.

DÉVA VÁRA.

Készen áll már életemnek Déva vára,
Egy életre be vagyok én ide zárva.
Nagy Kőműves titkos kézzel építette,
Láthatatlan most is ott áll még, felette.
Szívemnek sok rejtett zárját ösztönűjja
Fel-felnyitja, meg bezárja vissza, újra.
Véremmel van megállítva minden köje,
Testem-lelkem táplálója, éltetője.
Hiába is lázadoznék: sorsom vára,
Egy életre be vagyok én ide zárva.
Ablakából vágyszemekkel ki-kinézek,
Nyári lombok, vadvirágok visszaneznek,
— Ez az arcom — rám ismernek első szóra,
Tudják, hogy a szívem sorsuk áhítója.
Bús jelennek színét-árnyát itt benn hordom,
Magyarnak és nőnek lenni — ez a sorsom.
Készen áll már rabsorsomnak Déva vára,
Egy életre be vagyok én ide zárva.

Debreczeny Lili.

Édes Anna. (Kosztolányi Dezső regénye.) Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy kislány, egy kis parasztlány. Édes Annának hívták. Cselédlány volt, itt szolgált Pesten, a Krisztinavárosban, Vizyné öméltsóságáéknál. Igen derék, jólelkű, szorgalmas, dolgos, tanulékony lány volt az Anna, öröm volt nézni a munkáját. Híre is kelt hamar a Krisztinában, csodának emlegették a mindenféle nagyságák és méltóságák s irigyelték is eleget Vizyné méltóságától, aki meg olyan boldog, de olyan boldog volt, hogy végre-valahára ilyen jó cselédje akadt: se nem lop, se nem pákosztos, se nem lusta, se nem jár hozzá senki: mintacseléd ez igazán. Nagyon óvatosan, vigyázva is bánt vele a méltósága; gondja volt rá, hogy el ne kapassa, el ne rontsa. Mert a legjobb is hamar elromlik, ha nagyon szabad pórázra engedik.

Egyszer aztán, egy téli éjtszaka ez a kis cselédlány, ez a kis mintacseléd vadállati kegyetlenséggel legyilkolta a gazdáit, előbb az asszonyt, azután az urat. Belopódzott hozzájuk a hálószobába s egy nagy konyhakést megforgatott a méltóságáék szívében. Dolgavégeztével lefeküdt a díványra s mély álomba merült. Másnap reggel, mikor elfogták, nem is védekezett; mikor a törvényszéken vallatásra fogták, mindent bevallott, de mentésére nem tudott felhozni semmit. — Bántottak? — kérdi tőle a bíró. — Nem. — Rosszul bántak veled? — Nem. — Hát akkor miért tetted? — Nem tudom. — Szóval elítélik tizenötévi fegyházra s el is viszik Mária-Nosztrára.

Eddig tart a mese.

Mese? — Kosztolányi Dezső egy fővárosi napilap karácsonyi számában egy irodalmi körkérdés kapcsán nyilatkozott, hogy Édes Anna nem költött személy, cselédkönyve most is ott van az íróasztal fiókjában; nagyon derék, jóra való kislány volt és — mégis gyilkolt, a gyilkosság majdnem azon módon esett meg, mint ahogy azt ő leírta.

Tehát nem mese; ú. n. igaz történet. Azok közül a szörnyű és érthet-

len esetek közül való, aminőket csak az élet, ez a rossz művész, produkál. Dehát, ugyebár, az élet és az irodalom között mégis csak van különbség s egy jó regényben nincsenek olyan meglepések, szenzációk, melyek bűnügyi rejtélyek vagy abszurdumok maradhatnak. A végén minden kiderül; azért van ott az író, hogy a maga bűvös lámpásával bevilágítson oda is, ahova a mi szemünk nem lát.

Kosztolányinak mindenestre valami szándéka volt vele, hogy a gyilkoló cselédlány regényét megírta. Keressük meg: mi volt ez a szándék s vizsgáljuk meg: hogy tudta megvalósítani.

Az első feltolakvó kérdés: vajjon nem irányregény-ez a regény? Az író talán a cselédkérdésben a polgári társadalom lelkiismeretére akar hatni? Talán azt akarja mondani: emberségesebben kell bánni a cselédekkel, mert a sok ridegség annyi keserűséget halmoz föl e primitív lelkekben, hogy végül is kitör belőlük az eredendő állati vadság? — Nem hiszem, hogy Kosztolányinak ilyen szociálpedagógiai szándékai lettek volna; ehhez ő sokkal inkább művész. Meg aztán, ha ezt akarta volna, jobban kiélezte volna a tendenciát. Ha talán nem is annyira, mint Beecher Stowe a maga híres irányregényében, melyet a rabszolgák felszabadítása érdekében írt, de mégis legalább annyira, hogy szándékait ne kellessen utólag találgatni.

Tehát nem irányregény. Mi hát? Egy részletekbenő lélekanalízis talán, mely a lélek, az idegek és az életviszonyok egymásrahatásának titokzatos szövevényében megmutatja a kivezető utat? A gyilkosságnak egy olyan beható lelki oknyomozása, melynek ismerete megérteti velünk a borzalmas tettet, amely megmagyarázza: miként lehet egy szolid kis cselédlányból gyilkos? — Nem, minderről szó sincs. A gyilkosság teljesen készületlenül ér bennünket. A kislány jelleme úgy van rajzolva, a cselekvény úgy van bonyolítva, hogy mindent várhatunk, csak ezt a fejleményt nem. Bár az író a leányt meglehetősen szenzitívnek raj-

zolja, azok a kisebb-nagyobb kedély-inzultusok, melyek a regény során érik, sokkal mindennapiabbnak, sem-hogy egy kis parasztleányt *ilyen* tette bírhatnának. — Tartom olyan író-művészek Kosztolányi Dezsőt, hogy föltegyem róla: jobban, sokkal-sokkal jobban meg tudta volna indokolni a gyilkosságot, előkészíteni a lélekrajzzal és a cselekvénnyel, ha ez lett volna írói szándéka. Nem, minden jel arra mutat: ő ép ellenkezőleg, a diszkrét jellemrajzzal, lanyha cselekvénnyel arra törekedett, hogy a regény vége kínos meglepetés, zavaró szenzáció legyen; hogy az olvasó arcán ott üljön a kérdés: Miért?

Dehát ha így van, akkor... mit akart mindezzel az író? Csak egy föltevészel tudunk erre felelni. Egy föltevészel, mely mindent megmagyaráz s mely legalább is az ügyetlenség, az elnagyoltság vádja alól fölmenti az írot. — Szerintem Kosztolányi Dezső a lélek tudatalatti életének rejtélyes világát akarta érzékeltetni, azt akarta bemutatni: miként lázad föl a tudatalatti én s miként kerül a tudatos én fölé. Szóval azt hiszem: e regény a kísérleti regény egy új fajtája, melynek megírására az írot az újabb lélektani kutatások, azok a divatos elméletek csábították, melyek pszichoanalízis meg freudizmus gyűjtőnevek alatt a nagyközönség előtt is többekévesebbé ismereteseek.

Nincs itt helye annak, hogy e forrongó, új lélektani elméletekkel foglalkozzunk, de annyit mégis jeleznünk kell, hogy ezek szerint a lélek tudatos felén kívül van a léleknek egy másik fele is, melyről nem tudunk. Az elnyomott ösztönök, indulatok, érzetek és képzetek egy külön világa ez, melynek épúgy megvan a maga karaktere, mint tudatos énünknek, csak — és ez a legfontosabb! — ellentétes karakterű tudatos énünkkel, jellemünkkel. A pszichoanalízis mintha csak tudományosan akarná igazolni azt a régi szólást: mindnyájunkban, még a legjobb emberben is lakik egy ördög. Normális, éplelkű, épidegzetű egyénben a léleknek ezt a tudatalatti felét a lélek fegyverező erői féken tartják, nem engedik érvényesülni, ellenben az idegbajok legkülönbözőbb eseteiben, mikor az öntudat gátjai meglazulnak, a tudatalatti én föltámadhat s az egyént egész jellemével, normális viselkedésével ellenkező, meglepő magatartásra, cselekvésekre bírhatja.

Az irodalom, különösen a mindenáron újságra, eredetiségre törekvő modernség mindig hajlott arra, hogy nyommon kövesse a tudományt az élet rejtélyeit kutató tapogatódzásaiban. Így, mikor az átöröklés tana jóformán még csirájában volt, Zola már sietett rá regényciklust építeni. Később ugyanígy volt a szociológia divatos, nap alatt lévő tantételeivel. — Ismétlem, úgy-látszik, jelenleg is egy ilyen kísérleti regénnyel állunk szemben. Kosztolányi a francia szürrealista költők példájára megkísérli a lélek ú. n. tudatalatti felét, a leláncolt ördögöt regényében szerephez juttatni. — Édes Anna öl, gyilkol, mert — amint mondani szokták: pillanatnyi elmezavarában föl-szabadul benne kenyéradó gazdája ellen lázadó tudatalatti énje. A véres tett azért érezzük meglepőnek, indokolatlannak, mert az író — egész logikusan — nem is próbálja meg azt előkészíteni, nem is igyekszik a leány lelkébe ennyire bevilágítani, mert — az úgyszólamó hiábavaló, az úgyszólamó lehetetlen próbálkozás volna. Az öntudatlant, a tudatalattit nem lehet tudatosítani.

A regényben tehát nincs ú. n. pszichológiai indokolás, motiváció. Ami annak látszik, sem az. Ez még nem lenne baj, ha volna benne elhithető művészet, szuggesztió. Ha az író képes volna elhithetni s valahogyan megértetni velünk, hogy a leány szükségképen, természetesen cselekedett, amikor gyilkolt. De ez csak egy esetben lett volna talán-talán lehetséges, ha az író elmerorvosi vagy pszichoanalitikai fejtegetésbe bocsátkozhatnék s *tudományosan* (?) próbálná előttünk megmagyarázni e lélektani rejtélyt. Minthogy azonban Kosztolányi ezt nem teszi s nem is teheti, mert ha megtenné, nem volna íróművész, ennél fogva kénytelen az olvasót tájékoztatlanul, kielégítetlenül hagyni, mert a dolog természeténél fogva nem állanak rendelkezésére olyan eszközök, melyek tisztán művésziek ugyan, de a rejtélyt, az abszurdumot mégis megoldják, a miért-re megadják a feleletet.

Ime tehát a kísérleti regény ezúttal is, mint már annyiszor, csődöt mondott. De sohasem mondott nagyobb csődöt, mint most. Csak sajnálni tudjuk Kosztolányit, hogy művészi energiáját ilyen háládatlan, lehetetlen feladatra pocskolta.

A regénynek ez alkati hibájáért nagyon kevéssé kárpótól a sok élvenség és közvetlenség az alakok és helyzetek

rajzában, a keresetlen előadásmód és a tárgyas alakításnak az a művésze, mely sosem sikerült talán annyira Kosztolányinak, mint épen most. Mintha egészen megszállotta volna nagy ideáljainak: Flaubertnek és a Goncourtoknak szelleme. Csakhogy ezek, ha még oly szívesen rajzolgatták is az abnormis jellemeket, sose vállalkoztak művészigle lehetetlen feladatra, mint most Kosztolányi Dezső.

Dóczy Jenő.

Eger multjából. A vidéki irodalmi társaságok egyik szép feladata a nemzeti művelődés helyi vonatkozásainak ápolása. Hogy ez, ha tervszerűen történik, távolabbi viszonylatban is figyelemreméltó eredménnyel járhat, mutatja az egri Gárdonyi-Társaság példája. E nemrég alakult társulás, a címében szereplő jeles író kultuszán kívül, más irányban is dicséretes tevékenységet fejt ki.

Legújabb kiadványa, Breznay Imre *Eger multjából* című műve, elsősorban bizonyára az egykori híres végvár lakóinak érdeklődésére számít, de hihetőleg szélesebb körben is sok szíves olvasóra fog találni. A munka első kötete, melyhez Szmracsányi Miklós írt előszót s az egri érseknek van ajánlva, az anyagi és szellemi tekintetben egyre emelkedő város kifejlődésének XVIII—XIX. századi előzményeit ismerteti. A szerző hiteles adatokra támaszkodó, vonzó előadásában szemléletesen újulnak föl Eger multjának vidám és bús napjai, vonatkozással a politikai, társadalmi s gazdasági élet különböző mozzanataira s nem egyszer okulására az erre hajlamos jelennek. Jellemző s a polgárság szívós akaratára vall, hogy a víz és tűz pusztításából származó gyakori elemi csapások dacára mily szépen gyarapodik idők folyamán e város. A szorosan vett helyi jellegű közlések sorából igen érdekes egy, a polgári öntudat ébrentartását célzó intézményről, a maig fennálló «fertyalmesterség»-ről szóló részletet ismertetés. A színészet régebbi állapotára utaló fejezet rövidsége ellenére is elég jó képet nyújt az első kísérletekről. Remélhető, hogy a mű tervbevett második kötete még fokozza majd e történelmi emlékekben oly gazdag város iránt a köztudat eddigi rokonszenvét.

A. B.

Szalezianus pedagógia. A. Anffrak «Une méthode d'éducation» cím alatt

(Párizs, 1924) a XIX. század egyik legnagyobb nevelőjének, Don Bosconak (1815—1888) pedagógiai elveit ismerteti meg a nagyközönséggel. Aktuálissá teszi reánk nézve ez okos kis könyvet, hogy Don Bosco alapítása: a szalezianus-rend hazánkban is immár annyira megerősödött, hogy külön provinciává alakult. Az egyszerű, de hősi lelkű olasz pap azon célból alapította rendjét, hogy elhagyott és árva fiúkat megmentsen az elzüléstől s igaz emberi életre nevelje őket. Azt a széles népreteget iparkodott ezzel felemelni, mely mint a külvárosok gyári munkássága az osztályharc elvadító uszításának van kitéve. Ennyiben Don Bosco páratlanul önfeláldozó koldusszegény fiai a minden kultúrát elnyeléssel fenyegető társadalmi katasztrófa elhárításán dolgoznak — újabb bizonyosságul annak, hogy az Egyház minden időben megtalálta a legfájóbb sebek gyógyírját, mely mindig új, de mindig a régi: Jézushoz visszavezetni az elesetteket s a szenvedőket.

E szociális szemponton kívül azonban merőben pedagógiailag is rendkívül érdekes Don Bosco nevelési programja. Szabadság és vidámság — ez a két szó jellemzi azt a módot, amint kis növendékeinek lelkét mint magasabb régiókba akarja emelni. Nem alkalmaz kénszerzet: gyónásra és áldozásra például nem parancsszóval, de merőben példaadásal bírja a gyermeket; oly áhítatos légkört teremt intézetében, hogy az alapjában jó és ártatlan ifjú lélekben természetes vágyódás ébred fel e szentségek vétele iránt. Nevelésében a *megelőzés* gondolata uralkodik: folytonos, de baráti jellegű felügyelet által *lehetetlenné* akarja tenni, hogy a gyermek megkezzék s így szokássá tévén a jó magaviseletet, azt egyúttal a jövőre nézve is biztosítja. Nem a szigor, de a szeretet, nem a tilalom, de az önkéntelenül magával ragadó példa az, aminek mindennél erősebb hatalmában hisz Don Bosco, midőn csodával határos nevelési eredményeit éri el.

Akik szeretik a gondolatok történeti fejlődését vizsgálni, e nevelési programról könnyen megállapíthatják, hogy Rousseau s a nyomában járó «philanthropismus» egynemely tanítására emlékeztet. E hasonlóság azonban csak a külsőségekre illik: valójában e kétféle nevelési irány szöges ellentétben áll egymással. Rousseau és hívei a pedagógiai *naturalismus*, Don Bosco a neveléstani *supranaturalismus*

hívei. Amaz azért enged szabadságot a gyermeknek, mert meggyőződése szerint az eredetileg jó és romlatlan emberi természet csak úgy tud a maga erényeiben zavartalanul kibontakozni. A szalezianus nevelő azonban azért kerüli a kényszert, mert tudja, hogy Jézust csak szabadon lehet követni s mert hisz az isteni kegyelemben, mely nem hagyja el azokat, kik az Údvözítőt a maguk gyermeki ártatlanságukban megtudták szeretni. Hiszen a Megváltó is arra tanított bennünket, hogy a gyermek van legközelebb Ő hozzá: ezért hisz Don Bosco a gyermeki lélek legmélyén lappangó jóságban, amelyet a Jézust követő élet példája lebirhatatlan erővel emel fel és nemesít.

Pauler Ákos.

Zsolt Béla : Házassággal végződik. (Regény.) Ennek a regénynek a derekátáján van egy jelenet, melyet az író szimbolumnak szánt. Két mérnök vitatkozik egy hegyi kiránduláson, hogyan lehetne a szakadéék fölé hidat építeni. A feladat nagyon nehéz, de a híd is nagyon fontos lenne, elsődrendű gazdasági érdekeket szolgálna. Vitatkoznak s az egyik mérnök félig tréfásan, félig komolyan feldob egy ötletlabdát, egy fantasztikus, zseniális tervet. De aztán nem törődik tovább vele. A másik, egy ügyes, praktikus ember elkapja az odavetett ötletet, megjegyzi magának, józan számitással kieszdi belőle, ami felhasználható s okosan, a nehézségeket megkerülve, végül is felépíti a hidat. A hídból ugyan hiányzik a monumentalitás, a szépség, a zseniális lendület, de végre is megvan s a praktikus célokat és érdekeket jól szolgálja. A regényben e hídügy, mondom, szimbolikus jelentőségű, de igazában nem sok szükség van rá, a regényből enélkül is kitűnik, hogy ügyesnek áll a világ s az élheteretlen akkor cselekszik legjobban, ha berendezkedik a *stabilizált* boldogtalanságra. A hídszimbólum világító ereje azonban mégis jó arra, hogy megvilágítsa az író és regényét.

Zsolt Béla is egy nagy feladat elé állította magát; *elhatározta*, hogy megírja az utóbbi évtized nagy magyar regényét, a világháborút és a forradalmakat átélt nemzedék életét és küzdelmét ez apokaliptikus évek sorsformáló hatalmával. Zsolt Béla igen jól tudta, hogy e nagyszabású feladat nagyszabású eszközöket kíván; és előtte lebegett a világirodalom példa-

tára is. Ki is szedte a nagy munkákból, ami praktikusán felhasználható, aztán számot vetve önmagával és a körül-ményekkel, technikailag ügyesen, az olvasó kíváncsiságát virtuózul csalogatva, megírta a regényt. A nagy, huszonötves regény tehát megvan. Hiányzik ugyan belőle a monumentalitás, a költőiség, a zseniális lendület, hanem azért megvan s a közönség bizonyos rétegeinek olvasási szükségletét így is kielégíti.

A háborús nemzedék regénye mindenekelőtt nagyszabású korrajzot kívánt volna meg. Zsolt Bélánál is megvan a korrajz, de a kontúrok elrajzoltak, a kolorit pedig néhol oly rikitó, hogy azt hiszi az ember: valami szélső balpárti napilap egykorú vezércikkeit és riportjait olvassa. Különösen a kommunizmus utáni magyar közállapotok rajzán érzik meg erősen ez az antinacionalista «mentális». Egy író, ha elfogulatlan történet szemlélettel tekint vissza e zavaros eseményekre, a kalandorok és fezőrök ágáló csoportjai s az ellenforradalmi «kilengések» mögött meg kellene ám, hogy lássa a sok vért vesztett nemzetet is, amint nagy erőfeszítésekkel próbál föltápaszkodni elesettségéből. Kellene, hogy érezze és megéreztesse . . . , de különben, mit magyarázom én ezt? Az író csak azt írhatja, amit látott és érzett s Zsolt Béla utóvégre nem tehet róla, hogy az ő világnézete olyan optikájú, amilyen. De apropo *világnézet!* Azt írja Zsolt Béla: «ebben az időben minden becstelen politikai és társadalmi álláspontot a világnézet szó pretenzióztatásával mentegettek». Vajjon nem írta el itt kissé magát? Csakugyan mindenikre gondol?

De hát a korrajz, még ha torz is, mégis csak korrajz, háttér; mi van a regénnyel? Lássuk, milyen az a *nemzedék*, melynek drámája a plakátstílu díszletek közt leperg elöttünk. Mert, hogy csak drámáról s nem nyugodt epikáról lehet szó, az kétségtelen. Kíváncsian várjuk hát a dráma hőseit, akik képviselik vagy jelképezik e nehéz idők nemzedékét.

Nos, a regénynek nincsenek küzdő hősei, csak szenvedő alanyai, ha ugyan alanyoknak lehet nevezni az olyan figurákat, kiket kényre-kedvre ide-oda lökdös az események árja. Meg se próbálják, hogy evezőiket az ár ellen feszítsék, minden aktivitásuk kimerül a vágyban, hogy ladikjukat föl ne borítsa a vihar. A férfi, Majoros Mihály,

klinikai típusa az akaratnélküli, dühös embernek. Se csontja, se izma: puhány, ázalog. Mindig azt teszi, amit nem akar. Különbösen paraszti eredetű «fajmagyar». (Nem Oblomov, csak egy semmi-ember: Molnár Ferenc *Andora*.) A leány, vagy amint Zsolt Béla pestiesen mondja: *a nő*, gazdag zsidóleány, tunya és intellektueleskedő, aki unalomból flörtöl a forradalommal és ellenforradalommal és az útjába akadt Majoros Mihállyal. Az ő szerelmi hercehurcájukból áll a regény. Szerelmet mondám? Nem, arról szó sincs, csak közönséges, megúnt, laza kis viszonyról, szexuális életközösségről. A probléma csak annyi: mikor hagyja ott egyik a másikat, mikor borul föl a közös csónak s ki pottyán a vízbe? Nos, hát hol az egyik, hol a másik. Minthogy pedig egyik se tud úszni, kínos kapálódzás után mindegyik visszakapaszkodik a közös ladikba. S végül, minthogy már jobb nem jöhet, *regényük* házassággal végződik. Közben pedig folytonos remegésben reszket két dekadens idegrendszer, mint béka a kocsonyában; árad a hús és vér illata, az erotikum füledt parfümje. (Van a könyvben egy pár olyan abszcén szerelmi jelenet, mely szerkezetileg is teljesen fölösleges, tehát csak öncélú «betét».)

De vajjon miért választotta az író e két tétova, tántorgó alakot regénye főszereplőitül? Ők jelképeznek a háborús nemzedéket? Miért tért ki az író a nagyszabású feladat elől, hogy talpig emberek életén mutassa ki e zord idők sorsformáló hatását? E kérdésekre már fentebb megfelleltünk. Mert így sokkal könnyebb. Az ő imbolygó lényüket úgy sodorhatja, ahogy neki tetszik. Az ő «jellemük»-ben semmi ellenállásra nem talál. Azt a látszatot tudja kelteni, hogy az ő küszködésük örökös küzdelem a történelmi erőkkal, hogy a korszak paskolja őket. S még hozzá úgy tűnik föl a dolog, mintha az író komplikált lélekrajzot adna, holott egyszerűen csak felelőtlenül és ellenőrizhetetlenül váltakozó villanyáramokkal izgatja alakjai idegeit, melyek persze nagyszerűen reagálnak, ahogy az író akarja. Mi sem könnyebb ennél és főleg hálásabb. Az idegpathológia t. i. manapság még nem annyira fejlődött, hogy ellenőrizni lehetne az idegrágtódzások igazságát.

Legtöbbet élt, e regényben egy finoman megrajzolt, életszínű, rokonszenves portré: a kis Schneider Vera arc-

képe. Ez a naiv, rajongó leány mellékalak, de bizonyosággal arra, hogy Zsolt Béla tisztán irodalmi eszközökkel is tudna komoly hatást elérni.

Dóczy Jenő.

Heltai Jenő; Papirkosár. Az asszony körül. Az utolsó bohém. — Az író élete is körforgás néha; Heltai Jenő oda jutott el, ahonnan kiindult: a papirkosárhoz. A két kosár közt azonban különbség van. Az első ezelőtt 35 évvel a költő ifjúkori zsenyéket nyelte el: az utóbbi a későbbi zsenyéket hozza napvilágra. «Papirkosár»: a szerző tehát maga sem tartja cikkei gyűjteményét jelentősnek. De kiadja, hogy az «Összes művek» egy kötettel szaporodjanak.

Heltai egyébként a hozzá hasonló szellemű írók között (ő maga mondja: «fájdalom, nem vagyok nemzeti író») az ártalmatlanok és kedvesebbek közé tartozik. Jól tud magyarul, ötletesen cseveg, nem affektál s nem akar többnek látszani, mint ami. Ifjúkorát Kiss József lapjánál töltötte, de verseiben nem Kiss mű-balladáit, hanem Heine modorát utánozta. Grizettalokkal lép fel, melyekben némi szentimentalizmus, elmésség és közvetlenség pótolja a képzelt és természetérzés hiányát. Nem a szárnyaló, hanem a gyalogjáró Heine, — zsebkiadásban. A szellemi és izlésbeli rokonság köteléke azonban mégis oly szembeszökő a nagy költő és követője közt, hogy a magyar poéta egy-egy verse azt a benyomást teszi, mintha a magyarsággal rokonszenvező Heine megengedte volna, hogy rosszabb versei Heltai név alatt jelenjenek meg.

De Heltaiban van oly vonás, melylyel mintájától előnyösen tért el. Szatírája nem bosszúból, gyűlöletből, vagy maliciából fakad s nem személyeskedő. Fulánkja nem bántó, mert általános gyengeségeket csipked, vagy a saját nyomorúságait és baklővéseit humorizálja. Szellemessége nem háborít, — de nem is villanyoz fel, csak mosolyt kelt. Szatírájának enyhességéhez igazodik írói szellemének egyéb kvalitása is. Képzetele nem merészkedik ki szabad tengerekre, inkább a költői hangulatok tavára tesz ártalmatlan kirándulásokat s itt is többnyire a part közelében evez. A parthoz, a mindennapi élet prózájához ragaszkodik, mert fél a mély vizektől. Ez a kissé nyárs-polgári vonás már kezdetben arra utalt, hogy költői vénája hamarosan kiapad s megmarad a szatírizáló és humorizáló

közepes író, a derék filiszter, ki mint egyik hőse: Pikkoló mester, a «jól táplálkozó nyárspolgároknak minden izgalom nélkül való életét éli, rendesen fizeti az adóját és tagja a hírlapírók nyugdíjintézetének». — «Nem vagy zseni, műveid nem fognak túlélni, de derék ember és jó fiú vagy» — mondja magáról más helyen talpraesett kritikai érzékkel és önismerettel. Művei valóban méltók rá, hogy vidám hangjakkal és itt-ott felvillanó elmésségükkel szerényebb körben jó hangulatot teremtsenek.

A «Papírkosár» is efféle baráti körbe való élmények, anekdoták és karcolatok gyűjteménye s bizonyára csak az írói ízlés és önbírálat szórakozottságának pillanatában surrantak ki a nyilvánosságra. Kiss József életében valószínűleg a «mester» (mily régi divatú ez a szó is!) papírkosarában találtak volna intim és maradandó otthonra. Élményekből és hallomásból szerzett, vagy eredeti feltalálásból szőtt kis történetkéket beszél el bennök, a humoreszk hangján. Színvonaluk jórészt a régi Heltai-nívóról is lejjebb szállt s úgy látszik, inkább annak a közönségnek szólnak, amelynek a szójáték az ábécéje. Ezt látszik bizonyítani az afféle elmésség is, mellyel egyik croquis-ját kezdi: «Ma reggel boldogan és megelégedetten ültem be abba a műmárvány műkádába, amely műháziuram műjövöltából műfürdőszobámat díszíti». Nem aggasztja-e a szerzőt, hogy az ilyesmit még az a közönség is igen «népies»-nek találja?

A frappáns voltukat vesztett ötletek s az olvasótól előre látott fordulatok mellett (ilyen például, hogy Piroska megeszi a farkast) kétségtelenül van a könyvben egy pár elmes és jóhumorú darab is (Séta az állatkertben, Hetven HP, Eletonem legnagyobb sikere), de kérdés, hogy egy jó viccért érdemes-e meghallgatni tíz rosszat.

A *Papírkosárnál* mindenestre jelentékenyebb az írónak második kiadást ért: *Az asszony körül* c. könyve. A szokott Heltai-modorban: könnyen, elevenen írt elbeszélések ezek is, de tárgyukat a cím helytelenül jelöli meg. Nem az «asszony» körül fonódnak, hanem bizonyos féligasszony, féliglány-féle lények körül, aminthogy az író világa is a félvilág. Ezeket a teremtséket az ifjabb Dumas vezette be az irodalomba s úgy látszik, Heltai vezeti ki. Ma t. i. nincs már mit keresniök érdeklődésünkben. Dumas után a tizen-

kilencedik századvég azzal a tendenciával népszerűsítette őket, hogy a társadalomból ledér életmódjuk miatt száműzöttekben gyakran több a «morál», mint az úgynevezett «tisztességes» nőben. (Lásd Heltainál is: «Levél egy menyasszonyhoz» c. novellát!) Ma már kikoptak az irodalomból, mint ahogy megdőlt az a hazug szentimentalizmus is, mely a részvét és rokonszenv oly előkelő trónusára ültette őket.

Heltai azonban úgy véli, hogy közönségét ez a női típus érdekli inkább, mert mint «költői» tárgy ez ígér kalandokat, raffinált pikanteriat s ez ad alkalmat az írónak arra, hogy bár diszkrétén, meg-meglebbentse a fügönyt, mely a szerelmi élet titkait szemérmesen eltakarja.

Ártatlanabb és jobb ízű az író harmadik munkája: *Az utolsó bohém* c. kis regény. Mák István «alanyi költő» és Csontos Szigfrid «drámaíró» fiatalkori életéből mutat be eleven képeket Melyik volt a kettő közül az utolsó bohém, nem sejtjük, csak azt tudjuk, hogy az elsővel — Murger alakjával — mind a ketten rokonságban vannak. Nem baj! A másolatok is élnek, ha jók s el kell ismernünk, hogy Heltai bőven megajándékozta alakjait a maga jókedvével, érzelmességével és elmésségével. Történetük, sorsuk, szerelmük leköt s szívesen megbocsátjuk az írónak azt a «bohém»-idealizálást, mellyel egy kis perditából mennyei lelkű nőt rögtönöz.

Kár, hogy az idő kikézdte az efféle szellemességeket: — «Endre, egy zeneszerzőt! — Habbal, vagy hab nélkül? — kérdezte a főpincér». Aztán: «Ott ült a mama és a költő között, és hol a költőre nézett, hol a mamára nem nézett». Vagy: «Csontos Szigfridnek két keresetlenül egyszerű szobája volt. Keresetlenül egyszerű, mert abban az időben a drámaíró is nagyon keveset keresett». Aztán: «Majd kiderül a boncolásnál!»

Az efféle elmésségek ma már muzeális értékűek s szomorú bizonyítékai annak, hogy az éle élete mily rövid. Először mulattat, másodsor untat, harmadszor bosszant. Heltai idézett élcei «harmadik kiadásban» jelentek meg. *Hartmann János.*

Magyar etymologiai szótár. Nyolc esztendei félbeszakadás után végre folytatódik Gombocz Zoltán és Melich János e nagy művének megjelenése. 1914-ben indult meg s 1918-ban akadt

el a hetedik füzettel, mely legutolsóul a *csobolyó* szó eredetével foglalkozott. A magyar tudományos publikálás általában nagyon megsínylette a háború utáni évek anyagi aszályát, s különösen lehetetlenné vált oly művek közzététele, melyeknek, mint e roppant apparátussal dolgozó szótárnak, nyomdai költsége a már megszokott magas árhoz viszonyítva is ámulatba ejt. A M. Tud. Akadémia, e monumentális mű kiadója, az elmúlt év folyamán jutott újból abba a helyzetbe, hogy fedezni tudta a szótár legalább egy-egy füzetének nyomdai költségét. Köszönet neki, hogy lehetővé tette a nagy vállalat továbbmozdulását. A múlt év végén megjelent VIII. füzet a *Csolontos*, és *Daru* közé eső szavakat öleli fel. Úgy tudjuk, két további füzet megjelenésével még ez év folyamán ki lesz az első kötet, s akkor aztán a füzeteket csaknem 14 évi gyűjtés és őrzetetés után végre beköthetjük. A füzetek borítékát azonban érdemes lesz megtartani a kötetben is. Leolvashatni róluk, hogy 1914-ben három, 1915-ben kettő, 1916-ban egy füzet jelent meg, 1917-ben egy sem, 1918-ban egy, s 1919-től 1926-ig megint egy sem. Az egyik szerző, Melich János, az első füzetek borítóka szerint M. Nemz. Múzeumi igazgatóőr (majd osztályigazgató) s az Akadémia lev. tagja, a most megjelent nyolcadik füzetben már budapesti egyetemi tanárnak s az Akadémia r. tagjának írja magát. Az akadémiai tagságban hasonlóképp jelzi az idő múlását s a tudós érdemek gyarapodását Gombocz Zoltán titulusa, a viszontagságos időt pedig tanári hivatalának jegyzéke: az első füzet címlapján Eötvös-kollégiumi tanár, a következő haton *kolozsvári*, a legutóbbi pedig *budapesti* egyetemi tanár.

A hosszú idő nem telt hiába, s nyomot hagyott a szótár belsején is. Az első és nyolcadik füzet megjelenése közt a magyar nyelvtörténetnek már korábban nekilendült renaissance-a bő gyümölcsöket termett s e gazdag évtized eredményeit, melyek megérlelésében épen a két szerkesztőnek volt legnevezetesebb része, most már szintén kodifikálhatják a szótár új füzetei.

Az eltelt hét szük esztendőben többször hallottunk olyan hírt, mintha a nagy vállalat kényszerű szüneteléséért némi kárpótlásul egy szűkszávúbb, de teljes és laikusok számára is alkalmas, Kis Etymológiai Szótár közzétételére szánták volna rá magukat a szerzők.

Sajnáljuk, hogy e tervüket (ha igaz volt a hír) nem valósították meg; haszna lett volna abból nemcsak a laikus, hanem a tudós közönségnek is, mely egy ilyen tömörebb szótárból is köszönettel vette volna a mai eredmények sommás közlését. A nagyközönség szempontjából pedig ezutánra is kár volna elejteni e tervet. Igaz ugyan, hogy iskolázott ember eligazodhat a nagy kiadvány közléseiben is, de ebben igen sok van, ami csak szaktudóst érdekel, míg a laikus megelégednék a leghasználatosabb közmagyar szavak származtatásával. A mostani lexikon-járvány idején, mikor virgonc lexikonok seregestül perdülnek ki a könyvpiacra, nem ártana, ha azt a tanulási vágyat, mely a mai közönségben csakugyan megvan s melyet e lexikon-dívat igen sokszor pusztá üzleti célokból kamatoztat a maga számára, a komoly tudomány is sietne a maga tiszta forrásaiból kielégíteni. A magyar nyelvtudomány iránt a laikusok érdeklődése is nagy (tudják ezt a szerzők úgyis, mint a Magyar Nyelv c. folyóirat szerkesztői), s bizonyos, hogy ezrével fogyasztanak egy Kis Magyar Etymológiai Szótár kötetét. Addig is azonban örüljünk egyelőre a «nagy»-nak! —i —gy.

Ifjú Szentek Élete. (Hám Antal könyve.) Az ifjúság számára készült ez a könyv, hogy ideálokat adjon az öntudatlanul is eszmények után sóvárgó, fejledező lelkeknek. Könyvek nevelték néhány évtized óta olyan blazirttá az ifjúságot, könyv hitte el velük, hogy lelkesedni szégyen s hogy mindent gúnyos fölényel kell nézniök, ha művelteknek akarnak látszani; most része lehet a könyvnek abban is, hogy el ne veszítse a gyermek lelke ruganyosságát, egészséges életkedvét, fogékonyágát a nemes, a szép, a lelkeség iránt. Hám Antal könyve ezért állítja az ifjúság elé az erkölcsi nagyság, az üde lelkiező hőseit, az ifjú szenteket.

Tizennyolc kis életrajzot mond el a szerző, Szent Ágnes, Ágota, Tarziciusz s az első századok többi vonzó gyermekvértanuitól a napjainkban szentté avatott Kis Teréziáig — a martyrologium zengéit gyűjtve össze — s örömmel találjuk köztük a két ifjú magyar szentnek, Szent Imrénék és Szent Margitnak életét is. Kiváló tapintattal szemeli ki egy-egy szent életének legkiemelkedőbb eseményeit, legjellemzőbb erényeit, úgyhogy a néhány lapra sűrített kis életrajzok mindegyike teljes

képet ad és mégsem válik nehezkesé, sőt az illető szent korának festésére is szánhat néhány sort.

Sajnálunk kell azonban, hogy a betűrend nagyon is lényegtelen szempontja szerint csoportosít. Ha a szerző korok szerint haladva mutatja be az ifjú szenteket, ezzel egyfelől fiatal olvasóinak történeti érzékét fejleszti, másfelől bemutatja, hogy a szentség nincs korokhoz kötve, a lelkinagyságnak csupán nyilvánulásai változnak a századok körülményei szerint.

Hám Antal nyelve ifjú közönségéhez alkalmazkodik: világos és egyszerű, a könnyedén beleszótt szentírású idézetek csak szent komolyságát emelik. Horn Antal szép rajzai igaz megértéssel simulnak a szöveghez s előmozdítják az egész könyv kellemes hatását.

Hevesy M. Angelica.

Fábián László: Debussy és művészete. Ezzel a címmel régen várt könyv hagyta el a sajtót. És szerencsés, mert időszűrének teljességében jelent meg. Debussy mindmáig nem hozta heves lázba a magyar közönséget. De még zongoristáinkat sem igen. A hangversenyek műsorai sem szépségeihez, sem divatlehetőségeihez méltóan nem nyújtottak teret az új muzsikának. A zongoravirtuózok ideálja még mindig Liszt és Chopin.

Debussy harmóniai voltak azok, amelyek — közvetlenül, de méginkább közvetve — újításai közül elsőnek váltak ismeretessé magyar földön. Köztudomású, hogy Kodály harmonizálásának egyik vezetés forrása Debussy és ha korábban nem is, de most, hogy Kodály zenéje oly széles körben elterjedt, feltámad az érdeklődés az iránt a mester iránt is, akinek a Kodály-iskola újszerűségeinek nagy részét köszönheti.

Mindjárt a könyv elején, abban a fejezetben, ahol Debussy fellépését és sajátos szerepét tárja elénk a szerző, új párhuzam kínálkozik Debussy és Kodály között. Mindketten a német zene uralmának idején akartak nemzeti zenekultúrát teremteni, illetve a régi kezdeményt kiemelni a feledésből. Kodály a népdalhoz, a népzenehez ahhoz az ősi rétegéhez fordult, melyet a város nem ismert. Ugyanezt tette közvetlenül Debussy előtt Musszorgszki is. Az orosz mintát Debussy nem követte. «A primitívet is artistikusan simogatni szerető Nyugat fia, a túlkulturált Debussy már művészi hagyományokat ke-

reszt a különben is sokkal halványabb arcú francia népdal helyett.» Szerencséje volt. A régi clavecinisták, a nagy Couperin és Rameau művészetében megtalálta azt a hamisítatlanul tiszta gall-stílust, melynek feltámasztásával remélte megérni a francia zene reneszánszát. Innen van az is, hogy a clavecinistákra támaszkodó új francia zene *zongora*-muzsika lett, mint ahogy a népdalból merítő Kodály zenéje első sorban a magyar *ének* reneszánsza.

Debussy folytatja a régi kezdeményt. «A clavecinisták korában a zene még nem volt az a módfelett hatványozott dimenziójú formákban jelentkező s bennünket szédítő iramban a félistenek birodalmába lendítő művészet, amelyet a német nagymesterek fejlesztettek belőle.» Debussy folytatja ezt a levegős szövést, finom érzelmességű zenét, melybe új ággént a francia nyelv fordulatos szellemét, hajlékony ritmusát és pallérozottságát is beoltotta.

Ez a fejezet (a «musicien français» című) a legérdekesebb és legkomolyabb része az egész könyvnek. Az «újtítóról» szóló fejezet megállapítja, hogy Debussy újító tevékenysége «felölelte a zene szigorúan technikai, mondattani és formai, valamint esztétikai és tárgyi vonatkozásait». Mindezekről azonban kevés szó esik. Bővebben szól az összhangzattani újításokról. «Debussyt kizárólag a zene természetes akusztikai törvényei, a harmóniák iránti rendkívül differenciált érzéke és biztos izlése vezették. Így keletkeztek újszerű akkordjai...» Hogyan? — Később többet mond: «Egy-egy Debussy-akkord sokszor mintegy magva, sűrített, eredeti alakzata a kifejtett melódikus virágnak».

A könyv nagyrészt hosszú vitaközlés foglalja el (számunkra) láthatatlan ellenféllel. A francia zenekritikusok Debussyt megtették a zenei impresszionizmus vezérének. Fábián tiltakozik e «deklassifikáló» megállapítás ellen és kimutatja, hogy Debussy voltaképpen expresszionista. Eközben többször is bőven kifejti mindkét izmus lényét. Mindennek ellenére az a meggyőződés alakul ki az olvasóban, hogy e két, ma már meglehetősen divatjamult idegen név csak sejtet, de nem ad lényegyet.

Alapos és gazdag fejezet a «Debussy művei». Az egyhangúság minduntalan hangzatott vádja ellen élénk tiltakozás ez ismertető felsorolás színészsége. Debussy szimbolikus korszakában az őt Baudelaire-dal és a vonósnegyes,

a végtelen harmónia korában (Pelléas és Mélisande) a Faun délutánja és a Pierre Louys-dalok nevezetes bizonyítékai annak, hogy Debussy nem volt sohasem egy irányú kizárólagos követője.

A Pelléas és Mélisande meg a wagneri opera összehasonlítása tanulságos. «Wagner szimfonikusán elgondolt és a zenei realizáció miatt szinte kényszerűen beállított hosszú monológjai és helyenként unalmas párbeszédei az általa erőszakolt drámái elsőbbség dacára is sokszor hátráltatták a dráma szabad folyását. Debussynél éppen e szereplők fesztelen énekes-beszéde folytán a drámai cselekmény akadálytalanul pereghet le a színpadon.» Orkeszter-művészeite felszabadította a zenekart «eddig elengedhetetlenül szükségesnek ítélt *felduzzasztott és dörejes hangjától*».

«A Faun partitúrájában Debussy jellegzetes, szerelmes szavú fuvalója viszi a főszerepet. Ez a kimondhatatlanul elbűvölő, újszerű halk hang, a Faun-prelűdből kiáradó, finoman elomló szereleménekes hangulat ejtette meg leginkább a kilencvenes évek túlérzékeny lelkeit.»

Revelációként hat a Debussy melódikus korszakáról szóló fejezet. Az ideartozó művek alig ismertek nálunk. Hálások vagyunk Fábián Lászlónak a Le Martyre de St. Sébastien, a szonáták és az utolsó színpadi művek ismertetéséért.

Nevezetesek a Debussy hatásáról írott sorok, érdekes rajza ez a Debussy-ízlés és az újabb irány hullámgyűrű-változásának. Fábián László úgy véli, hogy «az ő ideje még nem következett el». A franciák számára talán még előjövendő; ki tudja? A mi harcaink győzelméből azonban őreá is száll majdan egy köszöntő, fényes sugár.

Kerényi György.

Négy kis verskötet. (Geőcze Anna versei. Molnár Sándor: Ilyen a szívem; A tisztaság himnuszai. Zalavári Ödön: Néha éjjel.) Négy kis verskötet. Összeköti őket az embersors és a közös magyar sors. Ennek a hangjait űtik meg. Hasonlítanak a többi kortárs-verskötethez: vergődők, nekibúsulók, nekibizakodók. Régi és új versutakon próbálkoznak. A régi hanghoz nem elég bennük az új mondanivaló ereje, az új formákba nincs kovácsolnivaló új vasuk. Nem talál szíven bennünket semmi hatalmasabb fájdalomkinyilatkoztatás, sem belsőkbe síró zokogá-

suk nincsen. Örömük nagyon a maguk öröme marad verseikben is. Nemzeti sorsunk nem kelt költeményeikben akkora mozdulást, mint amekkora szavakat. S mégis odafigyelünk rájuk, mert a magyar életfa levelei. Nem termés, de a lélekzés életjelei.

Geőcze Anna versei szerény kis versikék. Valami belső, de csendes rezignációvá békült fájdalom, valami ismeretlen okú válás életet fosztó szomorúsága, valami csendes vágy még fellobbanásaiban tisztja szentesége szől belőlük, de hangjukban több az elfúlás, mint az erő. Sugár és fény után való csengésüktől nem oszlik a méla ború. Mélységüket három vers jelenti: a «Ki vagy te?» ódai lendülete, a «Felel a szívem» megkapó emberbaráti részvéte s «Az ember szárnya» zenét áldó igaz pathosa. Verselésük gyakorlott, ritmusuk ép, nyelvük tisztja. Mondanivalójuk találhat megértő bánatos sziveket.

Molnár Sándor mindkét kötetének első ciklusában a boldog szerelem élményei — ma szokatlan családi líra — csendülnek meg kedvesen, egyszerűen, néhol csupán zökkenve egy-egy kiütkező kép vagy szó miatt («mikor legmelegebb a szád»; «Pőrére vetkőző szemeid előtt És testemet betakarom lelked Melegébe...» stb.). Elmerengés, idilli hangulat, évődés ritmikusán rimtelen játékaik és versek. Egy másik ciklus mindkét kötetben az egyetemes emberi rokonérzésnek van szánva. A magyar sors a «Hitvallás Erdély földjén» című ciklusban s néhány más költeményben szólal meg. Molnár talán ezekben a legköltőibb. Általában gondolata több, mint élmény ereje. Józan, tisztafejű író. Verselése nem gyakorlatlan, de nem is erős és gazdag. Nyelvének magyarsága tisztja. Van egy sikerült műfordítás is az egyik kötet végén: Cosbuc Ősz című költeménye, amelyet érdemes volt tolmácsolnia.

Zalavári Ödön versei sok magánügyet reportálnak», mint Kozma Andor szellemesen mondotta a szerző egyik prózában írt műrészletéről. S az jelenkény baj, ha a vers makacsul magánügy marad, mert nem tud a mások szívébe csendülni. Pedig Zalavári készült a költői pályára. Tanulmányait mutatják feleszámú reminiscenciái, erőltetett szóképei, forrongó verselés-módja — s noha szaloni, de modernkedő titánkodása és sátánkodása. Van azért néhány sikerült verse: A néma

templom ; Az én Ararátom ; Véremben dúlsz ; Azóta ; Apám. Nem minden igéret nélkül való verselő, de tisztulásra, nagyobb igazságra s épebb ritmusra kell törekednie.

Szónyi Sándor.

A Szent István-Társulat regényei.
(P. Pál Ödön: A bujdosó vagyon. — D. Jovanovich Lea S. M.: Nemcsak kenyérről. — S. Bokor Malvin: Árpád-
vér. Budapest, 1926.)

A Szent István-Társulatnak e külső alakjukra is előkelő díszű regényei tárgyi elgondolásra más-más életvilágot jelentenek, mégis összetartoznak a világszemléletnek ideális magasságú egysége révén. Van ebben az idealizmusban azonban elég sok reális elem is, hiszen a lelki elemzés és külső történés erős és mély adatait át visz érvényesülésének útja. Ereje azonban nem ebben az egyensúlyban van, hanem abban a szellemben, amelyre rásegítette, fölemelte e regények mindegyikének dialektikáját, eseményalkotó belső elvét, mindenkifölött pedig a megoldások világnézeti módját, amely aztán el is döntötte a regények irányát — az erkölcsi optimizmus felé.

Mindezt a világnézeti vonatkozást azonban a regényekben a tudatos művészi rend fegyelme és szándéka érvényesíti. Így tehát a legkevésbé sem kell aggódnunk, hogy csak azért, mert lelkiből területről támadt a tárgy, a művészi alakítás elvesztette volna vele szemben a maga érvényességét, vagy — képességét.

Pál Ödön regény-anyagának szellemét erősíti, fokozza az idő: a forradalomba való áthajlás pontja, melyben az érvényre jut. A Rábcahelyi-család nagy vagyonáról van szó, melyet testvérei rovására Rábcahelyi László csak magának akar megszerezni. Hamis úton sikerül is ez neki, de mikor éppen azon a ponton van, hogy szíve boldogságát ezzel a vagyonnal akarja megszerezni, erkölcsileg éppen akkor omlik össze. Elveszett erkölcsi életét az ellenforradalomban feláldozott fiatalosságával próbálja kiengesztelni. A regénynek csak egy hibája van: a lelki súrités és az események lepergetésének gyors, izgalmas tempója. Egyébként mint jellemalkotás és mint korjellemzés elsőrangú. Jólesik ebben a regényben az, hogy minden elemzés ellenére is, kikerülünk benne az életbe s egy magasabb erkölcsi rend elvének érvényesítése, lelki igazsága mellett talál-

kozunk az élet nagy és mély hullámzásaival. A regény ezáltal önkéntelenül is nemcsak ábrázolása, hanem kritikája és megfejtése is lesz egyúttal annak az időnek, amely fölvetette e regény keletkezésének lelki szükségét s vele a regény problémáját. A pompás magyarság és stílustisztaság, mellyel a regény írva van, csak teljesebbé teszi Pál Ödön munkájának amúgyis gazdag értékét.

Ugyancsak háborús lélekanyagból készült Jovanovich Lea regénye is. A munka főereje témalátó kiválóságában emelkedik ki. A regény problémája: egy orosz fogságba jutott s itt a bolsevizmus hatása alatt elromlott magyar orvosnak: Hajdú Pálnak lelki átalakulása egy ideálislelkű leány hatása alatt. A megtisztulás folyamatának regényessége eleven és gazdag, lélektana pedig néha meglepően finom. Csak az a kár, hogy az események elosztása a regényben nem mindig egyensúlyozott, az elbeszélés menete ezért néha fölöslegesen van eseményekkel is, eszmélkedésekkel megterhelve. Amint a szerző kialakítja magában az eseményekkel szemben az elrendezés szabadságának fegyelmét, meseképző, lélekelemző s amit különösen ki kell emelni: párbeszédszöve nagy képességeivel, stílusának nemes gondjával még igen sok irodalmi érték megvalósítását igényelheti a maga számára.

A történelem távoli magyar területére visz bennünket S. Bokor Malvin regénye, mely III. Béla trónrajutásának történetét tartalmazza. A szerző minden során, az eseménysodrás egész módján érzik, hogy kitűnő elbeszélő és író. Az érdekesség gondja talán a kelleténél egy kissé jobban is uralkodik a munkában, — a többi, főleg a történelmi szempontok elhalványítására. Sok helyen szerettük volna, ha az események belsőbb fordulatokban gazdagabban és azoktól elmélyítetebben fejlődtek volna ki. Ilymódon Mánuel bizánci császár és Béla kapcsolata hatalmas történelmi kilátásoktól kapott volna súlyt, szinte tragikai erőt, amely az egész regényt a történelmi regény megrázóbb magaslatára emelte volna, mint ameddig így jutott. Lehet, hogy a kiváló író nem is akart mást adni, mint amennyit nyújtott. Ebben az esetben a serdült ifjúság pompás történelmi színekben játszó regényt kapott ugyan, de akkor is kár, hogy a téma nem kapta meg azt a kifejtést, amely lehetőségiben benne volt.

A regények kiállítása választékos illésű, finom hatású. *Brisits Frigyes*.

Világlexikon. (Második kiadás.) E lexikon első kiadásával az a bohózatba való eset történt, hogy maga a kiadó cég kobozta el. Kommunista szelleme ellen ugyanis sok panasz hangzott fel s a kiadó jónak látta a második kiadás alkalmával az elsőnek közkezen forgó «bűnjeleit» akkép tüntetni el, hogy a tulajdonosoktól visszavásárolta. Mondanom sem kell, hogy helyesen cselekedett. Még a Világlexikonéval azonos érületű olvasó is soknak tarthatta azt a kedvezményt, melyben a lexikon egyes «nagy»-jai részesültek. Böhm Vilmos hadügyi népbiztost pl. 9 sor méltatta, míg Böhm Károlyt, a neves filozófust, csak 2 sor. Jászinak 29, Agostonnak 12, Szamuellinek 13 sor jutott az «enciklopediában», mely igen mostohán bánt el azokkal a jelesekkel, kik nem a szovjet révén szereztek nemzetünknek hírt, nevet. Igaz, hogy ezzel szemben a Világlexikon első kiadása Pogány József népbiztosról is megfeledezett s e bűnös mulasztást csak a 2-ik kiadás tehette jóvá. Maliciózusok lennének-e, ha azt kérdeznék: vajjon nem e hiány pótlása tette sürgőssé a második kiadást?

A régi Világlexikonnak mégis volt egy előnye az új felett. Az első közölte a munkatársak névsorát s így — bár e névsor több homályos és ismeretlen nevet tartalmazott — a felelősségnek legalább látszatot igyekezett adni. A második kiadás sem a szerkesztőt, sem a munkatársakat nem tünteti fel.

A szerkesztőség homályban maradásért bőven kárpótol a kiadó, aki «Enciklopedia Részvénytársaság» név alatt négyszer is bemutatkozik az olvasónak: a könyv fedelén, a címlap két oldalán s az előszó alatt. Az előszó tájékoztat a lexikon szerkesztésének szempontjairól s így, aki ezt elolvassa, tisztában lehet magával a lexikonnal is.

«A Világlexikon a mai ember és nem az örökkévalóság számára készül», mondja a Részvénytársaság előszava. A műnek ez egyik legbőlcsebb mondása. Valóban: egyetlen lexikon sem készül a neandervölgyi ember számára, de az is igaz, hogy még nem volt a világon lexikon, mely oly hamar — egy év alatt — elavult volna, mint a Világlexikon.

«A szerkesztőség annál a kérdésnél, hogy miről és mennyit írjon, döntőnek a mai ember érdeklődését vette.» Ép

ezért mai embereknek és aktuális kérdéseknek oly arányban juttatott helyet a szerkesztőség, amily arányban érdeklik a jelenkort, tekintet nélkül az utókorra.» «Az, hogy valakinek a neve a Világlexikonban előfordul, még egymagában távolról sem jelent elismerést. Van a hírnek Herostratus-féle formája is.»

Ezek hát a szerkesztés szempontjai. Az utolsó mondatban idézett Herostratusról tudnivaló, hogy felgyújtotta Artemis templomát, csakhogy nevét megörökítse. A Világlexikon is megörökíti Magyarország gyujtogatóit, tán az egy Haubrich kivételével, bár el kell ismerni, hogy az első kiadáshoz képest mérsékeltlen és óvatosan ír róluk. Az első kiadásban a népbiztosokon kívül a terroristák is felvonultak a megfelelő címszók alatt, úgyhogy a régi Világlexikon abban különbözött más lexikonoktól, hogy míg ezekben a jeles emberek neve után a születési évszámot olvasható: a Világlexikon nem egy kitünősége után a kivégeztetés gyászos dátuma állt.

De lássuk a szempontot, mely «a mai ember érdeklődését veszi döntőnek» arra nézve, «hogy miről és mennyit írjon». A Részvénytársaság felfogása szerint a mai embert elsősorban a nemzetgyűlési képviselők és primadonnák (Fedák, Petrás Sári) érdeklik, mert ezeket fölösszámmal vette fel gyűjteményébe. A sok jelentéktelen és ismeretlen név itt néha azt a benyomást teszi, mintha valami telefonkönyvből lapoznánk, melyben a telefonszámokat születési évek helyettesítik. Hát még a sok szocialista író! Lexikonunk kitűnő szimattal nyomozta ki még a megszűnt területeken is a radikális világnézetű írókat és költőket, de — részvéntünk érte! — alig akad róluk mondanivalója. Csak itt-ott merészkedik a jellemzésig, mint pl. Dévény Jenő esetében, kiről a következőket írja:

«Dévény Jenő költő, bécsi emigráns. Az emigrációban lett poétává. Egyszerű, igaz, őszinte egyéniség, erősen a magyar földben, magyar tradíciókban gyökerezik. Kötetei: Bécsi erdő, Bécsi miniatűrök, Bécsi csöndes muzsika.»

Hasonlítsuk össze a jellemzés e csöndes muzsikáját a Reményik Sándorról írt *hűvös* ismertetéssel:

«Reményik Sándor, 1890, író. Kolozsvárott él. Versek és esztétikai tanulmányokat írt. Kötetei: *Fagyöngyök*, *Rilke-fordítások*, *Csak így*, *Vadvizek zúgása*, *A műhelyből*, *Versek*».

Ki ez a Dévény Jenő? A lexikon első kiadásából kimaradt: tehát azóta felezték fel? Úgy, de neve meg ott szerepel az első kiadás munkatársai közt. Az eljárás tehát époly rejtélyes, amilyen világos másfelől.

Kik vannak benn a lexikonban s kik maradtak ki belőle? Csak futólagos számbavétel után is megállapítható, hogy hiányzanak belőle: Baros Gyula, Nagy József Béla, a Magyar Paedagogia szerkesztője, Brisits Frigyes, Hajnal István, Halász Gábor, Kortsák Jenő, Makkay Sándor, Szabó Mária, a Magyar Asszony c. folyóirat, a Mansz, Oláh György stb. — S kik vannak benn? Makay Emil, Gábor Andor (8 sor), Fodor Oszkár, az Esti Kurir szerkesztője, Pataj Sándor radikális író, Várnai Zseni szocialista költő, Várnai Dániel, Farkas Antal szocialista költő stb. stb.

Ha tekintetbe vesszük, hogy a lexikon az utóbb említett Farkas Antaltól 8 sort ír, míg Harsányi Kálmánról négyet, Áprily Lajosról meg csak harmat: világos előttünk, mily irányban orientálódik a lexikon közönségének érdeklődése. Részben a szerkesztésben nyilatkozó tendenciára, részben hanyagságra vall, hogy hány sorban emlékezik meg a lexikon a következő nevekről: Ady Endre 69, Petőfi 35, Arany 43, Vörösmartyó 20, Goethe 28, Shakespeare 38, Bárczy István 19, Bethlen István 16, Széchenyi 57 sor. Petőfiről és Vörösmartyóról tehát együttvéve sem ír annyit, mint Adyról s az utóbbiról több mondanivalója van, mint a »legnagyobb magyar»-ról. Adyról s Aranyról szólva, közli e költőkről a fontosabb irodalmat, míg Petőfinél ezt mellőzi. A Petőfiről írt kis cikk különben is oly silány, hogy még e lexikonban is szemet szúr.

Ugyanez az aránytalanság a külföldi irodalmakról szóló fejezetekben. Meglátszik, hogy a munkatársak nem kaptak utasítást arra nézve, hogy milyen szempontból kísérik végig az egyes népek irodalomtörténetét. Az angol irodalom c. fejezet pusztá nevek és évszámok felsorolása, míg az orosz irodalomtörténet rövid fejlődésrajz évszámok nélkül. Egyik helyen a filológiai, másutt a történeti, ismét másutt az esztétikai szempont az uralkodó. A balkán népek irodalmának ismertetésében is több gondot lehetne megkövetelni oly lexikontól, mely — neve után ítélve — a megszállt területeken bebocsátásra számít. Ha Cosbuc román költő erdélyi ember létére nincs címszó

alatt, mért van ott Eminescu, mikor a címszó alatt sem tudunk meg róla többet, mint az irodalomrovatban? Jovanovics Jován szerb költő halála éve is téves: nem 1914, hanem 1904. Jovanovicsnál illetet volna megemlíteni, hogy lefordította Toldit, Toldi estétjét s Toldi szerelme egy részét s hogy tagja volt a Kisfaludy-Társaságnak. Altalában külföldi írónak pusztá adatokkal való jellemzése céltüesztett dolog. Hogy az adatok a szakembert emlékeztessék, ahhoz a lexikonnak hitelesnek kell lennie; hogy a nem szakember tájékozódjék, ahhoz meg az évszámok nem elegendők.

Természetes, hogy egy a »Színházi Élet» horizontjához alkalmazkodó aktualitásokkal: tehát képviselőkkel, színésznőkkel, újságírókkal, bankigazgatókkal telt lexikonnak nincs ideje az adatok ellenőrzésére. Ahol más lexikonokból veszi át az adatokat, ott sajtóhibáknak minősíthetők tévedései; de ott, ahol az adatoknak utána kellett volna járni (Paál Árpád kolozsvári író megteszi 76 évesnek, Áprily Lajost még mindig nagyenyedi tanárnak említi) ott tévedései felszínes újságírói riportok.

Az is természetes, hogy a sok »aktualitás» miatt kevés vagy semmi tér sem jut oly dolgok tárgyalására, melyek komolyabb érdeklődés méltó tárgyai. Ha eszedbe jut a magyar agyagipar multja és fejlődése iránt érdeklődni, egyetlen szó felvilágosítást nem kapsz: ha a magyar himzések iránt érdeklődsz, magát a »himzés» szót sem találod meg; ha a híres halasi csipke érdekel, helyette Halasi Fischer Ödönre bukkansz, ki »nagykereskedő s 1926-ig a Világ rt., azóta a Magyar Hirlap rt. elnöke». Ha a magyar hegedűkészítés multja és jelene iránt szeretnél tájékozódni, hiába keresed a világhírű *Nemessányi Samu* nevét, kinek hegedűi künn vannak Amerikában és Angliában, hogy a magyar munkát dicsőítsék.

De, eltekintve e »mű» idegen szellemétől, a vele egy világnézetű kritika is kénytelen lesz elismerni, hogy szerkesztése, beosztása, képeinek ötletszerű megválogatása (pl. a poloska, szívó szájrészeivel, »nagyítva»!), a kommunistaszellemű írók nagyítása, stílusának henyesége: minden arra vall, hogy hebeburgyán készült s még azokat a részvénytársasági szempontokat sem valóította meg, melyeket az előszó hirdet. Lényeges tudományos, irodalmi és művészeti kérdésekben szűkszavú,

csakhogy jelentéktelenségeknek is helyet adjon. Ami fontos benne, az kevés, ami mellékes, az sok. Általában azt mondhatni, hogyha ma már a legnagyobb tudású ember sem tudhat annyit, mint egy lexikon: lényeges kérdésekben minden általános műveltségű ember többet tud, mint e Világlexikon.

A hivalkodó reklámhoz, mely megelőzte, méltó külső kiállítása is. Külsőleg tetszetős, de ha kinyitod, látod, hogy a kötetet papirosa vastagítja, fűzése gyenge s fedele könnyen görbülő vázson. Vagy tán azért vázson és nem bőr, hogy ne piruljon? *Hartmann János.*

Elbeszélők. (Nagy Endre: Lukits Milos kalandjai. Turchányi István: Aszja.) Lukits Milos a szerző szerint éjjeli korrektor volt lapjuknál s hajnalban vele és Cholnoky Viktorral hárman be szoktak térni egy bodegába, ahol több spricer után Lukits elbeszélte egy-egy csodálatos kalandját. A kalandok természetesen sohasem történtek meg, de Lukits hitt bennük, legalább addig, amíg mesélt. Elbeszéléseit Cholnoky rendreutastító és korigáló ironikus megjegyzései szakítják meg helyenként. Ebbe a keretbe foglalja a szerző tizenegy fantasztikus elbeszélést, melyek afféle modern Haryádák. Lukits elveti a sulykot ő bátorságában akár a norvégiai öngyilkosintézetet írja le, akár az amerikai milliárdos házatáját, akár az Indiai óceán pusztá szigetén rejtőző kommunista kockás várost és akár marokkói francia legionárius, akár indiai kuruzsló, akár atyauristenként szerepel. Az utóbbi afrikai történet, mely a paradicsomi jelenetet parodizálja, izléstelen és cinikus. A biblíát nem szabad ríkitő kabaré-tréfák céltáblájává tenni.

Élénk, túlzó és torzító képzelettel és elég fordulatosan elbeszélte történetek, nem jobbak és nem rosszabbak a külföldi hasonló fantasztikus elbeszélésekénél. Szórakoztató vasuti olvasmány, melyet az ember kiszálláskor ott szokott hagyni a kocsiban.

Turchányi köete háborús emlékek gyűjteménye. Kissé bizalmatlanul veszjük a kezünkbe. Olyan sokan írtak eddig háborús könyvet s olyan kevésnek volt irodalmilag is értékes mondani-alója. Turchányi szerencsére az utóbbiak közé tartozik. Mindjárt az elején meg tudja fogni képzeletünket s csakhamar ott gyalogolunk vele együtt Galicia végtelen hőmezőin, erdein és piszkos városain keresztül, az ólmos ég

alatt testileg és lelkileg elcsigázva az orosz front felé. Átélik a hosszú menetelés sok érdekes epizódját, a front mögötti meddő és nyomasztó várakozást. Megismerkedünk társaival, a vídám és szerelmes zászlóossal, meg a másikkal, aki mindig a halálra gondol és a többiekkel. Halljuk beszélgetéseiket, egyhangú filozofálásait. Velük szenvedünk a lövészárokban, átéljük a pergőtűz és a rohamok borzalmait. Leírásai szebbnél-szebbek (az első pacsirtadal, az éjtszakák, az erdő stb.), mindig megvan a lélekrajzi háttérük s épen ez ad nekik mélységet. Talán legszebb az egészben a knieruti erdő szélén lakó orosz leánnyal, Aszjával szőtt barátságának rajza, ez a finom, hangulatos kis idill, mely megkapó nyugvópont az izgalmas élmények zúrzavara között. *Szinyei Ferenc.*

Spinoza levelei. Spinoza hollandiai magányában lencsék köszörlésével foglalkozik, de bölcselői hírneve már járja a világot és tudósok, gondolkodók keresik fel leveleikkel, hogy kételyeikre választ nyerjenek. Még csak Descartes Principia-inak magyarázatát tette közzé, keveset áruulva le saját gondolataiból; ám a szabadgondolkodók már felismerik nagy támogatójukat, a hívők megsejtik veszedelmes ellenfelüket. Újra meg újra firtatják véleményét a kényes kérdésekről, minők az akaratszabadság és a szükségszerűség, a rossz és az isteni természet összefüggése. Spinoza mint minden racionalista, szeret érvelni, vitatkozni, kedvét leli a szép, logikus bizonyításokban, finom megkülönböztetésekben, de nem szereti, ha beavatlanok zavarják. Az ész embere ilyenkor nagyon ingerlékeny, haragos sőt goromba is tud lenni. Egyszer komoly vitát kezd egyik levelezőjével, akiről azonban csakhamar kiderült, hogy esküszik a Szentírásra. Több se kell Spinozának; az érvelést kemény, elutasító hang váltja fel, ami nem csekély mértékben meglep a jámbor levelezőt: ő a bölcs filozófushoz szolt s a türelmetlen szabadgondolkodó felelt neki. Még a természetudományok terén is hajlamos Spinoza egy kis erőszakoskodásra. Boyle, kiváló angol kémikus kísérleteiről is — elvei alapján olyan lesújtóan nyilatkozik, hogy angliai barátja, aki neki e kísérletekről beszámolt, jónak látja tapintatosan megjegyezni: Boyle azon emberek közé tartozik, akik nem biznak saját eszükben annyira, hogy ne

keresnek a jelenségek és okoskodásuk közti megegyezést. Spinoza számára a természetben sem lehet ellenvélemény, ahogy hívei sem ellenkezhetnek. Pedig a leghűségesebbek is nyugtalanok; így fentebb említett angliai barátja is gyanút fog a Tractatus megjelenése után és szeretne határozott képet kapni bölcselelnök vallásos nézeteiről. Spinoza azonban egyáltalán nem siet túlságosan a felvilágosítással és tisztázással.

Egy bírálója kifakad, hogy egyetlen érvt sem lehetne felhozni az ő elvei alapján a hamis próféta, Mohamed ellen. Spinoza nyugalommal kérdi, miért kelljen néki Mohamed tévedését bebizonyítani? Bizonyítsák be a próféták a maguk igazát! Hogy pedig milyen bizonyíték számíthat nála egyedüli hitelre, kitűnik egy buzgó katolikussá lett hívének adott válaszából. Ez ugyanis szenvedélyes hangú levélben szólította fel egykori mesterét tévelygéséi elhagyására és az Egyház tanításainak elismerésére. Spinoza azonban matematikai érveket kíván, szerinte egyedül méltó ellenfeleket saját bizonyításaihoz, amelyekkel az «igazi» bölcseletet megalapozta. Vajjon miféle érvekkel lehetett volna őt meggyőzni arról, hogy a matematikai módszer csalhatatlansága egykor gyermekek hitnek fog számítani mindenki szemében. A felvilágosodás veszélyes fegyvereiből leghamarább lesznek ártatlan játékszerek és a jámbor hívők-nél mindig naivabbnak bizonyulnak idővel a fölényes cáfolók.

Halász Gábor.

Szántó Róbert elbeszélései. Elszakított testvéreink szellemi életéről az időnként hozzánk is eljutó nyomtatványok révén tudunk meg egyet-mást. Természetesen csak annyit, amennyi a jelen viszonyok szerint a hatalom birtokosainak jóvoltából közölhető. Ez alapján megállapítható, hogy a nagy nemzeti szerencsétlenség nyomán Erdélyben és a Felvidéken a változott helyzettel számoló öntudatos irodalmi élet támadt.

A Jugoszláviához csatolt magyarság hasonló törekvéseiről eddig kevés szó esett. Szántó Róbert novelláskötete, *A próféta szerelme* (Subotica, 1926), épen ezért, már a ritka vendég jogán is, különleges figyelemre tarthat számot. Nem nagyigényű ez a különben fogásra testes gyűjtemény (255 l.), de azért érdektelennek se mondható. Komoly-

veretű történetek váltakoznak benne humorosabb színezetű, könnyebb fajsúlyú esetek leírásával, melyeket a szerző még nyolc «diákhistória»-val told meg. Ilyenformán a kötet huszonkét elbeszélést tartalmaz. Az első csoportbeliek egy része ókori tárgyú, mondai aláfestésű mesét nyújt, hangulat dolgában egy kissé keleties árnyékolással; a többiek újkori társadalmi témák s közvetlenségükkel arra engednek következtetni, hogy foganásukban nagyobb szerepe jutott az átéltségnek, mint a képzeletnek. A diákhistóriák meg épen ifjúkori kedves esetek formásan megírt följegyzései. Mindkét csoport darabjai elárulják, hogy a szerző tanult ember; hősei ajkáról gyakran hangzik el egy-egy történelmi vagy irodalmi mozzanatra való utalás; máskor meg a protestáns teológusok képzetkörüre valló szólam.

A szorosabb értelemben vett novellák közül talán legsikerültebb *A szentgáli levita* című kalandos történet. Míg a «diákhistóriák» címen egybefoglalt csoportból főleg a *Régi történel* hat kellemesen az egykori szarvasi tanár és híres író, Vajda Péter emlékének szentelt meleg soraival. B. Gy.

A növények társadalma. Ha attól nem tartanék, hogy félreértene, Rapaics Raymund e könyvét a «tudományos szépirodalom» legértékesebb termékei közé soroznám. Csakhogy ez az irány minálunk mind a tudomány, mind a szépirodalom művelői előtt meglehetősen hitelét veszítette. Pedig hogy lehet teljes tudományos felkészültséggel, a természettudományoknak sokak szerint száraz anyagát szinte költői formába önteni, arra az előttem fekvő könyv a legjobb példa. Rapaics a biológiai tudományoknak egyik legfiatalabb hajtását, a bioszociológiát, illetőleg annak egyik részét, a növényzociológiát akarja a nagyközönséggel megismertetni. Napjainkban, mikor a tömegmozgalmak, az azokban jelentkező törvényszerűségek különben is felkeltették az érdeklődést és a társadalomtudomány mind több és több művelőt hódít meg maga számára, egy olyan munka, mely sokak előtt teljesen szokatlanul a növények «társadalmáról», «társas életéről» szól hozzánk, fokozott figyelemben kell hogy részesüljön. Az az irány, mely a növényt csak mint élő *egyéni* tekintette, már régen túlhaladott állomása a botanikának. A Humboldt Sán-

dor megalapította növényföldrajz, a legelőször Drude által átgondolt növényéletmódtan (ökológia) voltak azok a lépcsők, melyeken át a botanika a szociológiához jutott el. «Az egyén hátterbe szorult, szerepe egészen összezsugorodott. Helyette előtérbe lépett a tömeg és a determinált tömegjelenség. Az egyén csak mint a tömeg egy atomja, mint tömegoldalrész szerepel, legfontosabb tevékenysége a társulás.» Rapaics a növénytan kutatásnak ilyen fejlődését kapcsolatba hozza az emberi társadalom fejlődésével, tömegmozgalmaival, világnézetének fokozatos megváltozásával és átalakulásával. Széles látókörű elgondolásai igen nagy olvasottságról tanuskodnak, gondolatainak közlése pedig elsőrangú írói készségről. Rapaics egyik nagy erőssége, ahogyan mondanivalóhoz a háttért meg tudja festeni, ahogy egy-egy jelenséget, irányt a maga korába beilleszt. Talán túl is ló itt-ott a célon. Mikor Linnét és XIV. Lajost, mint két nagy rendcsinálót állítja egymás mellé, vagy amikor Lamarckról és St. Hilaire-ról, mint a XIX. század kispolgári kapitalizmusának előharcosairól szól, kétkedést fog kelteni, de viszont minden eredetisége mellett is figyelemre méltó az a párhuzama, melyet a renaissancekori festmények háttérnek fokozatos megelevenedése, a tájkép főleg növényi elemeinek felfedezése és a természetszemlélet fejlődése között von. «A festőnek meg a botanikusnak a természetszemlélete, a tájképszemlélete azonos elemekre visszavezethető és mindkettő a maga kora általános természetszemléletének határáig lát és természetesít.» Messze vezetne, ha Rapaics könyvének számos élvezetes fejezetéről itt részletesen beszámolnánk; de akit érdekelnek a növények nagy társadalmának jelenségei, törvényszerűségei, aki észrevette «A társulás» hajlamát a növényekben is és szeretettel közeledett ezekhez a «Néma élettársak»-hoz, aki látta a «Hinár birodalmá»-t a Balatonban vagy feltűnt neki a zuzmók, mohok «Előnyomulása sziklaországba», vagy megállt az «Élet temetője», a tenger mellett és tanuja volt «Az örök visszatérés»-nek, az nagy élvezettel fogja Rapaics könyvét forgatni. Sokan vannak, kiket a latin nevekkkel és terminus technikusokkal hemzszegő középiskolai, életlen növénytan megriasztott. Nekik ajánlom elsősorban ezt a könyvet; a növények társadalmának emberi ba-

jainkat, küzdelmeinket és diadalainkat példázó, némaságukban is beszédes tagjain keresztül újra megszeretik a botanikát. *Gombocz Endre.*

Diyald Kornél: Magyar művészet-történet. Mint minden történetírásnak, úgy a művészet-történetírásnak is első lépése, első feltétele a tárgyául választott anyagnak minél teljesebb feltárása és összegyűjtése. Ennek a tárgyilagos, adatgyűjtő munkának időszerűségén és elsőrendű fontosságán nem változtat az a körülmény, hogy a művészet-tudományi irodalomban jelenleg két olyan irányzat játszik vezető szerepet, melyek egymás között végtelen elvi ellentétben állnak ugyan, mindazonáltal abban megegyeznek, hogy figyelmük és törekvésük elsősorban nem újabb emléktárgy felkutatására, hanem a már meglévő ismereteknek világnézeti alapokon való rendszerezésére irányul. A stílustörténeti és szellem-történeti irányok mellett, ezek szintetikus munkásságával párhuzamosan, mint új anyagot szállító, megbízható ténybeli alapokat teremtő, történeti kapcsolatokat megvilágító, kiegészítő és ellenőrző tevékenységnek kell haladnia a műemlékek és az írott források kiadásának. Minden hozzáférhető műemléknek szigorú objektív leírása, meghatározása és reprodukálása s a rávonatközött írott forrásoknak rendszeres felkutatása és közzététele hozza létre a nagy műemléktopográfiákat, melyek híven adnak számot arról, hogy egy-egy ország és nép milyen és mennyi műemléket mondhat magáénak. Az újkori irodalomban az ilyen műemléktopográfiák őseit az olasz városok leírásaiban, a XVI. század óta számszámra megjelent guidákban kell látnunk, míg a modern tudományosság igényeinek a németek nagy, sorozatos publikációi felelnek meg leginkább. Hogy az utóbbiak közül csak néhány fontosabbat említsünk, a mult század hetvenes éveit óta gyors egymásutánban jelentek meg az elzász-lotharingiai, hesseni, badeni, német-sziléziai, türingiai, szársországi, württembergi, rajna-vidéki, csehországi, hannoveri és bajorországi műemléktopográfiák. Végül valamennyinek előnyeit egyesíti az 1907 óta megjelenő Österreichische Kunsttopographie, mely 1926-ban tizenkilencedik hatalmas kötetét jelentette meg. Mindezekkel szemben mi maig sem tudjuk egész terjedelmében áttekinteni: mi az, amink van? Azokból a

díszmunkákból, melyeket 1914 előtt az illetékesek kiadtak, megközelítően sem lehet teljes és tiszta képet nyerni a régi magyar művészeti kultúra mélységéről és terjedelméről. Azóta műemlékeink nagy részét elvesztettük s a megmaradt anyagnak rendszeres feldolgozása mostanáig sem kezdődhetett meg. Ép ily sajnálatos, hogy az a munka, mely művészeti kultúránk egyik legnagyobb és legalaposabb adattárának ígérkezett, a Szendrei—Szentiványi-féle Magyar képművészek lexikona, tizenkét évvel ezelőtt napvilágot látott első kötete után kénytelen volt megjelenését abbahagyni.

Ilyen körülmények és annyi más nehézség között valóban önfeláldozó és elismeréseméltó munkát végzett Diwald Kornél, midőn céljával tüzte ki, hogy összefüggő képet adjon eddig felkutatott és elpusztult műemlékeinkről, a magyar építészet, szobrászat, festészet és iparművészet jelesebb mestereiről, a nálunk járt idegen művészekről s a külföldre szakadt magyarokról. Az eddig rendelkezésre álló ismereteket alapos meglegelés után állította be a jellemzés egészébe s mint igen jelentékeny részt, csatolta hozzájuk a maga kutatásainak gazdag eredményeit. A kimerítő előmunkálatok elégtelensége szükségképen hozza magával, hogy a szerzőnek nem minden megállapítása áll vitán kívül. Annyi azonban kétségtelen, hogy ez a kis összefoglalás minden eddigi hasonló kísérlet közül a legteljesebb és legáttekinthetőbb képet állítja az érdeklődő elé. A laikust bizonyára a kép egésze, művészeti kultúránk nagy, szerves egysége fogja meglepni, míg a szakember számára az ilyen áttekintés azért is különösen tanulságos, mert világosan jelzi a legkevésbé megművelt s így a továbbkutatásra elsősorban kínálkozó területeket.

Tekintve, hogy a könyv többet nyújt annál, mint amennyi címében mond s egyrészt a népvándorláskori előzményekről, másrészt a legújabbkori művészeti áramlatokról is röviden tájékoztat, a 180 kis oldalra sűrített tartalomnak ismertetése szinte egyértelmű lenne az egésznek ismétlésével. Az anyag elosztásának általános jellemzésére legyen elég annyi, hogy a főhangsúly a középkorra jut s ez a terület, mely egy egész élet munkássága folyamán annyira a szívéhez nőtt a szerzőnek, nemcsak a szövegoldalak, hanem a jól sikerült reprodukciók számában

is túlsúlyt mutat. Anélkül, hogy ezáltal a renaissance- és barokk-művészet ráját elnagyoltabbá tette volna, a szerző itt, a román- és csúcsíves-kori műemlékek tárgyalásánál, az összefoglaló méltatás keretein túlmenő feladatra is vállalkozhatott. Midőn minden tulzó sovinizmus nélkül, pusztán a tények tárgyilagos vizsgálatá alapján, középkori művészetünk nem egy jelenségének kifelé ható erőt tulajdonít s az idegen befolyások elkönnyvelése mellett végre művészeti exportunkra is nyomtatékosan rámutat, ezzel a jövő kutatás elé új módszertani szempontokat állít.

Idézzük néhány mondatát: «Az 1180—1251 között épült trauai dóm s a Kálmán királyunk költségén emelt zárai campanile a Szent Mária-kolostor-templom mellett szintén azt bizonyítja, hogy a magyar-dalmát hatás legalább is kölcsönös volt». A jaáki templom kapujának «hatása nyilvánvaló a bécs-újhelyi Mária-templom nyugati, a tullni temetői kápolna s a bécsi dóm Riesenthornak elnevezett kapuján, végül a már csúcsíves stílu tisnovi cisztercita apácakolostor templomának kapuján». «Valószínű, hogy az ú. n. dunai iskola fejlődésének iránynt adó hatások nem a folyam folyásával lefelé, de ellenkező irányban terjedtek.» «Igazolásául annak, amit központi városaink nem a folyam folyásával vidékeire a csúcsíves építészet korában gyakorolt hatásáról mondtunk, alighogy a renaissance Budán gyökeret vert, határszéli városainkban is fölkapták.» (119. old.) E rendkívül érdekes megállapítások szerint tehát több, igen fontos középkori művészeti áramlatunk esetében az ország középponti, magyarlakta medencéjének volt kezdeményező szerepe s az innen kiinduló stílusváltozások centrifugálisan terjedtek. Ha majd új adatok világánál az ilyen irányú megállapítások és feltevések a történeti tények értékére emelkednek, ez lesz a sok tanulságot és ösztönzést nyújtó könyv szerzőjének legszebb jutalma.

A kötetben csupán a képek számát keveseljük; ha másként nem, legalább a táblák mindkét oldalának kihasználásával kellett volna ezt a számot emelni.

Pigler Andor.

Bányay László: Lázár lakomája. E könyvnek a szerzője három megkapó jelenet költői leírásával a szimbolikus próza rokonszenves művelőjeként mu-

tatkozik be. Mind a három jelenet az emberi életnek egy-egy mélyértelmű problémáját eleveníti allegorikus képpé.

Az elsőt a könyv címe jelzi s benne az író a maga életén keresztül az ifjú embert mutatja meg, aki elindul keresni az élet értelmét. A nehéz küzdelmek és gyakori elbukások sem tudják megakadályozni célja elérésében az elszánt ifjút, aki hitének ütött-vert aranyalmáját megedzett fényben csillogtatva üli meg a visszaemlékezés Lázár-lakomáját a költészet forrásánál.

«A kettős árnyék» című második kép az Élet-városban dúló örök harcokat jeleníti meg, amelyek a különféle emberi szenvedélyekből származnak. Az örök harc jegyében indul meg az egymásra utalt lélek és test is a maga útján, míg a világosság mámoros győzelme egybeolvasztja őket és megszületik «a testet öltött isteni gondolat». Ez a harmónia teszi a testet és lelket *emberré*, aki bátran neki tud vágni újra meg újra az életnek.

Hasonlóan az élet mélységéből fölmerülő szimbolikus kép ragyog a «Nagy vizek vándora» című jelenet költői prózájában is. Az ifjú embert — Juvenalist — az anyai szeretetnél is erősebb vágy kiragadja az élet tengerére, ahol ezernyi veszélyvel dacolva, hajótörést szenvedve is megtalálja az élet szépségét, annak szeretetében, aki neki áldozza a maga életét. Közben az ifjú férfit edződik s a kikötés után visszatekintve, szépnek lát mindent, ami volt és megnyugvással néz a holnap elé, amely már a gyermeküké.

A fölvetett problémák, természetük-nél fogva, annyira mindnyájunkkal közös, örök kérdések, hogy újszerűségük csupán az író stílusából magyarázható. Valami megható liraiság s a belőle kicsendülő elszánt optimizmus, a kifejezésnek természetes, olykor szinte primitív egyszerűsége a szimbolikus jelentés dacára is, a közvetlenség erejével hat az olvasóra. Az író jellegzetes egyéni prózája szerves egysége olvad a tartalommal és csak dicséretére válik, hogy stílus tekintetében *Bunyan* híres allegorikus művére, a «zarándok útja»-ra emlékeztet. A rokonszenves bemutatkozás után bizalommal várjuk a folytatást.

Gulyás Sándor.

Regényfordítások. *Paul Morand*: A gálans Európa. A modern Sterne, de aki voyage sensuel-ről ír. Háború után vagyunk; ma ösztönök az érzelmek, érzékiség a szerelem. A fiatal Barrés és

vele a nyolcvanas évek fiatalsága érezni akart, minél többet és reflektálni az érzései fölött. Morand nemzedéke ingereket keres és irtózik az elemzéstől. Az utalás többet ér szemünkben a magyarázatnál, az ábrázolás nyersebb hatású, ha nem kisíri kommentár, a találó jelző, a definiáló szó többet mond a leírásnál. Gyors és közvetlen hatásra van szükség, amely mint a villanyütés éri az idegeket. Idegesen vibráló stílus, folytonos meglepetések, precíz pillanatképek, ötletek; minden inkább, mint az elmékedés kerülő útjai. A francia kritikusok a *sleepingek* irodalmának nevezik azoknak az új írónak a munkásságát, akik csillogó intellektusukat, fáradt érzéseiket és főleg idegeségüket meghordozzák a mai Európa mondain életében (e mondainség sohasem jelentett annyi nyugtalanságot, kiegyenlítetlenséget, mint épen napjainkban) és számot adnak futólagos, színes élményeiről. Az elnevezés találó, de a szempont és a hangulati érték nem kielégítő, ha az irány két legfőbb képviselőjéről, Morandról és Giraudoux-ról van szó. Nem akarom most bolygatni, mennyire és hogyan hagyja el Giraudoux a számára kritikailag kijelölt helyet, de megteszi ő is, mint Morand, akivel azonban egyébként nem sok hasonlatosságot mutat. Morand túlproduktója — hogy így fejezzem ki magam — komoly tanulságokban áll, amelyeket azonban ő világgért sem vonna le, sőt amelyeket ügyes szemfényvesztéssel iparkodik eltüntetni. Ő a legmodernebb típusú moralista, aki önmaga előtt restelli törekvéseit. Megdöbben, hogy prédikátor-nak fogják nézni és ezért bohóckodik. Fél, hogy tendenciát látnak benne, hát céltalanságot tettet. Szeretné ugyan, hogy komolyan vegyék, de nem akarja, hogy komolyan tartsák. Raffinált, hogy egyszerű igazságokra figyelmeztessen; ahhoz nincs bátorsága, hogy egyenesen kimondja őket. Tulajdonképpen írói kishitűség ez az álláspont, meghátrálás a súlyosabb, igazi feladat elől, tehát művészi hiba. A nagy író nem tér ki az akadályok elől, a legnehézkesebb morális és intellektuális ballasztban kutatja fel a művészi problémát, nem ijedezik a művésztelenné válástól és csodálatos nyújt; példárá Proust. Mindamellet Morandnak is igazra van a maga és a tehetsége szempontjából; az erőlködés nem lenne erőfeszítés. És a közvetett eredményt biztosan eléri felfokozott mű-

vészi hatásaival. A «Rajnavidéki örömmök» című novellában egy francia asszonyka és egy német férfi flirtjét látjuk, de szinte észrevétlenül rávezetődünk a két nemzet temperamentumi különbségére. A «Gyermekek keresztahadjárat», a kötet egyik legérdekesebb darabja; a szovjet eszméit a gyerekkommunisták, a tizenhétéves világmegváltók már elterjesztették Európáig, midőn Franciaországban szembetalálják magukat a «szkepticizmusokban, jószigorokban, fősvénységükben, önszigorokban megingathatatlan öregekkel», «akik esernyőcsapásokkal védelmezték függetlenségüket» és akiken nem fogott elmélet, büntetés és rögeszme. A szovjet mindenható megbízottja, a fiatal agitátornő, megtanul játszani egy öreg rentier-től, játszani, ami ismeretlen fogalom volt eddig számára. Az ötleteken és e frappáns bonyolításon felül ellenállhatatlan erővel emelkedik ki itt, mint az egész könyvben, a francia polgár arca, a francia lélek, amihez Morand a nemzetközi vegyes társaságba kíváncsi melegséggel mindig újra visszatér.

Mario Puccini: Megváltó bűn. Babits Mihály meleghangú előszavában naturalistának nevezi őt, aki túlnemt a naturalizmus céljain, régi eszközökkel új eredmények felé törekszik. Ez igaz is, bár a régi eszközök akadályozzák nála a teljes új eredményeket. Egy kis papnövédéket indul el a kiválasztottság felé, de útjában szüntelenül megakasztják a szeminaristák felismert gyarlóságai. kemény, makacs és hitetlen nagyanyjának piszkos üzletei, főképp pedig — s e meglepő észrevétel a regény alapeszméjét villantja elő: saját bűntelensége. A fiúra ölműködés hat nagyanyja jelleme, míg rá nem jön, hogy gyűlöli, halálát kívánja és hogy ez a gyűlölködő rosszindulat fogja megnyitni számára a szabadulás útját. A nagyanya végül meghal, a fiú újjászületik: a bűn megváltotta őt a gyöttrő kétségektől. Mert Puccini felfogása szerint, csak az lehet szentté, aki vétkezett és az isteni kegyelem a bűnösöket keresi fel és világosítja meg. Ezt a gondolatot szolgálja a végig izlésesen, tompítottan, bár kissé egyhangúan vezetett történet. Am az az érzésem, hogy a bonyodalmak valahogy elsikkadnak, mielőtt éleseké válnának, a válságokból hiányzik a feszültség, a kétségekből az aggodalom fojtogatása. A téma rokonsága eszembe juttatja Estansié: L'em-

preinté című szép könyvét. Ott szintén egy fiatal lélek vergődik, akiből fokozatosan kihál a hit, de akit egyre jobban hatalmába kerít a hivatás; érzi, hogy képtelen szabadulni. A szeminárium élete különös hatalommá növekedik, szinte felszívja magába a fiatal fiút; behatol minden érzésébe, megragadja minden gondolatát és a felnőtt sem tudja felejtani azt, amire a gyermek szeme felnyílt. Puccini regényéből hiányzik ez a hatalmas erő, Puccini sokkal inkább naturalista író, hogysem ne ragaszkodnék a romantikus schémához, ahol az egyetlen kiválasztott éli a maga csodálatosan gazdag életét a sok szintelen, közömbös és kicsinyes ember között. A kis Corleoni egyedül áll lelki gyöttrődéseivel, körülötte a szemináriumban csak egyéni és nagyon is földi érdekek kielégítése, apró jóllakások folynak, csak az ő arca néz az ég felé. A kontraszt, bármilyen kézzelfogható jó eszköznél látszik is, itt csak gyöngítette a hatást; a fakóvá vált szemináriumi világ elvesztette minden alakító befolyását és fiú lelkére. Az író szüntelenül utal erre a befolyásra, szeretné valóságossá tenni, ám a probléma kisiklik kezei közül. Látjuk, hogy a fiú szenved, de egy elhatározott szenvedést érzünk meg és hasztalan keressük szükségszerűségét.

E. Didring: A világpók. Puccini könyvében a bonyodalom gyakran idő előtt szétbomlik, de csak a lelki bonyodalmak. Mit szóljunk azonban egy olyan kalandregényhez, ahol az írónak háromszáz lapon keresztül minden iparkodása ellenére sem sikerül valami bonyodalomhoz hasonlólt teremteni. A főhős egy rögeszmet kezd üldözni, amiről végig nem derül ki semmi jelentős, szörnyű veszélyeken megy keresztül, amiket csak nagy munkával tud ön-maga felidézni, láthatatlan ellenségek fenyegetik minden különösebb ok nélkül, utazik, leleplez, harcol, bár egész nyugodtan is maradhatna. Állandó lázas izgalom, kalandos fűtöttség uralkodik elvben a regény lapjain, de az olvasó mindebből semmit sem vesz észre; ő csak unatkozik. Az izgalmas történetet egy belékölt szerelmi história van hivatva enyhíteni, de az is egészen érdektelen. Furcsa, rossz munka. Miért fordították le? *Halász Gábor.*

Magyar Irodalmi Lexikon. Mult decemberi számunkban ismertettük ez értékes és gyakorlati hasznúnak ígérkező lexikon első félkötetét. Azóta

második fele is megjelent s az egész mű egy testes kötetbe összefoglalva most már forgalomban van. A közönség körében némi zavart és félreértést okozott az a körülmény, hogy egy *Irodalmi lexikon* c. vállalat is forog a könyvpiacra; sokan tanácstalanok voltak, egyiket a másik helyett vették meg, vagy egyiket sem merték megvenni. A Napkelet közönségét ép ezért igyekeztünk felvilágosítani újévi füzetünkben ez utóbb említett lexikonról is, amely az egész világirodalmat felöleli ugyan, de a magyarokat a rovására s amelyet már világnézeti fogantatása miatt sem ajánlhattunk olvasóinknak. Ványi Ferenc Magyar Irodalmi Lexikonát azonban, mely a Studium kiadásában jelent meg, mostani teljességében megismerve, ismételen nyugodt lélekkel ajánlhatjuk tanulóknak, tanároknak, iskoláknak, könyvtáraknak s minden művelt magyar embernek, aki megbízható felvilágosítást keres a mult és jelen magyar irodalmi dolgairól.

E lexikon második felét egy kérdőív kíséretében kaptuk meg. Ilyen kérdőív bizonyára minden példányhoz mellékelve van s arra való, hogy a lexikon használói közöljék a szerkesztővel észrevételeiket s kívánságaikat a könyv használhatóbbá tétele végett. Ezt az eljárást nagyon helyeseljük. A lexikon bizonyára több kiadás fog megérni s mindnyájunknak érdekünk, hogy minden kiadása jobb legyen a megelőzőnél. Ennélfogva mi is épúgy, mint az első félkötet itteni ismertetője tette, a második kiadás számára jegyzünk fel némely észrevételeket.

Felveendőknak gondolnók tehát a következő könyv- és költeménycímeket és kezdősorokat: Béla futása, Blick, Blumenlese (a Toldy-féle), Cimbalom (Szakál Lajosé), Dalfüzérke (K. Csapó Dánielé), Ethnographia (folyóirat), Fekete szem éjszakája, Gábor diák, Gyimesi vadvirágok, Handbuch (a Toldyé), Kalapom szememre vágom, Kájoni-Kódex, Kutyakaparó, Levéltári Közlemények, Nagy Magyar Szatíra, Nem anyától lettél, Nyelvtörténeti Szótár, Ómagyar Máriasisralom (ennek még a szövegét is közölhetnék, hadd terjedjen az ismerete!), Petőfi-Múzeum, Pipacsok a búzában, Pipás kántor, Polgári Lexikon, Remény, Rückblick, Senki szigete, Síralmas Krónika, Süt a nap, Tájsgatór, Vado mori (vagy: Elmegyek meghalni), Zirc emlékezete, Zrínyi dala, Zrínyi második éneke;

továbbá a következő tárgycímszó-

kat: Betlehemes játékok, Betyárromanika, Daloskönyvek (vagy Kézirat-, vagy Világi énekeskönyvek), Film-dráma, Gáláns költészet, Hitviták, Irás-történet, Irodalmi ízlés, Irói rend, Jansenizmus, Karácsonyi misztériumok, Korrektura (megfelelő gyakorlati kioktatással), Kódex-irodalom, Középkori magyar irodalom, Középkori magyar vers, Középlatin versrendszer, Marinizmus, Nemzeti Színház (egész történetével együtt!), Népiesség, Népmozgati irány, Nyugat-Könyvtár, Olcsó Könyvtár, Olvasóközönség, Ősi nyolcas, Ősköltészet, Pietizmus, Prosopopoeia, Próza-ritmus, Székelykérdés, Tájéköltészet, Tiszteletdíj (az írói díjazás némi történetével!), Vadrózsa-pör, Verstörténet, Vagans-költészet, Vagans-ritmus;

a következő idézeteket: Az ember-faj sárkányfogvetemény; Egy a lel-kem! Hull a levél a virágról; Hunnia nyög letiporva, sírnak a bús magyarok; Nincsen remény! Rég veri már a magyart a teremtő;

a következő neveket: Arany Juliska, Arany Piroska, Barkóczy Ferenc (egri püspök), Bowring, Csapó Etelka, Cselkői, Hajnal István, Huszti József, Kecskeméthy Csapó Dániel, Müller Godofréd, Rónay Jácint, Sági István, Szedes Fábán, Szentpétery Imre, Udvarhelyi Miklós (a színész).

A lexikon sokoldalúságát már az első félkötet ismertetője kiemelte. Azt hisszük, a szerkesztő szívesen továbbfejleszti művét e tekintetben is, ha indokolt kívánságokat hall. Ebben a reményben vetjük fel a gondolatot: vajjon nem tartaná-e célszerűnek irodalmi érdekű *helynevek* (Nagyszalonta, Margit-sziget, Hanva, Kiskőrös stb.) felvételét is a címszók közé, különösen pedig olyanokét, amelyek bizonyos értelemben irodalmi központok is voltak valamikor (Debrecen, Komárom, Bécs stb.)? Szép volna egy-egy ily helynév alatt megkapnunk az illető város magyar irodalmi múltjának a képét; *Budapest* címszó alatt pedig nemcsak a magyar irodalmi centralizáció történetét, hanem a főváros irodalmi szempontból nevezetes emlékeinek, házainak stb. pontos megjelölését is.

Hasznos volna bizonyos nevezetesebb fordítások felvétele is az illető idegen író neve alatt (Blumauer, Byron, Dante, Goethe, Horatius, Molière, Ovidius, Ossian, Vergilius), egyúttal meg-rajzolható volna ily címszók alatt ez írók hatásának a története is.

Bizonyára köszönettel vennék e lexikon forgatói, ha megtalálnák benne a régebbi magyar költői nyelv ma már avult, antik elemeinek és vonatkozásainak szótárszerű magyarázatait is. Ilyenek (csak Berzsenyi néhány remekét szedve meg futtában): Argus, Amarint, Arkádia, Bellerophon, Boreász, Caména, Ceres, Chloé, Chimaera, Cynthia, Cypria, Danaé, Dodona, Elysium, Eryn-nis, Etésiák, Éván, Grácia, Helikon, Ilion, Kronos, Latmusz, Laurus, Les-bos, Lethe, Nadír, Olymp, Orcus, Pán, Polyhymnia, Phoebus, Saturnus, Sybarita, Tellus, Tempe, Tibur, Tyndaridák, Urán, Zenith, Zephyr stb.

Nem tartanám haszontalannak az egyes akadémiai és Kisfaludy-Társági jutalmak (Ormódy Amélie-, Vojnits-, Teleki- stb.) nevének címszóba fogását sem.

Nem látjuk elég világosan, miért nincs bibliográfia né mely címszó alatt; miért nincs pl. Vargha Gyuláról, mikor Kozma Andorról van? A lexikon szellemével nagyon megegyeznek, ha minden oly esetben, mikor érdemes könyvészeti anyag áll rendelkezésünkre, közölnék a java. Sokszor bátran mellőzni lehetne né mely között bibliográfiai adalékot s ahelyett fontosabbakat felvenni. Gyöngyösi Istvánhoz Riedl Frigyes, Hajnóczy Józsefhez Eckhardt Sándor, a Haláltánc-énekekhez Kozáky István, az Iskolai drámákhoz Alsze-gy Zsolt megfelelő munkája említendő lenne. Kecskeméti Vég Mihály zoltárfordításáról meg kellene említeni, hogy ebből lett Kodály Zoltán híres Psalmus hungaricus-a. A Halotti Beszéd bibliográfiája említi ugyan László Vince tanulmányát, de eredményeit a szövegben nem értékesíti. Pais Dezső munkái közt a legfigyelemreméltóbbak egyike: «B. Kemény Zsigmond és az irodalmi élet» minden-esetre említendő volna; Helyesírás címszó alatt Dévai Orthographiája, Hajnóczy Ivánnál pedig ennek «Katona József Kecskeméten» c. munkája.

A Gyulafehérvári töredékeket hibásan minősíti «első magyar verses próbálkozásnak» a lexikon; ha valóban vers volna is, akkor is korábbi az Ómagyar Máriasisralom. Irodalomtörténeti korszakolás sem Pápaynál is előszőr; van már Wallaszknál is és közvetlenül Pápay előtt Révainál. «Szomorú a magyar nóta Háromszáz esztendő óta»: ez az idézet a lexikon szerint «Szulik József dalaiból» való; Szu-

lik azonban még meg sem született, mikor Erdélyi János «Magyar leány az én rózsám» kezdetű dalában ez a híres két sor már olvasható volt.

Végül egy sajtóhibát is hadd említsek meg. «Irodalomtörténeti társulatok és folyóiratok» címen a Napkelet a Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóiratának van mondva; tudvalevő, hogy azé a Társaságé az Irodalomtörténet c. folyóirat, a Napkelet pedig a Magyar Irodalmi Társaságé.

Hatalmas munkájuk befejezése alkalmából nagy elismeréssel üdvözljük a szerkesztőt és két munkatársát. J. J.

A társadalomtudomány filozófiája.

E címen Ottlik László mélyreható könyvet írt. (Budapest, 1926. A Magyar Filozófiai Társaság kiadása.) Érdekes ama megállapítása, hogy a társadalomtudomány eszméje a természetjog s a felvilágosodás gondolatvilágából született. Tüzetes elemzésnek veti alá Auguste Comte «szociológiáját» s eközben rámutat «a természeti törvények s az egyetemes fogalmak entropiájára. Ez abban áll, hogy mentől kevésbbé elvontak valamely tudomány fogalmai, annál kevésbbé általános az érvényök s annál kevésbbé alkalmasak arra, hogy a cselekvésben vezessenek bennünket. Szerző sem fogadja el Comte szociológiáját s szöges ellentétben van minden naturalisztikus társadalomtudományi elmélettel. De nem tekintti a szociológiát alkalmazott lélektannak sem, mert az utóbbi a normális *lelkifolyamatokat* vizsgálja, a társadalomtudomány pedig (mint általában a szellemi tudományok) a lelkifolyamatok *jelentésével* foglalkozik. A társadalomtudomány a szellemi értékek hatásának feltételeit nyomonza, miközben különösen a *tekin-tély* jelenségeit kell vizsgálnia, lévén a társadalom oly hatalom, melynek ereje ép a tekintélyben alapszik. A társadalom fejlődésének csúcspontját a *nemzet* életében éri el. A nemzetek élete általtal meggy át az *emberiség* életébe, hogy *egy* nemzetkultúrája lesz a leg-hatalmasabb, mely a többiekét irányítja. Ottlik könyvének e néhány gondolata is mutatja e mű rendkívül érdekes problematikáját. A szakkörökön túl is hivatva van megértetni a társadalomtudomány sajátos természetét és hivatását. Mély filozófiai meg-alapozottsága pedig alkalmassá teszi arra is, hogy a modern bölcelet gondolatvilágába is betekintést nyújtson.

Pauler Ákos.

Áprily Lajos a felolvasóasztalnál.

Akik a jeles erdélyi lírikus művészetét értik, érzik és szeretik, némi aggodalommal tekintettek előadói bemutatkozása elé. Költeményeinek anyagában kevés a kollektív élmény s azok formájában semmi sincs a deklamatorius hangból, a színpadi értelemben való hangzatosságból. Egyéni élményekről vall minden versében s szavát is a vallomás csendes megilletődése színezi. Az ilyen vers inkább az olvasószoza magányában bontakozik ki hiánytalan szépségében, semmint a hangversenyteremben; a szív dobogásának halk hevülésekben váltakozó ritmusa nem enyészik-e el a koncertterem dobogóján?

Hanem Áprily szerzői estjének általános sikere és mély hatása rácafoltt minden aggodalomra s mi ebben nemcsak a költő diadalát érezzük, hanem a közönséget is. Jólesett végigtekintnünk a sűrűn elpeltt széksorokon, honnan oly sokszor csattognak a reklámoktól megfélemlített sznobizmus tapsai a művészet cseprűgője felé s honnan most becsületes művészi szépségek és finomságok felé kitaruló lelkek sugároztak megértést és együttérzést.

A szerény és tartózkodó fellépésű költő is nyomban megérezte ezt a kedvező légkört, benne bizvást megtarthatta a maga hangját, egyéniségének művészetével egybeforrott, csorbítatlan hitelű vonásait. Nem kellett önmagát megosztania szerző és tolmácsolók között, egyszerűen elmondta költeményeit, azok ihletének hű és minden alkalmi hozzáadást nélkülöző feltárással. Ritmusában benne lélekezett a fogantatás percének frissesége, képeiben szinte megérezte a megfestés művészi munkájának egyre gazdagodó gyönyöre. Csak most világított ki igazán nyugodt külszínű, zárt formákban fejlesztett kompozícióinak belső nagy mozgalmassága. Költészetében a színes és távolabbról szemlélve szinte szőnyegszerűen ható vegetáció alatt mélyebb termőréteg van, mely ezt az egész tenyészetet éltető nedvekkel táplálja.

Áprily versmondásában megmutatkoztak a finom gyökérszálak s az ezeket védőn magabazáró, rajtuk át a növénybe életerőt és szinezőanyagot továbbító termelőtalaj is.

Az est folyamán kétízben jelent meg az emelvényen Áprily, de a bemutatott kevés számú költeményt oly finom érzéssel választotta meg, hogy szinte pompás kis anthológiát adott önmagáról; közönsége végül nemcsak szép lírai darabok emléket vitte magával, hanem határozott és bizonyára nem egykönnyen múló benyomást nyert egy eredeti és rokonszenves költői egyéniségről is.

Bemutatkozása alkalmának harmónikus hatását nagyban előmozdította a szerencsésen egybeállított kísérőműsor is. Ravasz László bevezetőszavai szinte egy csapásra megteremtették a lírai szépségek befogadására alkalmas hangulategységet. Áhítatot csak áhítattal lehet felidézni s nem — mint annyi buzgó prológusmondó véli — a közönségre ráerőszakolt magasztalásokkal. Ravasz László oly sugalló erővel tud számot adni a maga élvezetéről, hogy a közönséget mintegy eleve rákapatja a vele együttlévezésre. Nem úgy viselkedik, mint leereszkedő pártfogó, hanem mint a legalázatosabb olvasó s ezzel magának is nyert ügye van a közönség előtt, mely hangversenyteremben nem szíveli a fölényes magyarázgatást s nyert ügye van a költőnek is, kinek szavához az ily prológus csak fogékonyságot szerez s nem ad értéktelen «használati utasítást».

Az est zenei része Ákom Lajos orgonaművész avatott kezébe volt letéve. Szárnyaló nyitánnyal és fináléval foglalta keretbe a műsort, közbül pedig Áprily költeményeire írt szerzett elismerést magának s a költőnek egyaránt. Ezek Radnai Erzsébet és Kármán Gizi operatőreknek kitérő tolmácsolókra találtak.

Nádayné Tasnádi Ilona, a Nemzeti Színház egyik leggazdagabb lelkesítője s legigazabb hangú művésznője. Őt Áprily-költemény bensőséges, kereset-

len előadásával járult hozzá az est teljességéhez. A gyönyörűen beszélő, szavát megigéző magyar szavakkal ejtő színésznő finom és biztos, művészi érzékkel lemondott minden külső eszköztől, színészkedő arcjátékról, a szókat aláhúzó taglejtésről. Nem a költemények technikai részében keresett fogódzót — mint annyi versmondó színész — a maga érvényesítésére, hanem a verseknek műzsa részét közvetítette a műzsa nemes nyugalmával.

Rédey Tivadar.

Színházi szemle.

I.

A történeti drámának az utóbbi időben kissé elhallgatott Műzsája megint megszólalt Bibó Lajosnak a Nemzeti Színházban bemutatott *Báthory Zsigmond*-jával. A fiatal szerzőnek már első darabjában, a népies tárgyú *Juss*-ban kétségtelenül meglátszott a tehetség, nem csoda hát, hogy ha most, amikor magasabb témába fogott, próbálkozását általános érdeklődés előzte meg.

Ami a darabnak mondanivalóját és lendületét illeti, az méltó is arra, hogy a mai kor magyarja figyelmes fülekkel hallgassa. Mert Báthory Zsigmond álma a mai magyarságé is. A szétesett hazát romjaiból újra egygyé forrasztani: kinek a szíve nem ver visszhangot e feléje kiáltott szavakra?

De nemcsak a hősek, Báthory Zsigmondnak, hanem az őt környező többi alaknak is van egy-egy energikus szava a mai élő magyarhoz. Az ellenség legázolásában való vak bizakodás, a háborút lihegő szenvedélyek mellett ott aggódik a bölcs mérséklet és intelem is az ősz Kendi szavaiban. A vérmes képzelődés, a fantasztia álmódzás azonban nem hallgat rá, a fejedelem háborút kezd, abban a reményben, hogy kiveri az ország földjéről a törököt. A német szövetséges azonban nem elég kitartó, a többi barát is eloldalog, úgy hogy vállalata minden bravúros haditett ellenére is balul üt ki. Ő maga s vele együtt az ország szárnyaszegetten hull még nagyobb mélységbe, mint ahonnan felrepülni iparkodott. Zsigmond elveszti trónját, helyére Báthory Endre ül s a köréje gyülekező magyarság azt a tanulságot vonja le, hogy az ország felszabadítása nem az ő feladata, hanem az unokáé.

A darab gondolata a mai magyarnak szól tehát. Ez a célzás azonban sehol

sem szól ki kellemetlen, ríktó tendenciával a darabból, hanem művészi önkéntelenséggel fejlík az alakok lelkéből és korából.

Mondanivalójának súlya és századokat átfogó jelentősége e drámát a nagystílú történeti színművek közé sorozza. A főalak jelleme is határozott írói kézzel művészien van megrajzolva. A dikció hangja pedig — épen a magasba lendülő helyeken — megkapóan őszinte. Kár azonban, hogy a darabban egyes formai hibái megakadályozzák azt, hogy a mondanivaló olyan erővel hasson, aminővel hatnia kellene.

Először is hiba volt ezeket az országos súlyú eszméket, elveket és szenvedélyeket annyira összekeverni azzal a szerelmi viszonyal, ami Kendi leánya, Zsuzsanna és a fejedelem között szövődik, s ami Zsuzsanna mátkáját, Báthory Boldizsárt a fejedelemmel szembeállítja.

Ezt a fenségesre hangolt drámát egy egész előjátéknyi terjedelmű szerelmi és családi nyitány vezeti be. Minek ez a messziről való kanyarodás a főmondanivaló felé? Mért akarja az író Erost zengeni, mikor lantjának húrjai úgyis Atridest és Kadmost fogják rá felelni?

E hibán kívül, sajnos egyebek is akadnak. A darab motiválása nem egyszer zavart és homályos. Vannak indítékok, amelyeket csak a darab későbbi folyamán értünk meg és olyanok is akadnak, amelyek végül is homályban maradnak.

Úgy képzeljük, hogy Bibó Lajos erőteljes tehetsége még kiváló darabokkal gazdagíthatja drámaírodalmunkat, ha komponálásában szorosabb kötésre és világosabb vonalvezetésre, indoklásában pedig nagyobb világosságra törekszik.

A színészek nagy gondnal és meleg szeretettel játszották szerepeiket. Kiss Ferenc erőtelj duzzadó Báthory Zsigmond volt s a darabnak szinte a szimbólum felé szárnyaló részeit lendülettel mondta. Tőkés Anna — mint Kendi Zsuzsanna — sok életet vitt nehéz szerepébe. Gál Gyula illuziókeltő Kendi, Környey Paula finom Mária Krisztierna volt. Igen nagy hatást ért el a szegény, fiát vesztett székely parasztnak egyetlen jelenetre terjedő szerepében Bodnár Jenő. Annyi erő és annyi szív volt benne, hogy szavait kétszer is méltán szakította meg a felzúgó taps. Nem feladatunk a színház vezetőségének tanácsokkal szolgálni, de azt hisszük,

hogy e tehetséges és nagyszorgalmú színész megérett immár nagyobb feladatokra is.

Végül még egyet: a prológust teljesen el kellene hagyni, hiszen a mondani-való nélküle is érthető.

*

Labiche és Durunek valaha népszerű vígjátéka, a *Szépasszony feleség* a Nemzeti Színház felújításában nem tudott tartósan közönséget vonzani. Pedig a rendezésnek az az ötlete, hogy a darab tónusát a bohózat felé tolta, teljesen helyes volt. A vígjáték hangjának és eszközeinek avultsága azonban minden igyekezetet elgáncsol. A színházjárók többsége nem néz az irodalomtörténetíró szemével: ami ezt a színpadi technika és a drámai forma fejlődésének szempontjából érdekelheti, azt a közönség — ha csak egyéb értékek nem nyújtanak valami élvezetesen neki — könnyen unalmasnak találja. Ez történt itt is. A *Szépasszony feleséget* csak a színpadon környezték hódolók, a nézőtörtől bizony kosarat kaptak.

Sokkal jelentékenyebb kísérlete volt a Nemzeti Színháznak két Molière-darabnak egy estén való felújítása: *A tudós nők és A szerelem, mint orvosé*.

A *tudós nők* előadása érdekes példája annak a nem szokatlan esetnek, amikor a nézőnek az a benyomása, hogy szinte valamennyi színész jól játszik s az előadás mégsem sikerült. E darabban is a színészek becsületos munkát végeztek, szerepeiket majd mindnyájan helyesen fogták fel, jól interpretálták, sok ötlettel gazdagították, azonban a molière-i darabokhoz szükséges tempót sehogyszem találták el. Pergőbb frissesség, könnyedebb elevenség kell ide! Színészeink kissé kényelmesek voltak és nagyon is lassan beszéltek. Igazságtalanság volna tőlük kívánni, hogy a már természeténél fogva kényelmesebb magyar beszédet teljesen francia kaptára verjék, de ilyenféle darabokban, ahol egynémely jelenet főszépsége a dikció graciózus könnyedsége, finoman és gyorsan nyilazó szellemessége — okvetlenül más beszédtempó kell. Elvégre egy darabnak nemcsak mondani-valóját kell hiánytalanul érvényre juttatni, hanem stílusát és ütemét is.

Ezenkívül még csak egy szerény kérdésünk lenne: miért kellett Arany Lászlónak nagyon szép fordításán helyely-közzel változtatni?

A *szerelem mint orvos* előadását ta-

valy már ismertettük. Itt csak ismételtethetjük azt a megállapítást, hogy a Nemzeti Színháznak ez a legjobb Molière-előadása. Az egésznek artisztikus stilizáltsága, kecses mesterkéltisége és finom geometriája annyira sikerült, hogy tavalyi színrehozatalakor közönségünket röttük meg, amiért ez előadást hidegen fogadta. Most örömmel tapasztaltuk, hogy a nézőtér sokkal élénkebben reagált a színészek teljesítményére, mint tavaly. Lám! mégis csak lehet közönséget nevelni.

A Dickens regénykéjéből átdolgozott *Házi tündér* a maga bensőséges hangulatával, kedves érzelmességével, intím stílusával csakugyan a Kamaraszínház színpadára való. Hát még, ha két olyan ereje van az előadásnak, mint Sugár Károly és Rózsahegy Kálmán! E két színész valósággal arra látszik teremtvé lenni, hogy Dickens világának két ellentétes pólusát megtestesítse. A groteszke hajló gonoszság egyfelől, másfelől meg a csupaszív jóság olyan hamisítatlanul dickens-i volt bennük, hogy e szerepekre nálunk ma nem igen képzelhetünk kitünőbb ábrázolókat. Sugárnak már megjelenése is elsőrangú. Kegyetlenül kaján arcához a csúcsosra maszkirozott fej pompásan illik. Amellett mozgása, beszéde is összhangzatosan illeszkedik ez alaknak alaptermészetéhez. Hogy pedig Rózsahegy az érzelmes humort, a szívnek melegét kitünően tudja ábrázolni, azt magyarázni sem kell. Egy jelenete külön is nagy legyen itt feljegyezve. Mikor elveszettnek hitt fiát felismeri, a túlradó érzelem súlyától szinte összeomlani látszik. Térde megröggyan, egy-két pillanat még és összeesik, anyyi ereje azonban még van, hogy a tőle pár lépésnyire álló fiához — így rogyadozó térdekkel — elvánszorogjon s a nyakába boruljon.

A többi szereplő is méltó társa volt e két színésznek. Magán az előadáson azonban itt is éreztünk némi fogyatkozást. A hangulatot, ami ebben a darabban olyan fontos, kissé kényszeredetten, inkább akarva, semmint fakadó önkénytelenséggel hozták ki. Valószínű, hogy a további előadások során e szögletek lecsiszolódnak, kétségtelen azonban, hogy a bemutatón még kissé nyers volt az előadás.

*

A Vigszínház a nagyszerű *Nosztly*-sorozatát Szemes Béla új darabjával a *Nem nőszülök* című vígjátékkal tar-

kázza. Se nem jobb, se nem rosszabb munka, mint a tavalyi Szenes-darab, *Az albó férj*. Szóval semmi köze sincsen az irodalomhoz. A komolyabb kritikának az efajta férjművekkel szemben nem is lehet jobb tanácsot adni, mint amit Vergilius mondott Danténak a pokol-tornácában nyüzsgő silányakra: Ne többet rólok, nézd meg s menj tovább!

*

A Belvárosi Színház új érája, egy hazai színművel kezdődött, Nagy Endre *Vasáros-Ával*. E darab középpontjában egy egyszerű vidéki vaskereskedő áll, ki családja körében szinte elszigetelten, megértetlenül él. Nála ürübب származású felesége egy léha világfival csalja meg, leánya is kissé megveti, pedig ő csak nekik él, csak értük dolgozik. Egyedül a jószívű házvezetőnő, aki szerelmes is bele, visz egy rövid órára melegséget az életébe. A vaskereskedő megfelelkezik magáról s az asszonyt megcsókolja. Hütlenségét azonban nyomban megbánja s a bálból hazatérő feleségének töredelmesen készül meggyónni.

A mesének e fordulójáig — egykét fölöslegesen cinikus fintort leszámítva — a darab majdnem kifogástalan. Hirtelenül azonban végzeteset zuhan. A felesége szobájába lépő férj észreveszi, hogy a szobában barátja, az udvarló rejtőzködik. Nagy haragra keseredik, s a dologból már-már családi katasztrófa lenne, ha a jószívű házvezetőnő közbe nem lépne, az asszony bűnét magára nem vállalná, az udvarlót vele légyotthonának nem hazudná s ezzel — a darabba esztétikai katasztrófát nem zúditana.

Ez a megoldás képtelen is, oktalan is. Képtelen, mert nem hihető, hogy a házvezetőnő magát keverje rossz hírbe, s a céda asszonyt tisztára mossa, — oktalan pedig azért, mert a szeretett férfinak sem tesz jó szolgálatot, ha egy hazugsággal köti be a szemét s örökre hozzáláncolja ehhez a haszontalan nőhöz.

Ezen a fordulóponton vészik el a darab. Akik a második felvonás végéig érdeklődve nézték, azok elképedten hagyják ott a színházat. Mert senki sem szereti, ha azt látja, hogy csak azért vezették biztos kézzel két felvonáson keresztül, hogy a harmadikban erkölcsi és esztétikai érzékét felfricskássák.

A darab főszerepét Rózsahegy Kálmán, a színház vendége játszotta. Hogy a szívjóságnak kitűnő ábrázolója, azt

eddig is jól tudtuk, meglepett azonban — és épen a gyarló utolsó felvonásában — hogy az erőteljesebb megnyilatkozásra is igen jó hangjai vannak. A házvezetőnő szerepe Simonyi Mária kezében volt. Mozgásban, játékban ez a par excellence szalon-színész nő meglepetésszerűen jó volt, csak beszédjének finomsága — sőt néha finomkodása — volt stílustalan.

A többi szereplő közepesen játszott, de egy teljesen elsőrangú előadás sem menthette volna meg ez elhibázott darabot. *Galamb Sándor.*

II.

A gazdát cserélt Belvárosi Színház második bemutatója Földes Imre *Egy férj eladó!*... című vígjátéka volt. Tipikus ötletdarab, mint Földes valamennyi újabb munkája. Hanem ezáltal drámai ötletre építi fel a bohózat hatásán járó játékot s ebből valami kirívó stílus-törés támad. Az előzményekből várható drámai összeütközés merőben elmarad, a cselekvény egyáltalán nincs beleépítve ez előzményekbe, legfeljebb rájuk támaszkodik, mint kártyavár az asztal lapjára. S azután drámaíróink — úgy tetszik — minden színházi képtelenség-et megokoltnak tekintenek azzal, hogy — amerikaikat kevernek bele; Kolumbusz nélkül bizonyára sok színműíróknak több fejtörést okozna a drámai motíválás. De hát: egy «bolond amerikanus»-tól minden kitélik s ezzel érje be a tisztelt publikum! Földesnek ez a műve nem valami biztató kilátást nyit a Belvárosi Színház újabb korszakára nézve; egyelőre nem annyira új színházzal lettünk gazdagabbak, mint inkább csak egy újabb «üzem»-mel. S e tekintetben minket az sem vigasztal meg, ha — mint e Földes-darabnál is előrelátható — az új üzem legott «exportképes»-sé is válik.

Az előadásból kiemelkedik Makay Margit friss képzelemmel és választékos eszközökkel megrajzolt lady-je. Tóth Böske a feleség szerepében kissé bizonytalan volt, de a férj-vásár jelenetében igen mulatságos. Táray Ferenc érdemesebb feladatokra termett, mint ez a hotelportássá vedlett operett-szerelmes. Kortész Dezső is operetti «kiállás»-okkal játszotta a férjet. E tehetséges színészünknek amúgy sem válik javára a sűrű énekes-bonvivánkodás; annak idején (pl. a Vígszínház Arcubasev-dramájának orosz diákalakjában) különb művészi jövőt sejt-

tett. A Nemzeti Színházról kölcsönkért Hajdú József pompás karikatúrát rajzolt az amerikai konzervgyáros szerepében, egyéniségének eredetiségével mintegy eltakarta a szöveg üres banalitását. Harsányi Rezső is inkább a magáéból adta, amit adott, mint a szerzőéből. S végül meg kell említenünk Földy Annát is, kire esztendeje épen Földes egyik korábbi darabjának pár szónyi szerepében lettünk figyelmesse. Mostani nagymama-figurája is megkülönböztetett figyelmet érdemel, keresetlen játéka néhány kurta jelenetében a művészi igazság erejével hatott.

Rédey Tivadar.

Művészeti szemle.

A magyar táj- és életképképzés.

A Képzőművészeti Társulat érdemes nagy múltjához méltó föladatait oldott meg tavaly, amikor Barta Károlynak, a lelkes műbarátnak díjával kapcsolatban megrendezte az emlékezetes sikerű aktkiállítását. Ehhez a termékeny ötlethez természetes folyamánként kapcsolódott azután az a gondolat, hogy a magyar táj- és életképfestészet jelentős állomásait hasonló, nagyméretű, visszatekintő kiállítás keretében kell a művészetszerető közönségnek bemutatni. A Képzőművészeti Társulat nagy munkával össze is gyűjtötte a kellő anyagot s olyan gazdag és érdekes művészeti látványosságot tárt a művészek és a művészetszerető közönség szeme elé, amely nemcsak nagy gyönyörűséget, de igazán dús tanulságokat is kínál mindenkinek.

A Múcsarnok ezzel a két kiállítással újra megtalálta a maga útját, ismét betölti rendelt szerepét, azt, hogy időnként az egyes irányzatok fölött összefogó szemhatárt nyitva mutassa be a magyar művészet állását, színvonalát. Az aktkiállítás és a most megnyílt magyar táj- és életképképzés pompás alkalmat adott arra, hogy e programot messze kiterjesztve, egy-egy művészettörténetileg is jelentős tárlat keretében lehessen foglalni képzőművészetünk dús eredményeit. A Múcsarnok élt az alkalommal, föladatait igazán a legelismeresreméltóbban oldotta meg. Örvendetes lenne, ha most még egy hátralévő lépést is megtenne a Képzőművészeti Társulat friss munkakedvvel újra sorompóba lépett vezetősége. A magas színvonalig ért magyar arcképfestészetet is be kellene mutatnia, Barabástól napjainkig. Ez

méltó betetőzése lenne ennek a két pompás visszatekintő kiállításnak. Reméljük, hogy a Múcsarnok ezt is meg fogja valósítani. A Múcsarnok termeiben hétszáznál több műtárgyat halmozott föl a tárlat rendezősége. A hatalmas anyag túlnyomó részét persze a festmények és rajzok teszik ki. Ez természetes is, mert a tájábrázolás szinte kizárólagosan festői, grafikus föladat. Az életkép már elég hálás tárgy a szobrász számára is, de alaptermészete ezt is inkább a paletta művészeinek témakörébe utalja. A plasztika a maga igazán nagy föladatait ritkán választja a futólagos, köznapias, könnyed tartamat szerető életkép világából.

Bármennyire el kell is fogadnunk az egyetlen nagy ívbe minden művészeti eredményt egybeölelő ars una elvét, épen egy-egy ilyen visszatekintő, nagy kiállítás igazolja legjobban, mily érdekes és értékes megkülönböztető jegyet visel magán a különböző nemzetek faji megszíneződésű művészete. Sokan talán hajlandók lennének azt hinni, hogy ez a határozott elkülönöződés, ez az egyéni színeződés mégis csak az irodalomban ütközik ki észrevehetően. De aki éles szemmel figyel, meg kell látnia, hogy ez a jellemkép félreismerhetetlenül megmutatkozik a képzőművészeti alkotásokon is. A tavalyi aktkiállítás nagy sorozatából lépten-nyomon ki-kicsillant az az eredeti vonás, mely az emberi test ábrázolásában is megteremtette a külön magyar stílust. Pedig a meztelen emberi test a legősibb és legáltalánosabb művészeti tárgy, ennek ábrázolásában találkozhatik, forrhat egyé leginkább a folyton egy cél felé ívelő, örökegy művészet.

Már a táj- és életképbábrázolás természetere szerint is kedvez az egyéni stílus kialakulásának. Az egyes nemzetek oly tarka-barka népviselete, a tájak egyéni ezerféle arculata, az egyes országok fényesebb, vagy borongósabb ege, a világítás szinte színpadiasan nagy skálája mind olyan helyi körülmények, melyek az ezekhez is idomuló lelkivilágok hangulati talajába ágyazva, épol sokféleképen színezik meg a paletták virágait, akárcsak az alföldi humusz és a bérci sovány földréteg a maga flóráját.

Az egyéni kifejezést tehát leginkább a táj- és életképfestészet körében lehetjük föl. Minden nemzet festészetében itt mutatkozott meg legelőször a mű-

vésznet nemzeti jelleme. A sajátos viselkedésében ábrázolt népi és polgári világ, a maga külön, jólismert fényébe és borongásába öltözködő hazai táj vitte reá a művészeket északra és délen egyaránt arra, hogy a százados sablon útjáról letérve új, teljesen egyéni ösvényt nyissanak egy-egy népcsalád festészetének. Elég, ha csak a holland tájképekre és életképekre, az angol s a francia táj- és életképfestészetre s nem utolsósorban a mi teljesen külön megszínözödésű piktoránkra hivatkozunk cáfolhatatlan példák gyanánt.

Ha tehát valaki azt a külön ösvényt akarja megkeresni, amelyen haladva festészetünk a maga virágmezőihez fölért, akkor épen a táj- és életképfestészet első határköveihez kell odaállania és ezek mentén jut el a már teljesen kiforrott és világszerte ismert és elismert magyar piktura mai, büszke állomásaihoz.

A Múcsarnok első, nagy termében láthatjuk ez útjelzőket. Régi, már-már feledett, vagy alig ismert nevek intenek itt felénk az aranykeretekből. Az óriási anyag részletezése fölösleges és szinte zavaró munka lenne. E kiállítás tanulmányozásának során nem az egyes nevek, hanem a különböző korszakok a fontosak. (Néhány nevet csak azért kell kiemelni, mert megkönnyítik a tájékozódást.) Itt, az első teremben szőlal meg először a magyar táj, a magyar élet jellegzetes alakjai itt jelennek meg legelőször. Persze a magyar tájakon itt még a klasszicista felfogás műtermi, gyöngyházás, osztott fénye lebeg s a népies alakok romantikus csoportjain lélektelenül tarkállik a magyar ruha. (Az ecsetnek csakoly nagy utat kellett megtenni az igazi magyar szín lelkes ábrázolásáig, mint a kezdetleges, külsőségeiben ugyan már magyar, de alapvonásaiban idegen elgondolású színpadi irodalmunknak.) *Kelety Gusztáv, Ligeti Antal, Telepy Károly, Than Mór, Valentiny János* magyar tájrészleteket ábrázoló képei még jóformán egyetlen hangot sem ütnek meg a magyar táj szívhezszóló, édesbús hangskáláján. *Böhm Pál, Borsos József*, sőt még *Barabás Miklós* alakjai sem magyarok még, legfeljebb magyarosak. A szobrász *Izsó* az csak, aki a Búsuló juhász méltóságos elmélázásában megtalálja az első, lélekbe-markoló magyar akkordot. Ez még a kezdet kezdete. Ezek az első, bátortalan lépések.

De nem messze kell csak haladnunk

s már fölcsillan a szemünk. *Jankó János* — akit csak híres torzképei után ismer a közönség — már réalép az igazi ösvényre. A *Tiszaparti füzes*, a *Birkanytrás* már magyar ecset alkotása. *Pállik Béla Delelő nyája* is egyik legjelentősebb útjelzője a magyar tájképnek. Ezen már igazi magyar levegő érzik, magyar a táj lelke, magyar a táj színe. E terem érdekességei közé tartozik *Paál László* két korai tájképe is, *Mi Paált* a világ legnagyobb tájfestői közé sorozzuk. Alig akad még tájfestő művész, aki elért volna addig a meg-rázó, drámai erőig, mint ez a nagy magyar. Ezekben a képekben még nem találjuk nyomát a későbbi komor, hősi fenségnek, de a *Nyári délután* már el-árulja egy nagyjövőjű ecset lendülő erejét.

Munkácsy három képpel szerepel itt. A *Tépscsinálók* komor kompozíciója a legmegragadóbb. De ebből a művéből alig ütközik ki bensőséges magyar vonás.

A második, teremben már a megszűletett magyar életkép dominál. Ebben a korszakban a közönség már szinte elvárta művészeitől, hogy a magunk életét, a magunk környezetét ábrázolják. Divat most a magyar genre-kép. *Bihari Sándor* életteljes, kedves falusi hangulatai a szó igazi értelmében vett életképek. *Bihari* friss, jó szemmel látja meg a magyar falu jellegzetes alakjait és ügyes kompozíciók keretébe állítja be őket. A *Programbeszéd*, a *Vasárnap délután* s pár más munkája e korszak javaterméséből való. Sok bennük az adomázó elem, de igazi piktoember mondja el. *Margitay* neve fogalmat jelentett ezidőtájtban. Ő teremti meg a nagyvárosi magyar életképet. Az *ellen-állhatatlan* azt igazolja, hogy festője hivatott művész volt, aki sokkal többre is vihette volna, ha nem válik a szalon-izlés kiaknázójává. *Révész Imre* néhány vásznán igazi magyar alakokat találunk. *Spányi Béla* közkedvelt, lírai hangulatú tájképeit is ide illesztették be. *Pap Henrik* is érdemes lépéseket tett a magyar életkép kifejlesztése felé. *Roskovics Ignác* hajdan oly divatos menyecskei is e falakról mosolyognak le. *Karcsay Lajos* korán feledésbe merült neve egy nagyrahivatott magyar tehetség felcsillanását, homályba veszését sajtítja lelkünkbe. Mennyi ilyen magyar név van, Uramisten! *Somogyi Dániel* egy szép tájképe is erről a magyar áldásról, magyar átokról beszél. Teremnek, megcsillannak, eltün-

nek . . . nyomtalanul ! Ez a terem egy teljes, lezárt korszak eredményeit mutatja szinte hiánytalanul kerek képben.

A harmadik terem : a nagybányaiak korszakát csillogtatja elénk. Azt a korszakot, mely kitárta a műtermek ajtaját és kiédesgette a művészeket a sugárözönös, narancsfényű nap alá, a diadalmas kék ég alá, a smaragd-fényű erdőbe, rétekre. A magyar tájkép egyszerre megtelik üde, bátor levegővel, zamatos zöldek virulnak föl, érett gyümölcsként virul a dagadó tubusok sárgája, pirosa, violája, sugárzik, kacag a magyar táj, nap süti az egészséges, jellegzetes alakokat, megéled az ember, erőre kapnak a mozdulatok. A magyar palettára most ömlik rá az az egyéni szín, az a máig elvibráló erő, mely újjáteremti és diadalra viszi modern festészetünket. Ebben a diadalban természetesen nagy részük van a nagybányaiak mellett a többi magyar művészeknek is, de tagadhatatlanul ők adták meg azt az iramot a magyar eseteknek, mely nemcsak lépést tartatott velük a nagy nemzetek új eredményeivel, hanem egyenesen versenytársrá emelte a modern magyar művészetet.

Szinnyei Merse Pál zászlónevét csak pár kései alkotásával tűzték itt ki. Mellette ott vannak : *Ferenczy, Csók, Réti, Koszta, Slatz, Iványi Grünwald, Fényes* Adolf. Eleven, még ma is új értékeket kiforró, új nemzedékeket erjesztő művészetük benne él a ma közutadában. Képeik naponta elmondják, mit jelentenek a magyar táj- és életkép-festészet mérföldleptekkel előretörő lendületének megteremtésében.

Zemplényi Tivadar és *Bosznay István* is reprezentáns alkotásokkal illeszkednek e terem megkapó hangulatába. Kissé messze, az ötödik terembe kerültek *Rudnai, Vaszary* és *Rippl-Rónai* rokon alkotásai, Rudnay őszerejű, mélységesen magyar tehetsége a mai magyar táj- és életkép-festészetnek egyik legékebb értéke. A külföld benne látja leginkább a magyar megszíneződés kivirágzását. Vaszary és Rippl-Rónai méltó szomszédai. Mellettük sok ismert név és mű csillogtatja meg mai művészetünk nagy értékeit.

A többi termék nagy anyaga, a sok derék mű és sok tisztés név mind egy-egy téglája annak a pompás, büszke épületnek, mely a modern magyar művészet mai ékes frontjág emelkedik. A legújabb szárny : a fiatalok terme. Itt égne legmerészebben a színek, itt

vibrálnak legszenvedelmesebben a vonalak, itt érik, forr a jövődő. Ez a jövő érdekes és biztató. A leszűrt eredményekhez illeszkedni készülő nemzedék komoly és lelkes, figyel minden új útra, de nem csap könnyelműen családok ösvényekre. A kóstolónak bemutatott munkákban tartalmas must forr, mire lehiggad, bizonyosan méltó lesz a lezárt korszakok már kitisztult, csillogó értékeihez.

E nagyon nagy vonásokban áttekintett főkorszakok keretében szinte lehetetlen minden nevet időrend szerint fölemlíteni. Erre nemcsak hogy szükség nincs, de az ilyen aprólékoskodás egyenesen szerteforgácsolná az egységes, eredményes látást.

Az összefoglaló, a fejlődés vonalát tisztán megmutató áttekintés után aztán külön kell még visszazáródkolnunk egyes termekbe. Így azokba, melyek *Mészöly Géza, Székely Bertalan* és *Lotz Károly* műveivel ékesek. *Mészöly* finom, mélységesen magyar költő-festészetét remek kis tájképei nagyobb váznainál is szebben dalolják lelkünkbe. Corot finomsága olvad itt bele a magyar táj édesbús muzsikájába. *Székely Bertalan* kis színvázlatai egy nagy festőlélek zseniális megnyilatkozásai. Nem lehet eleget gyönyörködni bennük. *Lotz Károly* nagy művészete most nem hat oly erővel, mint az aktkiállításon, de a kiváló mester kivételes tehetsége ide illeszkedő munkáiból is mindenütt kicsillan.

Mednyánszky László borongós tájstrófái is a tárlat javaértékei közül valók, a friss vidám alföldi tájak mellett a Felvidék ködös sirámain zsongatják lelkünkbe.

A kiállítás szobrászati része érdekes és változatos. Az állványokon ott találjuk mindazon képfaragó művészeink alkotásait, akik csak kedvvel fordultak a magyar élet jellegzetes alakjainak ábrázolása felé. A régiek közül természetesen *Izso Miklós* ragad el bennünket leginkább. Kis, táncoló figurái zseniális alkotások. Beléjük varázsolta a magyar népi táncmozgás legjellemzőbb mozdulatait. A modern mesterek közül *Beszédes László, Damkó József* szerepelnek legnagyobb sorozattal. E kis szobrok között több olyan akad, mely nagyon kedvesen köt szobrászanyagba egy-egy igazi magyar kiállást, mozdulatot, amely jól örökít meg egy-egy jellegzetes népies, falusi alakot. E két szobrászunk foglalkozott legszívesebben ezzel a témakörrel. Mellettük

Siklódy Lőrinc, Pásztor János, Medgyessy Ferenc s mások kisebb munkái egészítik ki a festők által bőszegesen ábrázolt népies alakok galériáját.

A tárlat anyagát a festmények témakörével rokon rajz- és rézkarcgyűjtemény teszi teljessé. A kiállítás e részére is büszke lehet a magyar művészet. A fiatal grafikusnemzedék dús, nagy eredményeit, magyar érzését szebbnélsebb tájképlapok bizonyítják itt. A magyar táj- és életképképzés emlékeztet, nagy eseménye a magyar művészeti életnek. Ezt a kiállítást minden művészetszerető magyar embernek meg kell néznie. Így egybegyűjtve látjuk csak, micsoda kincs van birtokunkban. Szinte sajnáljuk, hogy ez a nagy hozzáértéssel, szerencsés érzéssel összeválogatott hatalmas anyag együtt nem maradhat, oly nagy tanulságokat kínál. Így lehet csak igazán meggyőződni róla, mily mérföldes lépésekkel haladt előre, termett az élen a mi friss, életerős művészetünk. A legteljesebb elismeréssel kell adóznunk az igazgatóság rajongó lelkesedésű tagjának, *Majovszky Pálnak* és *Petrovics Eleknek*, a Szépművészeti Múzeum fáradhatatlan főigazgatójának, akik a hatalmas anyag összegyűjtésével és szakavatott, tökéletes elrendezésével feledhetetlen szolgálatot tettek a magyar művészetnek és a művészetszerető közönségnek. A művészvilág és a laikusok egyaránt nagy gyönyörűségüket lelhetik ebben a tanulságos kiállításban, mely töretlen vonalban mutatja meg a magyar táj- és életképzést bámulatos lendületű útját, a magyar teremtő lélek nábobí gazdagságát.

Mariay Ödön.

Rainer Maria Rilke (tulajdonképp *René Maria Cäsar*) 1875 dec. 4-én született Prágában, de ősi karintiai nemes családból származott. Romantikus álmódzó volt már gyermekkorában. Elvált szülei a neki legkevésbé megfelelő helyre, katonai nevelőintézetbe küldték már tízéves korában s ott öt évig szenvedte a drill nivelláló „áldásait”. Később egyetemre mehetett, de ott is csalódott. München, majd Berlin ismertette meg Dél- és Észak-németország nagyvárosi életével, de sokkal maradandóbb nyomokat hagytak lelkében külföldi, olasz-, főként azonban oroszországi útjai. Az orosz népből ismertette föl először azokat az emberi értékeket, melyeket ő mint költő fokozva, tökéletesítve akart hir-

detni: «mindegyik egész világot hord magában, mindegyik sötétséggel teli mint egy hegy; mindegyik mélyre görnyed alázatában, de a lealacsonyodás féelme nélkül, jámboran, istenfélő». Az orosz élmények után Worswede magánya vonzotta, ahol festők között élt hosszú ideig, kiknek Mackensen, Modersohn, Overbeck, Vogeler) utóbb meleg szeretettel írott könyvet szentelt. Nem csoda, hogy a modernebb írók közül épen a híres dán Jens Peter Jacobsen-hez vonzódott. Aki ennek műveiből bármit is olvasott, az többé el nem felejtí azt a színpompát, amely e csodálatos írások sajátja. A természet annyira át és át van hatva nála a szín iránti rajongó szeretettől, hogy szinte ég minden körülötte; tekintete gyujt, ahová fordul. Rilke azonban szintén kimondhatatlanul szerette a természet s azon át akarta közleni az Eszmét, az Érzést, az egész költői Én-t. Csakhogy ehhez nem volt elég a szín és a vonal s ő elment Worswedeből Párizsba, a híres szobrászhoz, Rodinhez. A világvárosban sem élt másként, mint a csöndes festőtanyán; teljesen visszavonulva, áhítattal tanult a nagy mestertől, kinek titkári szolgálatokat tett. «Mindenre megtanított, amiről addig nem tudtam s mindazt, miről tudtam, hozzáférhetővé tette nekem csöndes, végtelen semmisségben továbbfolyó létével, biztos, semmitől meg nem rázkódtatott egyedülvalóságával és saját maga körüli nagy koncentráldásával. Rodin-nek szintén szentelt egy szép könyvet.

Ez költői fejlődésének külső története. Megtanulta e jó iskolákban a természet tárgyainak titkos jelbeszédét: a fák kar-ágainak kifejező mozdulatait, a patakok kanyargásának szimbólikus értelmét. Viszont nem bíza magát kizárólag a szemre; hallása s tapintásérzéke hasonlóan finomak, sőt a fiatal Goethét merészen követte a különböző érzékerületekről vett behatások meglepő nyelvi összeházasításában. Míg régebbi költők úgy hitték, hogy a természet segítségével, azon át csak általános dolgokat lehet kifejezésre juttatni, Rilke bátran nekivágott annak, hogy a legegényibbet, a legszubtilisabbat is ilyen közvetítéssel szóltassa meg. Hihetetlen, hogy a látszólag legélettelenebb tárgyakat is mennyire meg tudja eleveníteni s milyen mély gondolatokat ébreszt benne egy olyan indifferens dolog, mint például egy lépcső!

Die Treppe der Orangerie.

(Versailles.)

Wie Könige, die schliesslich nur noch schreiten

sich ohne Ziel, nur um von Zeit zu Zeit fast den Verneigenden auf beiden Seiten zu zeigen in des Mantels Einsamkeit —

so steigt allein zwischen den Balustraden, die sich verneigen schon seit Anbeginn, die Treppe: langsam und von Gottes Gnaden und auf den Himmel zu und nirgends hin;

als ob sie allen Folgenden befahl zurückzubleiben, — so dass sie nicht wagen von ferne nachzugehen; nicht einmal die schwere Schleppe durfte einer tragen.

Látjuk a képzőművészek tanulékony tanítványát, de megüti fülünket a George-kör költészetének hangja is. Rilke ettől is tanult, de mind nagyobb önállóságra küzdötte fel magát. Nép-dalszerű kísérletekkel és nagyon gyöngé lírai egyfelvonásokkal kezdte, George hatása alatt lelte meg igazi énjét («Das Buch der Bilder» árulja el ezt legjobban), de már a «Stundenbuch» (1905, 1907) önállónak s igazi modern német misztikusnak mutatta. Az új romantikus próza egyik legsikerültebb alkotását nyújtotta az «Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge»-ben (1909), ebben az önéletrajzi vonásokat mutató regényben.

Legutóbbi méltatói közül azonban sokan a «Marientleben»-ben látják költői fejlődésének csúcspontját. Az új romantika kifejezetten katolikus tendenciái itt szólnak meg legtisztábban. Igaz, hogy ez a vallásosság is egy teljesen modern ember vallásossága: nyugtalanság, hit utáni vágy, a kétely minden pokla, a bűn, az elbukás átka mint jól ismertek lépnek elénk. Viszont azonban (részben középkori irodalmi hatásoktól befolyásolva) olyan fényt is tud árasztani mindenre, a szentek, angyalok seregeit úgy tudja elővarázsolni, Máriát, a gyermek Jézust olyan rajongással tudja körülvenni, hogy magával ragad.

Különös ez a vallásosság nem egy művében. A költészet értelme szerint: a világnak az örökkévalóság jellegét megadni. Isten, ki a természetet mulandónak teremtette, a költő kezéből

halhatatlanná téve kapja vissza! A költői demiurgosnak ez az előtérbe állítása kissé különösen fest a másutt mutatott jámbor alázat mellett. Hasonló ehhez az az ok, amely Máriához hajtja a költőt ellenállhatatlan erővel: ő, az Istenanya azért áll érdeklődése középpontjában, mert a mulandó és az örökkévaló határán áll; átmenetet jelent a végesből a végtelenbe! Tudja, hogy a halál nagy:

Der Tod ist gross.

Wir sind die Seinen
lachenden Munds.

Wenn wir uns mitten im Leben
meinen,
wagt er zu weinen
mitten in uns.

De nem rémíti ez a halál, sőt a dolgok örök rendjéhez tartozónak vallja: élet és halál egy örök körforgás, lét és nemlét egy. Magának Istennek lealacsonyítását látna abban, ha ezt a tőle biztosított rendet megbontaná valamilyen új életre támadás. «Das jüngste Gericht»-ben a barát, aki testileg látja föltámadni a holtakat minden ösztönükkel, szenvedélyükkel, elfordul a végtelen nyomor e képétől s istenkáromlásnak tartja azt, hogy ennek fölédzőjét az Úrban lássuk s borzadva kérdi az Úrtól: «Wer soll dir helfen, wenn sie alle schweigen?»

A szerző, a nagy modern misztikus, bölcselő, művész, költő, hívő és kételkedő, az örökké nyugtalan kereső azóta megkapta a választ minden nagy, örök problémára! *Koszó János.*

Irodalmi hét Finnországban.

Sokan talán csodálkozva fogják kérdezni: hát olyan is van a jegesmedvék és fókák hazájában? Irodalommal is tördök az olimpiászok babékoszorús népe? Déli országokban, amelyek legnagyobb részét sokkal régibb nemzeti kultúrával dicsekedhetnek, legfeljebb egy-két napot szentelnek a könyveknek. Spanyolországban a múlt hónap 7-én (Cervantes születésnapján) tartották a «könyvek napját». Finnországban már évek óta egész hetet szentelnek az irodalomnak, nov. hó első hetét.

Az első finn irodalmi hetet Viherjuuri H. J. magiszter könyvkiadó kezdeményező indítványára, 1921 őszén rendezték. Azóta az «Irodalmi hét rendező bizottsága» minden évben fölújítja ezt az üdvös szokást, de csak minden harmadik évben nagyobb-

szabású, ünnepies keretek közt. Rendese körülmények közt az irodalmi hét úgy folyik le, hogy a könyvkereskedések kirakatait jobban földiszítik, itt-ott zászlókat is kitűznek, a boltokban, nyilvános középületekben, iskolákban, színházakban stb. egységes reklámozást függesztenek ki, amelyek a villanyosokon bejárják az egész várost, az újságok kivétel nélkül az egész hét folyamán, lapokon keresztül foglalkoznak irodalommal, a kiadók kisebb könyvtárak alapítására kiválóan alkalmas hirdetésekben kínálják kiadványaikat, az iskolákban, főiskolákban, sőt vidéken a templomokban is előadásokat tartanak irodalmi kérdésekről, az olvasás kulturális jelentőségéről stb., hasonló célból külön estélyeket is rendeznek külön-külön egyes társadalmi osztályoknak, még a kaszárnyákban és fogházakban is. 1924-ben az irodalmi héttel kapcsolatban könyvkiállítás is volt az árumintavásár helyiségeiben. Ez több csoportra oszlott: 1. történeti osztály az egyetemi könyvtár épületében, melyhez csatlakozott a Finn Irodalmi Társaság által kiállított régi kiadványok és kéziratok csoportja, 2. az írók terme a legjobb finn írók arcképeivel, illetve szobraival, 3. a tulajdonképeni könyvkiállítás kiadók szerint csoportosítva, élén a két legnagyobb: W. Söderström R. T. és «Otava» («Göncölzseker») R. T. Középen az Állami Könyvtáriroda kis mintakönyvtára. Külön csoportokat alkottak a nyomdai műtermékek és művészi könyvkötések és feltűnést keltett egy nagyméretű térkép az ország könyvkereskedéseiről, a gócponton színes villanylámpákkal kivilágítva. A kiállításon megfordult az irodalmi hét tartama alatt 2500 ember. Országszerte kb. 200 irodalmi tárgyú előadást tartottak ugyanazon idő alatt, melyek látogatóinak száma 39.500-ra tehető.

A tartott előadások tárgyai felölelték a finn irodalom különböző fejlődési szakaszait. Annak megalapítóját, a bibliafordító püspököt Agricola Mihályt, legtipikusabb regény- és drámaíróját Kivi Eleket, továbbá az újabbak közül Ahot és Linankoskit sokan méltatták. A külföldiek közül a legnagyobb figyelemben Jókai részesült, aztán jöttek a skandinávok: Lagerlöf és Frensen, a nyugatiak: France, G. Sand és J. London, majd a keletiek: Dostojewski és Gorkij.

Azoknak a nemes gondolatoknak a

megvilágítására, amelyek az irodalmi hét rendezőit vezették és vezetik, hadd álljon itt néhány mutatóvány a Bizottság 1924. évi beszámolójából: «Erőteljes nemzeti kultúra fejlesztésében tagadhatatlan nagy jelentősége van annak, hogy irodalmi hét vagy hasonló társadalmi erőpróba segítségével megkíséreljük minél szélesebb néprétegek figyelmét főléleszteni az irodalom iránt olvasmányainak célszerű megválasztása, illetve kijelölése által. Ennek a mozgalomnak széles hordereje abban is megnyilatkozik, hogy a modern kor lelkileg apróra ezekre tagolt embereit közös eszmei érdeklődési körökbe vonja és ezáltal tartósabb nemzeti egységet hoz létre a különböző társadalmi rétegek között».

De gyakorlatilag is súlyos feladatokat ró ez a mozgalom a sajtóra. Mert nem könnyű dolog az ősszel árvíz módjára megdagadó könyvtermésből megjelölni azokat a műveket, amelyek a reklámtenger hullámaiból kincsekként kibukkannak. Azonkívül az ipari könyvtermelés napi produkciójának szokásos megbírálása egészen más szempontokat kíván, mint egy ilyen alkalom, mikor az irodalom régebbi, összes életképes termékei számba jönnek. Jobban mondva az utóbbiak jogosan követelnek maguknak elsőséget a szemsiklandozó újdonságokkal szemben. A nemzeti kultúra legmélyebb, legtisztább forrásai mindig a régiek, a nemzet klasszikusai.

Ennek a szempontnak a fontosságával tisztában vannak a finn könyvkiadók is és az irodalmi hét alkalmával megjelentetik új köntösben az elfogyott klasszikusokat. Az idén például, a speciálisan gyermekirodalomnak szentelt irodalmi héten Topelius Zakariás, a mult század végének romantikus elbeszélője van soron új illusztrált kiadással. De a külföldi meseköltők legnagyobbjai Andersen, a Grimm testvérek, Alcott, Kipling, Thompson-Seton, Burnett, J. Spyri, H. Malot, J. Verne stb. szintén megszólalnak csendesen, szerten, ahogy hosszú szakállú aggyastyánokhoz illik a hangosan csilingelő-csörtető modern ifjúsági írók sorában. Sőt a magyarok sem maradnak szó nélkül, Benedek apó meséi finre is le vannak fordítva. Molnár Ferenctől a «Pál-utcai fiúk» szintén, továbbá Hevesi: Jelky András kalandjai, az újabbak közül pedig Farkas Gyula: «Forrongó lelkek». És valószínűleg nagy érdeklődéssel fogja ol-

vasni a finn ifjúság Gárdonyi «Egri csillagok»-ját, amelynek első köpote most hagyta el a sajtót Yrjö Liipola, Budapesten élő finn szobrászművész pompás fordításában. A finn meseírók közül az említett Topeliuson kívül a legnagyobbak Helmi Krohn, a «Pääskynen» («Fecske») című gyermekejság szerkesztője és Anni Swan, akinek meséi magyarrá is le vannak fordítva «Az ezertó meséi» címen.

Más kérdés persze, mi a gyermekek véleménye ezekről a meseírókról? A mai gyermek, moziban mesterségesen fölizgatott fantáziája és a detektív-regényeket faló, mohó és felületes olvasási szomja alig fog megelégedni a régiek, szelid meséivel. Hacsak a szülők maguk nem irányítják gyermekeik figyelmét nemesebb olvasmányokra. Egy-egy csöndes családi meseórának vagy közös olvasásnak életreszóló mély hatása lehet a gyermek lelki életében.

Weöres Gyula.

Magyar tárgyú amerikai könyv. (Louis Joseph Vance: «The Dead Ride Hard». Philadelphia. 1926.) E regény Károlyi Mihály «Emlékiratait» s Jászi Oszkár könyvét nevezi meg első forrásaiul. Ha csak ezekből merített volna a szerző, torzképet rajzolt volna. Ezt ő is tudta. Ezért hát tisztább levegő után kívánczozott s felhasználta a Tharaud-testvérek ismeretes művét és — Tormay Cecília «Bujdosó könyvét». Ez az objektívítésre való törekvés már előre is rokonszenvéssé teszi, minket pedig a kíváncsiság ösztönöz: vajjon az idegen milyenek képzeli el bennünket e könyvek alapján?

A regény a felsorolt könyvek párvadiala: a jó és gonosz lelke küzd egymással. A jó szellem végre is győz s a szerző megírja művét a vörös és a «fehér terror» országáról.

Az Eckartsauban internált királyné magához kéreti Vay Denise grófnő udvarhölgyét, aki autón siet Budáról a királynőhöz. A magyar határon éjjel szökevény katonák megállítják az autót, hogy utasát kirabolják. Egy közeli házba vonszolják, ahol más — a frontról hazafelé igyekvő — katonák is alusznak. Mikor az autó-rabló katonák női becsületében is sértegetik a grófnőt, az egyik ott tartózkodó katona szétüt köztük, a grófnőt derékon kapja, kiviszi, az autóból ülteti s maga a kormánykerékhez ülve, viszi a grófnőt célja felé: a királynőhöz. Ez a katona: Brüll Andor. Magyar születésű ember,

de Amerikába vándorolt s amerikai polgár lett. A világháború kitörésekor hazajött, beállt katonának s végigküzdötte a háborút. Most épen az olasz frontról tartott hazafelé — Budapestre, mikor a rabló katonák becipelték a házba a grófnőt. A király és királyné arra kéri a grófnőt, hogy ékszerüket s főleg Szt. István smaragdjaikat hozza el nekik Budáról, mert itt Eckartsauban éheznek ők is, gyermekeik is. A grófnő megígéri ezt s bemutatja a királynak a magyar katonát, aki őt megmentette és idehozta. A király kezét fog Brüllel s megköszöni jóságát. Másnap Pozsonyon, Győrön át hazafelé indulnak. Itt élénk vonásokkal festi a szerző az országotakat ellepő menekülő magyarokat, akiket a rabló és betörő csehek vertek ki ősi házukból. Pesten ekkor már Károlyi Mihály «a köztársasági elnök». Útközben Brüll felvilágosítja a grófnőt, hogy kiknek a kezéből mentette ki őt. A támadók Kún Béla és Szamuely Tibor voltak. A harc térről ismeri őket, ahol néhány nap multán aztán az egyik az oroszokhoz, a másik a front mögé szökött. Most katonaruhában bujtogatták a katonákat a front elhagyására.

Mulnak a hetek. Budapesten a spanyol nátha szedi áldozatait. Vay grófnő atya, anyja, öccse betegesen fekszenek. Ő maga a szénközpontban áll sort, hogy utalványt szerezzen. Négy órai várakozás után azzal utasítják el, hogy arisztokraták számára nincs szén. Hazafelé menet az alagútban melléje szegődik egy monoklis «világi» és gúnyos hangon kijelenti, hogy holnap ébredre várja a Ritz-szállodába. A grófnő réműlettel ismeri fel Szamuelyt. E pillanatban autó áll meg mellettük, a belőle kiugró férfi hatalmas pofonnal szédíti el az aszfaltbetyárt, a grófnőt pedig amerikai lobogós autóján hazaviszi — Brüll Andor. Másnap nagy kocsis szén áll meg a Vay-ház előtt s a kocsis egy levelet ad át a grófnőnek. «Hogy lássa, mekkora hatalmam van, fogadja e kocsis szentet. Remélem, nem kényszerít arra, hogy hatalmamát büntető módon is használjam. Szamuely Tibor.»

Március vége felé van. A grófnőnek sikerült megszerezni az ékszereket s mivel odahaza nincs biztonságban, felviszi Brüll Andorhoz a Hungária-szállóba, ahol az amerikai misszió lakik. Brüll a misszió tagja. A köztük lévő ismeretség szerelemmé vált. Brüll tisztán látja a helyzetet: a grófnő

lépéseit detektívek figyelik, nála nem maradhatnak az ékszerék. Magához veszi őket s mielőtt a grófnő eltávoznék a szállodából, ő viszi ki az ékszereket onnét, mert tudja, hogy a detektívek a szálló körül vannak. Brüll távozik, a grófnő marad s várja vissza Brüllt. Helyette azonban Szamuelyly jelenik meg, aki az ékszereket követeli tőle. Mivel nem kapja meg, auton az országház pincéjébe viszi a grófnőt, ahová Czerny emberei éppen ekkor hozzák a grófnő szüleit is, mert náluk gyanítják az ékszereket. Mindez a proletárdiktatura kimondásának napján történt. Napokon át embertelen módon kínozzák őket. A grófnő csodálatos módon megmenekül, de szülei belehalnak a kínzásba. Ő róla is azt hiszi mindenki, hogy meghalt. Bécsbe menekül és álnéven él.

Július végén Brüll és a grófnő véletlenül találkoznak.

A grófnő, mint Klimmt Gabriella Pestre megy, egyenesen a szovjet-házba. Szamuelylyt keresi. A kínzás alatt megöszült, arcvonásai megváltoztak: senki sem ismeri meg. Szamuelyly sem. Mulatnak, pezsgőznek. Július 31-ike van. Megszólal a telefon: Szamuelyly azonnal menjen az állomásra, a különvonat Bécs felé indulóban van, menekülni kell, mert a fehér hadsereg a helyzet ura. Szamuelyly rohan. Klimmt Gabriella csak annyit mond neki: ha későn érkeznek az állomásra, jöjjön vissza: a saját autóján viszi őt Bécsbe. Szamuelyly visszajön: elkésett. Beülnek az autóba, Klimmt Gabriella vezet. A hátulsó ülésen halálos félelemben kucorog a hóhér. A határra érve bemennek az őrházba, mert Klimmt Gabriella szerint «elfogyott a benzin». Mikor az ajtóban előrebocsátja őt, Klimmt Gabriella tisztán, érthetően mondja: «Tessék, Szamuelyly!» Az ottlévő sokaság e szóra zajongani kezd s néhány pillanat múlva a becsukott ajtón keresztül tisztán lehet hallani a bosszúszomjas kiáltásokat: «Halál a hóhérra!» Szamuelyly remeg s a nő segítségéért könyörög. Ez biztosítja is életét, de egy feltétel alatt: adja vissza Szt. István smaragdrait. Szamuelyly tágra nyitott szemekkel ismeri meg Gabriellában a holtak hitt Vay grófnőt. Visszaadja az ékszereket. A grófnő ki-megy, hogy lecsitítsa a tömeget s a

kinyitott ajtóban elsőnek Brüllt látja meg, aki a megbeszélés szerint Bécsből eléje jött. Beszállnak az autóba. A felbőszült tömeget senki sem tartja vissza. Harminckét lövés zaja hallatszik az autó elindulásáig.

A magyar-osztrák határon fekvő község temetője mellett a szemétdombon egy sírkövet lát az utas héber betűkkel, melynek értelme ez: itt fekszik egy kutya.

Ennek a mesének a keretében a magyar közállapotok rajza is megvan. A szénbizottság helyiségét így írja le: «Kétféle néposztály látható a hivatal helyiségében. Az egyik csapat a megviselték, a szűkölködők csoportja, kereskedők, tanult emberek, papok, hivatalnokok, előkelők, művészek: törzse egy nemzetnek, mely ezer éven keresztül ütköző államként állt szemben a hitetlenekkel Krisztusért és a civilizációért. A másik csapat a szénelosztó urak csoportja pompás prémekbe öltözve és ékszerekkel ékesítve; még tegnap is mocskos gunyával takarták nyomorodott tagjaikat s ma még meg nem szokott nagyzolással bitorolják a hatalmat a nemzettel szemben, melynek jósága és könyörületessége századokon át ápolta őket.»

Szamuelylynek a Károlyi-uralom alatt azért volt oly nagy befolyása, mert «barátjai voltak a legmagasabb körökben», már t. i. az akkor uralmon lévő legmagasabb körökben. Hogy itt kikre kell gondolnunk, azt eléggé sejteti az a megállapítás, mellyel a Nemzeti Tanácsot Lenin titkos kezének mondja. Az igazi magyarról így nyilatkozik: «A magyar jó katona, de rossz összekülvő». Ezért nem sikerült a júniusi ellenforradalom. Egyik fejezetének ezt a címet adta: «A fehér terror». Korvin-Klein és Szamuelyly viselt dolgaik írja le. A kivégző körutak a vidéken rettentesekek voltak. Péntek este azonban mindig Pesten voltak. A vérengzést csak vasárnap folytatták. Szombaton ünnepi pihenésük volt.

Tragikus és izgalmas jelenetek bőven vannak a könyvben. Mi magyarok jól-eső érzéssel tesszük le: tárgyias velünk szemben. Az amerikai közönség pedig hamar elkapkodta. Csak szeptemberben hagyta el a sajtót s ma már a hramadik kiadás forog közkezen.

New-York, 1926 dec.

Gáspár Pál.

Rokokó. Ismételten volt szó ebben a folyóiratban a nyugaton mai nap nagyon fölkapott barokk-költészetéről, stílusról, az ezzel foglalkozó tudományos irodalomról. Főként Weisbach híres könyve (Barock als Kunst der Gegenreformation) állt az érdeklődés középpontjában. Hozzá kapcsolódva Horváth János rendkívül érdekes, önálló kutatáson alapuló magyar barokk-cikket tett közzé e hasábkon. Saját magam mind Weisbach könyvével, mind a többi nevezetesebb barokkművel behatóbban foglalkoztam itt. Csak a barokk lehet kiindulópont a rokokó ismertetésénél is, mert már Weisbach is úgy jellemezte jelzett munkájában a rokokót, hogy ez mintegy női párja a férfiasabb barokknak: belőle indul ki vagy legalább is fölváltja, időrendben közvetlenül utána következik. Kecsesebb, finomabb, ügyesebb s bizonyos szempontokból tökéletesebb is, mint a nehézkesebb barokk. Mielőtt azonban ennek az iránynak behatóbb jellemzésére rátérnénk, föl kell még említeni egy-két alapvető legújabb munkát, amely a barokkal foglalkozik s így mintegy kiegészítésként szolgál a régebbi cikkekben kifejtettekhez s támpontul a rokokóról mondandókhöz.

Ilyen fontosabb újabb mű mindenekelőtt a hírneves olasz esztétikus és irodalomtörténész, Benedetto Croce kis könyve «Der Begriff des Barock. Die Gegenreformation», amely egy, Zürichben 1925-ben tartott előadását adja nyomtatásban (Europäische Bibliothek. III. Serie 12.). Ebben határozottan állást foglal a legtöbb modern barokk-kutatással szemben, sőt Weisbach művét is érinti, noha ennél melőzi az igazán érdemleges kritikát s csak elsiklik mellette. Nézetének lényege az, hogy a barokk szót eredetileg nem használták egy bizonyos stílus megjelölésére, sőt inkább a stílustalanságot, izléstelenséget mondták barokknak. Nem is onnan vezeti le a szót, ahonnan általában szokták, hanem a középkori szillogisztikus formák (4. modus, 2. figura) egyik elnevezéséből: baroco! A «Crusca» szótárára s a nagy

francia Encyklopédiére hivatkozik a szó régebbi használatát illetőleg. Szerinte lehet ugyan barokk-művészetről beszélni, de mindig tudatában maradván annak, hogy az igazi művészet nem lehet barokk s ami valóban barokk, az ellentéte a művészetnek! Látjuk tehát, hogy Croce-ben hatalmas szószólója akadt a régebbi iránynak, amely tudni sem akart a barokk művészi értékéről, züllésnek, romlásnak tekintette más iránnyal, a klasszikussal és klasszicizálóval szemben. Az ellenreformációt sem ismeri el mögötte álló mozgató erőként, amint ez éppen Weisbach művéből következne. Szerinte csak olyan országokban juthatott uralomra ez a stílustalanság, hol züllésnek indult abban az időben minden: Itália mellett Németországban (míg Francia s Angolország meglehetősen sikerrel küzdöttek ellene).

Ezzel szemben egy újabb német irodalomtörténet, Ferd. Jos. Schneider műve, «Die deutsche Dichtung vom Ausgang des Barocks bis zum Beginn des Klassizismus 1700—1785» (Stuttgart 1924), nagyon alaposan és meggyőzőleg mutatja ki a barokk-költészet uralmát a 18. században is, főleg Klopstocknál. A híres és ma már senkitől sem olvasott «Messias»-t meglepően új beállításban adja: igazi barokk-eposz-ként, melyet csak így lehet egészen megérteni. Tényleg tagadhatatlan és feltűnő rokonság mutatkozik a barokk templomi művészet és a «Messias» között. Az a hatalmas tömegeket mozgató erő, amely a megnyílt ég végtelenjébe ragad, az a mindenáron hatni akaró, illuziót kikényszerítő módszer, a barokk-művészetnek sok jól ismert fogása közös a képzőművészet akkori alkotásaival. Egy új, komoly, fenséges, dicsfényvel övezett, lelkes és lelkesítő keresztény mitológia dolgozik itt. Önkéntelenül azt kérdezzük: s mindez a protésztns Klopstocknál? Nincs-e hát mégis igaza Crocenak, mikor a barokknak az ellenreformációval való összefüggését tagadja? No de ez csak látszat, mert egészen más ponton kell eldőlnie e nagy vitának az eredetet

illetőleg. Az, hogy a protestánsok is átvettek egy ilyen stílust, egészen természetes lehet, döntő érvül semmiképp sem szolgálhat. Élénk érdeklődéssel fordulhatunk mindezt a közismert Teubner-cégnek 1926 végére ígért Dilthey-kiadványa felé, amely a nagy Gesammelte Schriften-sorozat III. köteteként épen az idevágó értekezéseket nyújtja: «Studien zur Geschichte des deutschen Geistes, vornnehmlich im 17. und 18. Jahrhundert». Hozzászólt azonban a kérdéshez az ugyanebben a kiadvállalatban 1926-ban megjelent «Barock und Rokoko in der deutschen Dichtung» c. mű is (Gewalten und Gestalten 4), melyet a Napkelet olvasói előtt már szintén ismert Ermatinger írt. Jellemző, hogy ő már tudni sem akar itt stílustörténetről, hanem kizárólag szellemtörténeti oldalról akar hozzáférközni a barokk-költészet problémájához. A barokk-korbeli német költészet lényegét, nem pedig stílusát akarja kidomborítani. Ehhez pedig szükségesnek tartja a következő háttér megrajzolását: vallásosság, a 17. századbeli költői alkotásoknak szelleme, a korbeli ember lelke s annak kifejezésrejutása a művekben.

Ha már most a rokokóhoz fordulunk, amelyről mind Schneider könyve, mind Ermatinger műve bőven szólnak, mert hiszen mindkettő a 18. századdal is foglalkozik, mindenekelőtt azt kell leszögeznünk, hogy ennél már határozott stílusról szólhatunk s nem kell meglepednünk egy negatívummal még az ellentétes fölfogásúak nézete szerint sem. Ettől a klasszicizáló irányok hívei sem tagadhatnak meg egy bizonyos fajtájú szépséget.

Vigyáznunk kell azonban az átmeneti jellegű úgynevezett gáláns-költészetre, nehogy ennek termékeivel összekeverjük az igazi rokokó-alkotásokat. Alapvető itt még ma is M. v. Waldberg régi híres műve, «Die galante Lyrik» a nyolcvanas évekből. Legújában W. Flemming igyekezett röviden, tömören definiálni és leírni ezt a különálló formát. (Merker-Stammler Reallexikon-jában, I. 6.) A «galant» szó a 17. század 80-as éveitől a 18. század 20-as éveig az «elegant» és «modern» szóval volt egyenértékű s jelentette a «précieuse» társasági hangot és művelődési ideált. A gáláns-költészet az abban az időben hihetetlenül elterjedt alkalmi verselésnek az a formája volt, melyet szerzője nem fizetségért (mint az igazi alkalmi költeményeket), ha-

nem pusztán úri passzióból, időöltésből úzótt és a társadalmi érintkezési kelleméit, a «magasabb», «szellemi» élvezeteket akarta szolgálni vele. Jellemző az ilyen költeményt a rövidség, szellemes befejezés (pointe), az ügyes hízelgés, udvarlás, mely lehetőleg feltűnés nélkül hatja át az egészet. A nő a célpont mindegyikben, de a költemények mégsem szerelmi dalok, mert ilyen leplezetlen őszinteséget nem enged meg a társaság előtti nagy nyilvánosság. Úgyesen alkalmozott kétértelműségeket kedveltek bennük. Nem az érzelem, hanem az értelem és a kombináló fantázia szövetkezése hozta létre ezeket a kis művecskéket. — A német irodalomban a francia minták uralkodtak (Le Pays és Benserade), de különös vegyülésben az olaszoktól («Pastor fido») kölcsönzött motívumokkal és az olaszos stílussal (marinizmus). Általában elég szűk keretek között mozgó költemények ezek s kevés motívumvariálásból élnek meg: csókcseré, lopott csók visszaadása, szívcsere, szem mint bajkózó, panasz a hallgatási kötelezettség miatt, a kedves megfigyelése lepel nélkül, a vágyak álombeli teljesedése stb. Csak a belső indulathullámozást igyekeznek ezek a versek nyelvbéli formába önteni, de nem őszinte, közvetlen egyszerűségben, hanem ügyeskedő, természetellenes szellemeskedéssel. A szóválasztásban is a meglepő, új, szellemes a vezérlő elv. Feltűnő a sok szint meg illatot, ízt kifejező fő- és melléknév, sőt ezeknek halmozása (összétételek is, mint márványfehér, elefántcsontfehér, divatosak), szójáték, fokozás, hasonlat, allegória. A verstechnika fejlett, de egyoldalú. A rímre sokat adnak. Mesterkelt játék folyik az egyszerűbb műfajok strófáinak cifrázásával. Az epigramm (alexandrinusokban s a szokottnál hosszabb formában) nagy szerepet játszik. Kedvelt a költői levél is. Itt Voiture a középeurópai minta. Németországban főként Hofmannswaldau a csodált vezér, kit legtöbben követnek. Teoretikus művek közül érdemes Neumeister poetikáját kiemelni (1707): «Die allerneueste Art zur reinen und galanten Poesie zu gelangen». Gáláns regény is divatba jött. Ez elsősorban erotikumban nyújtott merészet s elítélendő. Az egész iránynak a racionalizmus és a pietizmus vetett végett. Ujra ki kell azonban emelni, hogy a gáláns költészet késői barokk, nem pedig rokokó. Nálunk tiszta formájá-

ban nagyon kevéssé hatott, aminek egyik oka bizonyosan a szalon-élet s a fejedelmi-udvari barokk-társaság hiánya. Még az is, mit nálunk néha annak neveznek, csak távolról emlékeztet a nyugati mintákra.

A rokokóval sem vagyunk sokkal különbül. Ez pedig csodálatos annyiban, amennyiben hihetetlen módon el voltak nálunk terjedve a reprezentatív rokokó-írók művei. Schneider főntebb idézett könyve Wielandot állítja a német rokokó középpontjába s a barokk-meg a rokokó-stílus összehasonlításának alapjául egyrésztől «Messias»-t, másrésztől az «Oberon»-t választja. Természetesen Wieland regényei, verses elbeszélései bőven szolgáltatnak még kitűnő példákat. Köztudomású, hogy nagyobb főúri könyvtáraink legnagyobbbrészt 18. századi művekben gazdagok. A francia írók mellett azonban a legelső helyet a német Wieland foglalja itt el. Saját megfigyelésem szerint is nemcsak hogy nagyon sok kiadásban szerezték meg műveit, hanem a lapszéli jegyzetek, fönmaradt naplók bejegyzései, tartalmi kivonatai tanúsága szerint buzgón olvasták is. A szó szoros értelmében élő s ható író volt tehát nálunk Magyarországon.

Kitűnően jellemzi Schneider a súlyos barokk és a játssi rokokó közti különbséget két jól megválasztott példával. Klopstock Eloa szeráfját, aki magasrattartott jobbában zivatart hordozva viharzik át aranykocsin állva az egész világegyetemen. miközben haja s ruhája sötét felhőszályként lobognak körülötte, összehasonlítja Uz Amorjával («Sieg des Liebesgottes»), aki kíséretétől körüllebegve úszik át a légen, miközben nyeha szellők enyelegnek vele s szárnyaikkal hűtik kellemesre a meleg léget. Avagy hasonlítsuk össze a szeráf félelmes róptét az «Oberon»-beli szerelmes pár kellemes légi utazásával, melyet a tündérkirály varázshintájában tesznek meg. Ezt Amor irányítja, négy hattyú húzza s csónakhoz hasonló légysággal ringatózik a könnyű fellegeken l Ilyen példák egymásmellé állítása a laikus-sal is rögtön megérteti a barokk meg a rokokó közti alapvető különbséget.

Nem nélkülözünk azonban már komolyabb, teoretikus fejtegetéseket sem a rokokóra nézve. Hivatkozhatunk mindenekelőtt H. A. Korff egy újabb könyvére, «Humanismus und Romantik. Die Lebensauffassung der Neuzeit und ihre Entwicklung im Zeitalter

Goethes» (Leipzig, Weber, év nélkül: 1924), hol a szerző azt fejtegeti, hogy a késői fölvilágosodáskori kultúra hihetetlenül materialisztikus volt és a természettudománytól sugalmazott humanizmusa csak egy célt ismert: az életélvezet maximumának a keresését. (Ezen aztán csak a német klasszicizmus idealista humanizmusa változtatott l) Persze nemcsak valamilyen durván anyagi materializmusról van itt szó: az élvezetek szellemiek is lehetek, de alapjában véve csak az egyéni gyönyört ismervén el értékesnek, mégis csak materialista színvonalra sülyedt ez a kor. Ennek a gyönyör-, élvezetkeresésnek a jegyében áll az az egész kultúra, amely a 18. században a fölvilágosodásból kikristályosodott s ez a rokokó! «Tudjki is, mily jól értett a rokokó ahhoz, hogy az élvezet szellemének megadja a legtökéletesebb báját, a legcsábítóbb formát. A természettudomány szellemének rabul esett humanizmus szükségkép a gyönyör és haszon istenségeinél, a személyserinti és általános földi boldogság legfőbb ideáljánál látszik horgonyt vetni. Igen, mint az egyház ezt folyton hangoztatja, ez az átka minden világi kulturának». Mintha napjaink emberének is szólna ez l

Már most, ha Ermatinger előbb már idézett legújabb művét is segítségül vesszük és kissé a sorok között is olvassunk, a következő új tételt állíthatjuk föl: a barokk-művészetet az életöröm és az aszketikus világmegvetés közti ellentét determinálja, amely benne kifejezésre jut és hihetetlen feszültségét, erejét adja. A rokokó-kultúra már túl van minden ilyen küzködésen, ellentét-érzésen; itt már kizárólagosan az életöröm uralkodik, ez győzött a középkori aszketaszelleml fölött épúgy, mint a vallásosság fölött. A vallásosság a rokokó emberénél legjobb esetben külső máz, megszokás; az egyházi formáságok megtartását az illem, a társaság, az akkori szociális berendezkedés kívánja, de épúgy azt is követeli, hogy komolyan ne vegyék, hol az ember földi örömeinek, boldogulásának valamikép útjába kerülhetne. A barokk-stílusnak a fön kifejtett belső feszültség dinamikus jelleget kölcsönöz: lökés és ellenlökés váltogatják egymást. Az erőellenték kirobantása közben keresi a maga útját. Minden lobogó szenvedélyesség mellett így valami göröcsös erőltettség jut bele. «Erő tör égnék, de súlyosan ránehezedő nyomást szenved, úgyhogy csak hallatlan

erőlködés közben bír emelkedni, mint a csavarodó oszlop, amely, ahelyett, hogy egyenesen meredne a légbé, ke-serves fordulatokban, mindig újra a földhöz visszakényszerítve, kénytelen feltörni. Egészen más a racionalisztikus rokokó helyzete. Az ész, az értelem határozza meg a stílust is. Ennek hatása oldó is, meg rendező is: oldó, amennyiben a feszült erőltettség enged a való élet természetes követelményeinek; rendező, amennyiben az értelem teremtette világrend törvényszerűsége igába hajtja a kis világot: a műalkotást is. A logikus fejlesztés lesz itt is jellemző és a rokokó-költemények a matematikai módszer racionális gondolatmenetére emlékeztetnek. Ermatinger érdekes párhuzamot von ismert barokk- meg rokokó-költemények közt, kimutatva, hogy az elsőben dinamikusan emelkedő variációi mutatkoznak egy ellentétes gondolatpárnak, haladás s belső kausalitás nélkül, úgyhogy az egyes verseket bizvást föl lehetne cserélni. A rokokó-költemény viszont szigorú logikus sorrendben építi föl a gondolatmenetét. Nemcsak a lírában, hanem a regényben is mutatkozik ez. A rokokó-regények (például Wieland művei) rendkívül egyszerű, könnyen áttekinthető elv szerint vannak felépítve, de a külsőleges, zavaros cselekménysorozatnál itt is van téve a hangsúly a belső, lélektani fejlődésre. Az érzeki és értelmi erők harmóniáhozása a cél, a föladat. A rokokó-íróat az ember érdekli, kevésbé a cselekmény. Az ember lelkének teljes megismerése, analizálása érdekel mindenkit. A lélektani tudás megerősödött, nőtt; az ösztön, a szenvedély, a különböző lelki erők hatásai, azok harca, játéka lekötik a figyelmet. Gazdag sokféleség váltja föl a régebbi merev típusokat; az egyéni mindinkább tért nyer.

Sohasem hatol azonban ez a rokokó-lélektan valóban a dolgok mélyére. Minden fölött az értelem uralkodik ellentmondást nem tűrően. Amint a racionalisztikus világnézet a világegyetemet valami kitűnő óraműnek volt hajlandó tekinteni, úgy az emberi lélekben is a különböző «lelki képességeket» mint szépen elkülönített erőket egymásmellé rendezve képzelte el. Egyik-másik előretörhet, ideig-óráig tartó tévelygést idézhet elő, de azután megint szépen kiegyensúlyozódik minden. «Minden a világos napfényen játszódik le és a racionálisan áttekinthető

felszínen mozog». Ebből következik, hogy a rokokó birodalma a kecses, a bájos, mert ez maga harmónia, rend. Az úgynevezett anakreontika meg a Gessner-féle idill-költészet hatása ezen alapul. Viszont lehetetlen e nemben minden nagy, minden gigantikus, minden végzetszerű, igaz s nagy szenvedély. Jellemzi a rokokó-líráat egy bizonyos realizmusra való törekvés is (rokokó-realizmus), amely a drámában és a regényben még feltűnőbben mutatkozik. Valóságos individualizáló nyelv válik általánossá a személyek megszólaltatásánál. A versben a barokk kemény ütemet fölváltja ugyan a kecses könnyedség s a játszi, a szépen lejtő, táncra emlékeztető ritmus nagyon jól, természetesen sikerül: mégis érezni mindenütt a határt; béklyóba van szorítva az ütemre lépő láb, úgyhogy túlságosan szabad mozdulatra képtelen. A rokokó-vers rövidlélekzetű. A versforma nem fedi természetesen, könnyedén a gondolat idomait, hanem páncként szorítja; a gondolat kénytelen alkalmazkodni a konvencionális formához. Lehetetlen olyasmi, mint későbbi költőknél, kinknél a gondolat és a hangulat finom árnyalataihoz simulón akár minden verssor más és más, aszerint, amint a szükség kívánja. A rokokó-forma nem veszi tudomásul az eszme vagy hangulat követelményeit. Az egyének itt útjába áll a racionalisztikus egyformaságratörekvés. Az egyént a rokokó-társadalomban hasonlóképp megöli a konvenció; a társadalom, azaz a jó társaság az Isten, ennek a bálványának áldoznak föl mindent.

Igazi, nyugati értelemben vett tiszta rokokó-költészetben sem vagyunk gazdagok s ez talán csak mellettünk szól: a külső formának ez az istenítése és ez a raffinált, hazug, materialista gyönyör-filozófia, amely a külszint bámulatosan meg tudta őrizni, nem nekünk való volt. Érdekes, hogy még azok a jelentősebb magyar írók is, kik a rokokó befolyása alatt álltak, mennyire hajoltak arra, hogy a realizmust túlhajtva, őszinte magyar vaskosságba játsszák át. Nem úgy szomszédaink, az osztrákok. Nem hiába ők a legkönnyűvérűbe-k az összes német törzsek között, bámulatosan jól állt nekik a rokokó-divat és elemükben voltak a színes élethazugságok világában. Ők csodálatosan sokáig élték a rokokó-kultúra napjait, sőt mintha még ma is meg-lennének ennek nyomai náluk. Mi sem természetesebb, minthogy náluk

született meg egy olyan modern rokokó-regény, amely minden tudományos értekezésnél jobban megmutatja, hogy mi e stílus és kultúra lényege, melyből gyorsabban s könnyebben megismerhetjük a rokokó-szellemet mint minden más nehézkes fejtegetésből. Robert von Ehrhart bécsi írónak egy 1926-ban megjelent regényére gondolok: «Das Erlebnis des Onkels Ladislaus» (Berlin, Wegweiser), amely már külső kiállításával, a kötésével, betűtípusával, rajzaival is csak úgy ontja magából a rokokó-hangulatot. Kitűnő érzékkel választott egyetlenegy estélyt háttérül, mert ez a társadalmi érintkezés a rokokó lényege; az egész rokokó-kultúra egyetlen nagy, kitűnően rendezett, ízlést, csínt, úri modort mutató ünnepélyhez hasonlítható, hol mindenkinek s mindennek megvan a maga kijelölt helye, hol inkább életét adná minden résztvevő, semhogy a harmóniát egy ballépéssel is rongtsa. Kitűnő érzékkel vázolja a szerző ezt a színeknek (a női- és férfiruhák színpompáját mesterien tudja elének varázsolni) és a mozdulatoknak (egy nagy, végtelenül ügyes, kecses tánc, ez az egész estély, sőt ez az egész regény-cselekmény is), a látszatnak és a színjátszásnak, az érzelmenek és a zenének hódoló egész világot. Egyetlenegy dologban vét a rokokó szelleme ellen: regénye drámai fordulatot vesz s egyik alakja a szegény, púpos férj, ki imádozott szép ifjú neje kedvéért gyilkosság árán is megmenti felesége kedves udvarlójának életét, valódi hőssé emelkedik, amilyent pedig a rokokó nem ismert. Ilyen önmegtágadás, ilyen önfeláldozás ismeretlen volt a rokokó-

világban, hol a legraffináltabb önzés uralkodott. Viszont az a mesterien kiélezett élethuzugság, amilyennel épen ennek a púpos hősnek a sorsa szolgál, azaz nemcsak az övé, hanem feleségéé, felesége udvarlóié, az egész csillogó, nevető, ütemre lépkedő, bókoló társaságé, az valóban rokokó-ízű.

Itt nyílik megint alkalom sokatmondó összehasonlításra. Nálunk Tormay Cecile ért mesteri módon ahhoz, hogy a mi sajátos magyar rokokó-világunkat megelevenítse. De milyen különbség a nyugati rokokóhoz képest! Annak előkelően túlfinomult romlottsága hiányzik emitt. Tormay Cécilenél csak az igazán úri gesztusok emléke él, melyekben nyugaton bizony nem volt túlgazdag ez a kor. Mondhatnók: magyar lovagiasságtól és magyar egészséges életösztönöktől korrigált rokokó ez. És ez a valóságban is valahogy így volt. S mintha az osztrák szerző szintén megérezte volna ezt: regényének van egy nagyon szimpatikus magyar mellékszereplője, ki kissé rusztikusnak tetsző hangon szokott ugyan megszólalni a többihez képest, de épen ebből őszinteség sugárzik, szinte jól és biztosságban érezzük magunkat e magyar úr közelében, ki bizonyos dolgokban különb úr a tetszetősen mozgó s beszélt nyugati báboknál és csak úgy árad belőle a leplezetlen, jóakarató barátság érzelme, amely ilyen őszinte formában nyersnek tetszik a többiek letompított érzelmnyilvánulásai mellett. Ilyen és hasonló dolgokból megérthetjük, hogy miért nem lehetett nekünk igazi rokokó-költészetünk, de egyben beláthatjuk azt is, hogy ezt semmiképp sem kell sajnálnunk.

Koszó János.

Beküldött könyvek. — *Tower V*: A hipnotizmus. (Köszeg.) — *Ungarische Jahrbücher* Aug. 1926. — *Voggenreiter*-kiadványok: *Darkó István*: Zuzmara. Regény; *Lukinich Imréné*: Egy pozsonyi Robinson története. Fordítás németből; *Sziklay Ferenc*: A fekete ember. Regény; *Tamás Mihály*: Tavaszi vallomás. Fiatal évek regénye; *Cserkészkönyvtár* X. szám. A nagy főnök levelei. I. Indiániskola. — *Vörösmarty Mihály* kiadatlan költeményei. Bevezetéssel ellátta Brisits Frigyes ciszt. r. tanár. (Pallas.) — *Alapi Nándor*: Vándorlásunk. Emlékkönyv az Országos Kamarszínház ezredik előadására. (Egyet. Nyomda.) — *Áprily Lajos*: Vers vagy te is. (Erdélyi Szépművés. Céh.) — *Áprily Lajos*: Rasmussen hajóján. (Berlin, Voggenreiter.) — *Birkás Géza*: A francia irodalom története. Szent István Könyvek. (Szent István-Társ.) — *Breznay Imre*: Eger multjából. I. (Eger.) — *Stephan v. Csekey*: Ungarns Staatsrecht nach dem Weltkrieg. (Tübingen, I. C. B. Mohr.) — *Countess Elisabeth Csekonics*: Hungary new and old. — *Dosztojevszkij*: A nagybácsi álma. Ford.: Szabó Endre. (Révai.) — *Emőd Tamás*: Nótám, füttyöm, citerám. Válogatott chansonok. (Genius.) — *Paul Géraldy*: Róbert és Marianne. Színmű. Ford.: Kosztolányi Dezső. (Genius.) — *Hennyey Vilmos*: A magyar posta története. (Wodianer F. és Fiai.) — *Hetvényi Lajos*: 1927. évi Képes Luther-naptár. (Sopron, Székely és Társa.) — *Imre Sándor*: A személyiség kérdése. (Különny.) — *Ugyanaz*: Töredékes gondolatok az erdélyi szellemről. (Különny.) — *Kodolányi János*: Kántor József megdicsőülése. Regény. (Ath.) — *Kristóf György*: Három jellemzés. Vörösmarty rózsái; Madách emlékezete; Jókai lelke. (Kolozsvár, Minerva.) — *Kuntz Henrik*: Magyar Kálvária. Versek. (Szeged, Bittera Béla.) — *Lancasteri levelek*. 1926. szept. 25. Monthly bulletin for the interests of the Hungarian work at Lancaster. — *Mihály László*: Új harcok székely. Valóság és fantázia két képben. (Szeffe.) — *Paul Morand*: A gálans Európa. Ford.: ifj. Bókay János. (Kultura.) — *Julius Moravcsik*: Attilas Tod in Geschichte und Sage. (Egyet. Ny.) — *Noszlopy Ába Tihamér*: Levente. Szinj. Zenéjét szerzette: Bánáti-Buchner Antal. (Esztergom.) — *Olényik István*: A magyar népdal őszereje. (Eger.) — *Mario Puccini*: Megváltó bűn. Ford.: Marsovszky Miklós. (Ath.) — *Romhányi Sándor*: Az égi kötelék. Regény. (Pécs, Danubia.) — *Spinoza levelei*. Ford.: Posch Árpád. Filoz. Irók Tára. Új sorozat; szerk.: Alexander Bernát és Bánóczi József. (Franklin.) — *Sziklay Ferenc*: Lírai antológia Szlovenszko és Ruszinszko magyar költőinek alkotásai. (Berlin, Voggenreiter.) — *Takáts Sándor*: A magyar mult tarlójáról. (Genius.) — *Tamás József*: Temető. Nemzetünk nagyjainak sírjai. (May R. T.) — *Vajda-Szép Gyula*: Vergődő élet. Versek. (Hornvánszky.) — *Varga Sándor*: A transcendentalis deductio Kantnál. (Szeged Városi Ny.) — *Zolnai Béla*: II. Rákóczi Ferenc Könyvtára. (Egyet. Ny.) — *A Szent István-Társulat* kiadásai: *Blaskó Mária*: Pityu. Elbeszélés gyermekek számára; *Hám Antal*: Ifjú szentek élete. A kath. tanuló ifjúság számára; *Lintnerné Fittler Vilma*: Jézuska pajtsái. Gyermekelegendák; *Pohárnok Jenő*: Mesegyöngyök. Vidám mesék 6—8 éves gyermekek számára, K. Sávely Dezső képeivel; *Zsoldos László*: Árnyékherceg; *H. Bordeaux*: Az ősi hajlék, ford.: Petrich Béla; *Schmidt Kristóf meséi*, ford.: Auer István; *Vas Gereben*: Nagy idők, nagy emberek; *S. Bokor Malvin*: Árpádvér. Tört. regény; *P. Pál Ödön*: A bujdosó vagyon. Regény.

ASSISI SZENT FERENC KIS VIRÁGAI-nak

második kiadása

Az a páratlan nagy érdeklődés, mely Tormay Cecilia: Assisi Szent Ferenc Kis Virágai c. könyve iránt megnyilvánult, kivételesen nagy könyvsikerrel eredményezett. Alig három hónappal a megjelenés után elfogyott az első kiadás s jelen számunkkal egyidőben könyvpiacra kerül a mű második kiadása. Az örökbecsű, szenzációs könyvre ezúton is felhívjuk t. Olvasóink figyelmét.

A NAPKELET ELŐFIZETÉSI ÁRA:

Egész évre	-----	20 pengő
Félévre	-----	10 „
Negyedévre	-----	5 „

Közalkalmazottak részére kedvezményesen:

Negyedévre	-----	4 pengő
------------	-------	---------

A NAPKELET KÖNYVTÁRA:

1. Madách: Az ember tragédiája. II. kiadás. Sajtó alá rendezte és szövegkritikai jegyzetekkel ellátta Tolnai Vilmos egyetemi tanár. A Madách-centenárium alkalmából közreadott legkiválóbb kiadás.
2. Tormay Cécile: Megállt az óra. A régi ház, Emberek a kövek között, Bujdosó könyv szerzőjének legújabb novellás kötete.
3. Szekfű Gyula: Történetpolitikai tanulmányok. Az európai nevű történet-tudós, egyetemi tanár, nemzetpolitikai és társadalmi aktuális kérdésekről irt szenzációs tanulmányai.
4. Komáromi János: Zúg a fenyves. A népszerű fiatal írónak egyik legbájosabb és legolvasottabb regénye.
5. Vörösmarty-anthologia. Vörösmarty főművének, a Zalán futásának centenáriumára alkalmából kiadott kötet. A nagy magyar romantikus költő válogatott kisebb költeményeit s eposzaiból a legszebb lírai részleteket tartalmazza. Horváth János egyetemi tanár rendezte sajtó alá.
- 6—7. Ifj. Somssich Andor: Liszt Ferenc élete. A legnagyobb magyar zenei egyéniség életének rendkívül vonzó előadásban megírt rajza. A 480 oldalra terjedő kötet az első teljes magyar Liszt-életrajz.
8. Reményik Sándor: Atlantisz harangoz. Az erdélyi lírikusok vezetőegyéniségének legújabb költeményei.
9. Bethlen Margit: A boldog sziget Istené. Novellák. A népszerű novellista íróművészetének legújabb alkotásai.
- 10—11. Szabó Mária: Fellelé. Az erdélyi írógárda egyik legkiválóbb tagjának nagyszabású regénye.
12. Mohács Magyarországa. Burgio pápai követ jelentései a mohácsi vészről. Fordította: Bartoniek Emma.
13. Condivi: Michelangelo életrajza. Fordította: gróf Zichy Rafaelné.
14. Magyar Anonymus. Béla király névtelen jegyzője a magyar honfoglalásról. Fordította s rendkívül értékes jegyzetekkel és térképpel ellátta: Pais Dezső.
15. Oláh György: Görögtűz. Regény.
16. Assisi szent Ferenc Kis Virágai. Fordította és jegyzetekkel ellátta: Tormay Cécile.

A kiadványok bármelyike egy-egy számának ára 1.80 pengő = 22.500 korona. Kapható minden könyvkereskedésben.

A NAPKELET előfizetői részére a következő kedvezményes árakat tartjuk fenn: Bármelyik szám a kiadóhivatalban átvéve 1.40 pengő = 17.500 korona, postán való szállítással 1.60 pengő = 20.000 korona. A kettős számból álló kötet ára kétszeresen számítandó.

Az ASSISI SZENT FERENC KIS VIRÁGAI-ból a rendes kiadáson kívül rendkívül finom papírra nyomott, félkemény, fehér kötésű amateur példányokat is forgalomba hoztunk. Hyen példány ára 100.000 kor., a fordító Tormay Cecília sajátkezű aláírásával ellátott bibliofil kiadásé pedig 150.000 kor.

A könyveket az ár előzetes beküldése ellenében vagy utánvétellel szállítja:

A „NAPKELET” KIADÓHIVATALA,
Budapest, I. kerület, Döbrentei-utca 12. szám.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I. ker., Döbrentei-utca 12. szám. • Telefon: Teréz 88—73.
Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése
Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 7. * Telefon: József 59—33.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. Budapest, VIII., Szentkirályi-u. 28. — Nyomdaigazgató: Kohl F.